

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ЄРЕПІАНЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 2 (539), February, 1993, Vol. XLVI

Відповідальні Редактори — Ілля Дмитрів і Сергій Квіт
Заступник Відп. Ред. і Літер. Ред. — мгр Ольга Керзюк
Технічний Редактор — Орест Андрійів

Члени Редакційної Колегії:

д-р А. Бедрий, проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай,
ред. П. Дужий, ред. С. Караванський, мгр О. Коваль, проф.
д-р В. Косик, проф. д-р О. Кушпета, інж. В. Олеськів,
д-р Б. Стебельський, проф. д-р П. Цимбалістий

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Тел.: 071 607 6266/7

Факс: 071 607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди відповідають поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право скорочувати статті і виправляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1993 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
Австрія	765 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2200 б.фр.	1200 б.фр.	250 б.фр.
Вел. Британія	ф.30.00	ф.16.00	ф.3.25
Канада	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
США	65 дол.	35 дол.	6.50 дол.
Німеччина	120 н.м.	65 н.м.	12.50 н.м.
Франція	350 фр.	180 фр.	35 фр.
Швеція	350 кор.	180 кор.	35 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адре-
су Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Визвольний ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І КУЛЬТУРНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 2 (539)

ЛЮТИЙ, 1993

Річник XLVI

Зміст II-ої книжки

До питань державного будівництва

ПРОГРАМА КОНГРЕСУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ -КУН-	131
СТАТУТ КОНГРЕСУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ -КУН-	142
Анатоль Бедрий: УКРАЇНА 1990 РОКІВ І ДМИТРО ДОНЦОВ	148
А. М. Русначенко: БУДУЄМО АРМІЮ, БУДУЄМО ДЕРЖАВУ	160
МІНІСТЕР ОБОРОНИ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ	168
Павло Хмеляр: НА ЧОМУ ПРОРОСТАЄ КРИМСЬКИЙ ШОВІНІЗМ?	
(Закінчення)	172
В. Гоцький: ПРО ДОБРИХ ПОЛЯКІВ	178
Микола Шатилов: «ПРАГУ МОЖНА НАЗВАТИ КОЛИСКОЮ УКРАЇНСЬКОЇ СВОБОДИ»	183

Поетія

Юрій Литвин: В'ЯЗАНКА ВІРШІВ 60-ИХ РОКІВ	187
Ігор Бондар: В'ЯЗАНКА ВІРШІВ	189
Яр Славутич: ЕПІЛОГ ДО «ГОРБАЧОВІЯДИ»	192

Присвяти

Василь Боровий: «... І В ПОЛУМ'Я ЗНОВУ ВЕРНУСЬ!»	194
Юр. Семенко: ПРОФ. Д-Р Н. Д. ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО	196

Наука, дослідж.

Тарас Салига: З ЄВШАНОМ КРІЗЬ ДОЛЮ	207
Іван Білас: ОРГАНИ НКВД-НКГБ-МГБ І ТРАГЕДІЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ (Продовження, 4)	216
Оксана Гайова: СОЦІАЛЬНА РОЛЯ ЦЕРКВИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЙНИХ РЕЖИМІВ (Закінчення)	228

Спогади

Олександр Коваленко: НА МЕЖІ ДВОХ ВІКІВ (Закінчення)	235
--	-----

Огляди, рецензії

Тарас Процев'ят: НАЦІЯ, ДЕРЖАВНІСТЬ, НАЦІОНАЛІЗМ	244
Марсіян Ковалюк: ЯР СЛАВУТИЧ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ	249

Події важливого характеру

ВІДБУВСЯ КОНГРЕС АБН '92	251
о. Євген Небесняк: МАЛА СЕМІНАРІЯ В РИМІ: 1992-1993	253

* * *

Покровський собор у Харкові. Пам'ятка української архітектури XVII ст.

Фото Михайла Шатилова.

До питань державного будівництва

ПРОГРАМА КОНГРЕСУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ — КУН —

Преамбула

Разом з розвалом СРСР та постанням на його руїнах ряду суверенних держав, завершилася доба імперій та великодержавних конструкцій. Розпочався новий етап історії — доба націй і творення нового, вільного і справедливого світового порядку, заснованого на принципі паритетної рівноправності всіх національних держав, наріжним каменем якого є ідея нації. Цей лад був ідейно запроєктований у національно-визвольній боротьбі України та інших Москвою поневолених народів, і тому ці народи були і є тією ж моральною та духовою силою у світі, бо якраз вони захищали найпліхетніші вартості Людини, ідеали свободи й справедливости, чого людство прагне споконвіку.

Протягом довгих років колоніального поневолення, національно-культурного, фізичного і духового геноциду, топтання гідності людини, ворогові не вдалося викоринити волю української нації до життя, до влади. *Дух нації корінно здоровий. Його треба відродити.*

Із проголошенням Акту незалежності 24 серпня та остаточним підтвердженням цього історичного акту всенароднім волевиявленням 1 грудня 1991 року, в Європі постала справжня юридична особа, нова держава — УКРАЇНА. Новопроголошена Українська Держава органічно завершила одвічні традиції державотворення українського народу, від княжої Русі-України (VIII-XIV століття) та Запорозько-гетьманської державності (XVI-XVIII століття), до Української Народньої Республіки, включно з державністю Кубані (1918-1920 років), Карпатської України (1939 року) та української національної і згодом підпільно-революційної держави, відновленої Актом 30 червня 1941 року.

У новітній добі український національно-визвольний рух під проводом Організації Українських Націоналістів (ОУН) стояв в авангарді боротьби за Самостійну Україну, за право українського народу бути господарем на власній землі, у бажанні збудувати власний Собор-Державу на Богзм йому переданій землі, охрещений св. апостолом Андрієм Первозванним. Вроджена в самих надрах нації, де хорониться її воля до життя і влади, ОУН зорганізувала всеукраїнську Українську Повстанську Армію (УПА) та Українську Головну Визвольну Раду (УГВР) для ведення двофронтової визвольної війни проти найжорстокіших антилюдських систем в історії — нацистської Німеччини та большевицької Росії. В 1943 році, за

ініціативою ОУН-УПА в Україні була скликана Конференція Поневолених Народів для скріплення спільного визвольного фронту поневолених нацизмом та большевизмом народів, з чого постав Антибольшевицький Блок Народів (АБН) — координаційний центр національно-визвольних рухів. В 50 роках українські воїни-націоналісти організували масові повстання в большевицьких концтаборах, передаючи смолоскип боротьби за справедливість і волю наступним поколінням шести-, семи- та восьмидесятників.

Зараз, коли ще незавершені національно-визвольні процеси переплітаються з процесами державобудівництва, український націоналістичний рух активно включається в політичну боротьбу з метою утвердження проголошеної Української Держави та виповнення її українським національним змістом на всіх відтинках життя. За ініціативою Проводу ОУН покликається до життя Конгрес Українських Націоналістів — широкий фронт націоналістів, симпатиків ідеї українського націоналізму, щирих патріотів та ідейно-споріднених політичних партій і суспільно-громадських організацій.

Світоглядowo-ідеологічні засади

В центрі світоглядових основ українського націоналізму стоїть Людина як Богоподібна істота. Божественність людської душі полягає в її волі до Добра, Правди й Справедливості, якою людина обдарована Богом. Вона здійснює ці ідеали в суспільно-відповідальному співжитті з органічно сплетеними однокрайними в національно-державній спільноті. Людина — це істота, яка потребує жити в спільноті та для спільноти. В сучасній пері історичного розвитку людства, в його тяжінні до справедливості, найвища форма такої духово-органічної спільноти — це нація, як думка Бога, як нерозривна цілість усіх прошарків та всіх поколінь «живих, мертвих і ненароджених».

Вихідною точкою українського націоналізму є загальне добро нації, а не вузькі класові, групові, партійні чи суто егоїстичні інтереси. Нація — це жива, духово та органічно самобутня спільнота, що викристалізувалася і виросла в означених історичних, геополітичних, господарських і суспільно-політичних умовах. Це невід'ємна єдність органічно пов'язаних співвітчизників, спаяних спільною історією, культурою, мовою і традиціями, територією та спільною волею жити самостійним життям у власній державі, згідно з її, історією визначеною, волею до життя, — волею до влади.

Нація може конкретизувати свою волю до життя і влади лише у власній суверенній державі, побудованій на принципах народовладдя. Національна держава — це постійна об'єктивізація волі нації та людини, це найвища форма організації буття народу, структура й устрій якої відповідають притаманним прикметам нації та потребам її життя. Лише національна держава може забезпечити вільний розвиток усіх духових і матеріальних сил народу та його гідне місце серед інших державних народів.

Усувереннення людини можливе лише через державне усувереннення її нації. Немає повноправних громадян у політично обезвласненій, імперіялізмом поневоленій колонії. Український націоналізм, згідно зі своїм кличем — «Свобода народам, свобода людині!», забезпечує людині можливість стати упривласненим на владу сувереном лише при умові, що її нація може виступати самовизначальним чинником через самостійну й суверенну національну державу.

Основна клітина нації — родина. Нація зберігається і розвивається завдяки зростові та розвиткові її життєвих клітин, якими є родини. Здорова, морально міцна родина — це та необхідна перша школа суспільного життя, національної солідарності, правопорядку й пошанування прав інших у виховному процесі кожної дитини; це джерело продовження життя народу, національно-духової тягlosti й незнищенности.

Націоналістична концепція суспільного ладу спирається на триєдності нації, родини і людини як ідеалі гармонійного суспільного розвитку. В основу відродження України та людства взагалі мусить бути поставлена ідея нації перед ідеєю необмеженої сваволі одиниці. Виповнена національним змістом, суспільно-відповідальна людина перед егоїстичною одиницею-індивідом. Свобода — це рамки, це об'єктивна змога рішати про вибір різних вартостей і якостей, що їх зміст як мету треба визначити. Властива дефініція змісту життя людини є ідентична з дефініцією нації, коли зміст життя людини ототожнити з вищими цілями нації, коли її виховувати в концепції героїки життя з цілеспрямованим національним визначенням.

Етична основа життя українського націоналіста — це героїчна концепція у протиставленні до гедоністичної. Релігія є складовою частиною української духовости, а український націоналізм спричинюється до її відродження.

Стрижневі ідеї українського націоналізму такі: примат духового первня, примат нації, її державної суверенности і соборности, як основного державотворчого чинника у відновленій Українській Державі, визначальна роля української політики, соціальна справедливість, пошана до людини і загальнолюдських вартостей та вільний розвиток усіх творчих сил нації.

Суспільно-політичні засади

Виходячи з основного, незмінно актуального етичного девізу — «Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за Неї», Конгрес Українських Націоналістів (КУН), в умовах проголошеної державности, продовжуватиме змагання за виповнення довгоочікуваної, кров'ю і потом здобутої Української Держави українським національним змістом.

Проголошена Українська Держава ще не укріплена. В ній залишилися колоніяльна структура та командно-адміністративна сис-

тема, які були насильно накинені Україні Москвою. Залишки колоніальної системи гальмуватимуть державотворчі процеси та унеможливлуватимуть зріст духового і матеріального добробуту населення України.

Вихідною точкою політичної програми КУН є визнання потреби заміни залишків системи поневолення новим порядком, новою системою законодавства, владобудови та урядування, основою котрої буде народовладний устрій. Залишки колоніальних органів влади, створених в умовах командно-адміністративної системи УССР, мусять бути замінені справжніми демократично-владними структурами, які забезпечили б владу в державі за українським народом. Держава має бути на службі народу, а не навпаки.

КУН змагається:

— за розбудову могутньої, багатой, суверенної Української Держави, яка гарантуватиме повнокровне, вільне життя сучасних і майбутніх поколінь, яка забезпечить українському народові належне місце у світі і найкраще спілкування з іншими народами, в якій кожен громадянин України зможе виступати як співгосподар і гідний продуцент, однаково відповідальний за добробут і порядок у державі;

— за побудову національної, унітарної і правової держави, яка охоплюватиме всю українську етнографічну територію, зайняту українською нацією протягом віків, в якій джерелом влади буде суверенний український народ, і яка служитиме інтересам її громадян, а структура і устрій якої відповідатимуть притаманним прикметам української нації та потребам її життя;

— за встановлення в Українській Державі демократичного суспільно-політичного ладу, тобто системи народовладдя, побудованої на основі політичного плюралізму;

— за скасування залишків окупаційного большевицького законодавства, яке суперечить почуттю правосвідомості та правовим традиціям української нації;

— за забезпечення всіма можливими засобами громадянських прав: свободи слова, думки, сумління, віровизнання, політичного переконання, зборів, політичних, суспільних і професійних організацій, вибору праці й місця осідку та пересування; особистої безпеки перед незаконним обшуком, арештом, видворенням поза межі країни, порушенням прав мешкання, власності і дідичности, без огляду на етнічне походження, політичні та релігійні переконання, расові чи статеві різниці;

— за забезпечення національним меншинам права вільного розвитку їхньої національно-культурної самобутности, при умові їх льояльного ставлення до Української Держави;

— за триподіл влади в Українській Державі на законодавчу, виконавчу та судову;

— за встановлення системи самоврядування на сільському, міському і обласному рівнях, що створить необхідні передумови для оптимального самовиявлення громадян;

— за чітке визначення прерогатив Церкви і Держави як двох незалежних секторів єдиного організму, які повинні якнайтісніше співпрацювати і допомагати один одному;

— за те, щоб в Українській Державі були забезпечені всі умови для вільного розвитку традиційних українських Церков і їхніх організацій, беручи під увагу особливу роль релігії в житті української нації;

— за те, щоб Українська Держава сприяла патріяршому завершенню наших традиційних Церков, але щоби була забезпечена повна воля для інших віровизнань;

— за те, щоб релігійне виховання було включене в шкільний навчальний план як добровільна дисципліна, щоби задовольнити релігійні потреби учнів усіх віровизнань;

— за те, щоб Українська Держава сприяла розвитку та поширенню, теж і поза межами України, культурного життя і творчості українських культурних діячів, не обмежуючи принцип вільної творчості;

— за те, щоб Українська Держава сприяла ширенню і розвитку освіти, запевнивши всім громадянам якнайкращі освітні можливості та рівний доступ до відповідних навчальних закладів;

— за те, щоб в Українській Державі українська мова була державною мовою;

— за викорінення в Українській Державі всіх впливів русифікації, большевицької протилюдної антикультури — всіх слідів і залишків вікового поневолення України Росією;

— за притягнення до судової відповідальності злочинців окупаційної системи;

— за те, щоб Українська Держава надала допомогу всім тим українцям, які внаслідок поневолення України опинилися поза її межами і які бажатимуть повернутися в Україну;

— за те, щоб Українська Держава дала всю потрібну допомогу тим українцям, які потерпіли внаслідок ворожого поневолення, і які брали участь у визвольній боротьбі України, зокрема інвалідам і борцям ОУН-УПА та членам їхніх родин;

— за забезпечення в Українській Державі повного права робітників на страйки у визначених законом межах;

— за право на формування професійних спілок як засобу здобування кращих економічних і соціальних умов;

— за повернення землі хліборобам на основі приватної власності та уможливлення їм набуття сільсько-господарського реманенту;

— за відродження селянства як стану;

— за відродження міцної середньої верстви.

КУН поборює:

— всякі форми насильства та визиску одиниці і нації, експлуатації людини людиною, клясою чи державою;

— всякі форми расизму, шовінізму, тоталітаризму, фашизму, великодержавного гегемонізму, колоніялізму, неокolonіялізму,

імперіялізму, особливо російського імперіялізму, який після упадку комуно-російської імперії знову постає і становить загрозу Україні та всьому мирному, волелюбному і спрагненому справедливості людству;

— всякі форми марксизму-ленізму, комунізму, большевизму, чи інші класократичні теорії, які нехтують національним первнем у житті спільноти, загальним добром нації як основи соціальної справедливості в державі і основного упорядковуючого чинника всіх суспільно-політичних відносин;

— воююче безбожництво та діяльність груп, що розкладають і нищать національну духовість;

— всякі намагання пов'язати Україну з Росією різними піддержавними, наддержавними (напр. СНД) формами, як федеральними, конфедеральними і союзними (в розумінні ССРСР, — примітка Редакції);

— всякі форми корупції партійних, господарських чи державних чиновників;

— всякі спроби використання профспілок державою, працевдавцями чи іноземними чинниками й силами.

Соціально-економічні засади

Молода незалежна Україна одержала в спадщину від тоталітарної командно-адміністративної системи большевицької імперії розвалене народне господарство, що перебуває в стані тяжкої кризи. Стратегія екстенсивного економічного росту, форсування випереджаючого росту виробництва засобів виробництва, пріоритет військово-промислового комплексу — спричинили глибокі диспропорції в процесі відтворення, занедбання соціальної сфери і недорозвиненість таких життєво важливих галузей, як житлове будівництво, а також будівництво лікарень, шкіл, наукових і культурних закладів, виробництво споживчих товарів, медикаментів і медичного обладнання тощо. Критичним є стан виробничої сфери через застарілість машин, обладнання та інших засобів виробництва, а також через недостачу або відсутність сучасних технологій, які відповідали б світовому рівневі. Сільське господарство є неефективним через панування колгоспів і радгоспів. Воно неспроможне забезпечити потреби народу України в продуктах харчування в достатній кількості і якості. Землі, поля, води, ліси і навколишнє середовище України — забруднені відходами великих підприємств і знаходяться в стані деградації. Чорнобильська трагедія є останнім попередженням про неможливість злочинної експлуатації природи.

КУН стоїть на становищі, що наповнення проголошеної Української Держави реальним змістом можливе тільки шляхом ліквідації наслідків командно-адміністративної системи, виходу з економічної кризи і невідкладного переходу до соціальної ринкової системи господарювання на базі економічної самостійності України. Со-

ціальна ринкова система є найбільш ефективним методом господарювання, витраченим людською цивілізацією. Економічна самостійність не означає автаркії. Вона є передумовою участі в міжнародному поділі праці й інтеграції в світову економіку на засадах рівноправності і взаємовигідності.

Господарський лад соціальної ринкової економіки є економічною гарантією свободи громадян. Цей лад базується на приватній, індивідуальній, кооперативній і, лише в необхідних випадках, на державній власності, на вільній конкуренції, на розподілі інвестицій і продуктів виробництва ринком. При цьому економічна конкуренція повинна бути рушійною силою ринкової економіки. Завданням держави буде створити правові рамки для вільної конкуренції і запобігати всяким протидіям цій конкуренції і творенню монополій.

Виходячи з того, що економічний компонент нерозривно пов'язаний з соціальним, КУН:

— змагає за соціальний і господарський лад, в якому кожен громадянин матиме право на працю згідно з його здібностями та освітою, право на вільний вибір місця праці, право на всестороннє соціальне забезпечення у випадку нещастя, безробіття, хвороби;

— вважає, що економічна політика повинна бути націлена на адекватний реальний економічний зріст, на застосування екологічно чистих виробничих процесів, на повне працевлаштування населення, на стабільність цін, попитної сили грошей і на оптимізацію корисної зовнішньої торгівлі;

— висуває свою концепцію соціально-економічної побудови України, яка базується на принципах солідарності, самовідповідальності громадян і соціальної справедливості, згідно з якими одиниця зобов'язана супроти суспільства, але не в меншій мірі — суспільство супроти одиниці;

— змагається, щоб Українська Держава сприяла розвитку вповні автономних малих, середніх та великих підприємств, яким буде забезпечено рівні можливості вільної конкуренції на ринку;

— виступає за приватну власність для кожного громадянина, за якнайширше умасовлення та зрізничкованість власності, бо в цей спосіб ще більше забезпечується особиста свобода вільного і гідного продуцента, упривласненого не лише на владу, але й на засоби виробництва, і вільною працею якого збагачується спільнота в цілому та кожна в ній родина і людина;

— сприяє тому, щоб робітники та інші громадяни могли придбати уділи у формі паїв (акцій) у засобах виробництва та в іншому майні підприємств, і в такий спосіб стати співвласниками фабрик, заводів та іншого національного майна;

— обстоює право всіх трудящих на уділи, теж у формі паїв, в чистому зиску підприємств, на яких вони працюють;

— вважає, що кожний трудящий має право не тільки на співвласність виробничих фондів, а й на право вирішального голосу у справах, які торкаються його особистих, професійних і соціальних інтересів;

— виступає за те, що відповідальність у соціально-економічній діяльності треба поширити на всі суспільні верстви.

Шлях переходу до соціальної ринкової системи

Треба бути свідомим того, що перехід на соціальну ринкову економіку буде нелегким і вимагатиме самообмежень та розуміння з боку населення, а від національної влади — мудрости, політичної волі і сили провести в життя необхідні заходи. Зрозуміло, що лиха, заподіяного хибною більшовицькою економічною політикою, неможливо усунути протягом короткого часу, а тим більше, що історія цивілізованих країн не має рецептів реконструкції нераціональної командно-адміністративної економічної системи на ринкову систему.

Основною передумовою переходу економіки України на соціально-ринковий модель і покращення життєвих умов її громадян є цілковита політична незалежність України. Повалення імперської системи і вихід України на самостійницько-державний шлях не означає, що будуть розірвані зв'язки з економічними суб'єктами на інших просторах колишнього СРСР. Україна життєво зацікавлена в збереженні всіх зовнішньо-торговельних зв'язків та в економічній співпраці, але під умовою, що це в її загальних інтересах і економічно вигідне.

При реконструкції успадкованої комуністичної економічної системи КУН виходитиме з наступних засад;

а) демонополізації, тобто усунення монополії держави, недопущення приватних монополій в економічному житті й створення державною владою правових і фактичних передумов для розвитку особистої ініціативи і підприємливості;

б) реприватизації, тобто заведення масової приватної власності у промисловості, торгівлі й банках, уможливлення найширшої господарської ініціативи в продукуванні і розподілі;

в) забезпечення за державою власності тільки на такі засоби виробництва і складники господарства, які мають загальнонаціональне значення і удержавлення яких виправдалось досвідом;

г) деколективізації сільського господарства, тобто встановлення приватної власності на землю і селянські двори та забезпечення селянам державою всебічної технічної та фінансової допомоги, для чого потрібно створити сільсько-господарські банки і державні дослідні станції, насінні та тваринно-розплідкові господарства тощо;

г) незалежності Національного Банку від центральної влади, який має не тільки емітувати українські банкноти, але також відповідати за грошову політику і мати нагляд за цілою банково-кредитною системою: самостійними ощадними касами, загальними і спеціальними банками приватного, спілкового та громадського характеру;

д) відкритої економіки, тобто інтенсифікації торговельних, економічних і технічних взаємин із закордоном і допущення заграничної конкуренції на внутрішньому ринку в доцільних межах;

е) прогресивної податкової політики, яка, побіч бюджетних функцій, матиме за завдання регулювати перерозподіл національного доходу;

є) поступової лібералізації цін, тобто допущення усталення цін механізмом пропозиції і попиту лише в міру оздоровлення економіки і задовільного росту виробництва;

ж) права кожного індивіда на такий прибуток (заробітна плата, пенсія або інше соціальне забезпечення) який забезпечував би його культурні й матеріальні потреби.

Попри реконструкцію економічної системи слід рівночасно:

а) впровадити українську валюту (гривню), обмежуючи загальну грошову кількість до економічно виправданого рівня;

б) провести заходи щодо оздоровлення державних фінансів і здійснити заходи, щоб евентуальні державні фінансові недобори не покривати емісією непокритих грошей, а внутрішніми і, в окремих випадках, зовнішніми позичками;

в) організувати перевишкіл українських менеджерів і економістів при допомозі економістів української діаспори і закордонних експертів;

г) прискіщувати розвиток занедбаних і недорозвинених галузей;

г) зацікавити українську діаспору в інвестиціях в українську економіку;

д) притягати закордонні капітали й уможливлувати закладання українсько-іноземних спілок.

КУН:

— виступає за встановлення податкових пільг для економічно слабких, але необхідних підприємств;

— вважає, що побудова здорової і добробутної економіки не сміє йти коштом нищення природи і навколишнього середовища. Навпаки, слід вже під час реконструкції економічної системи додати накоєне екологічне лихо й перейти до оздоровлення земель, лісів і вод України.

Добробут українського народу не буде повноцінним, якщо разом з раціональною економічною політикою не буде справедливої соціальної політики. Тому КУН прагне прийняття законів та державних соціальних програм, які гарантували б:

а) створення умов, в яких громадяни Української Держави могли б повністю користуватися політичною свободою і можливостями виявлення економічної ініціативи із застереженням, що межами свободи кожного громадянина є межі свободи інших громадян і соціальна справедливість;

б) встановлення такої мінімальної заробітної платні, яка достатньо забезпечувала б життєві та культурні потреби працюючого та його родини;

в) запровадження системи охорони здоров'я народу і кожного громадянина з урахуванням всіх досягнень медичної науки, зокрема охорони працюючих від професійних недуг;

г) забезпечення жінкам рівної з чоловіком оплати за однаковий труд;

г) заборону найманої праці дітей і жінок на важких роботах і на виробництві, шкідливому для здоров'я, а також у нічний час;

д) забезпечення працюючим оплачуваних відпусток, влаштування домів відпочинку, санаторіїв тощо;

е) запровадження системи соціального забезпечення на час хвороби, непрацездатності, старости й безробіття і встановлення виплат для дотичних громадян у розмірі, який забезпечував би нормальний життєвий рівень їх самих і їх родин.

Військово-стратегічні засади

Головною запорукою суверенності Української Держави є належно розбудовані й модернізовані Збройні Сили, сповнені глибинною любов'ю до власного народу і безстрашною готовістю його боронити. Для цього потрібно провести докорінну реорганізацію наявних військових частин на справжні Національні Збройні Сили, які служитимуть виключно інтересам українського народу та будуть готові й спроможні встати в обороні Української Держави та її народу. Українські воїни потребують нових етичних дороговказів. Потрібно виробити нову військову доктрину для України.

Український воїн повинен бути вишколений не лише в наймодерніших засобах військового ремесла, але й вихований на ідеології українського націоналізму, в найшляхетніших військових традиціях нашої історії, в душі княжого лицарства, козацької хоробрости, безстрашности Січових Стрільців та героїчності ОУН-УПА. Наголошуючи на тому, що миролюбний український народ ніколи у своїй історії не вів експансивних, колоніально-загарбницьких воєн, український воїн повинен насамперед бути вихований на борця за правду й справедливість, захисника добра українського народу. Поруч із плеканням такого героїчно-гуманістичного виховного ідеалу в українському війську, потрібно також плекати в українському суспільстві культ воїна, забезпечити військовослужбовцям належне місце в суспільстві. Український воїн мусить знати, що його не використовуватимуть проти власного народу чи як гарматне м'ясо для здійснення загарбницьких чи колоніальних цілей, як це було в радянському війську, а що його командири, уряд і народ високо цінять його як оборонця національних інтересів та чести Української Держави.

Військова доктрина України повинна виходити із засадничої позиції, що єдиною запорукою миру в світі та стабільних міжнародних відносин є *концепція миру через встановлення міжнародних співвідносин на основі паритетної рівноправності всіх країн світу*. Ніяк не можна закріпити тривалий мир на основі великодержавного гегемонізму, розподілу світу на «сфери впливів» поодиноких ядерних потуг чи взаємного ядерного шантажу. КУН

стверджує, що передумова справжнього миру у світі — це тотальне знищення ядерної зброї та інших засобів масово винищування.

Виходячи із цих принципових заłoженъ, КУН:

— виступає за такий світовий лад, в якому людство було б звільнене від Дамоклового меча ядерного шантажу, і в якому Україна могла б стати без'ядерною країною в одній широкопротірній, глобальній без'ядерній зоні;

— закликає всі країни світу підписати Хартію Нової Світобудови, засадничими принципами якої були б: *взаємна пошана права кожного народу на державну самостійність, паритетна рівноправність у міжнародних відносинах всіх держав світу і рішуче зобов'язання зліквідувати всю ядерну зброю у світі;*

— стверджує, що доки хоч одна країна, а особливо Росія, будуть володіти ядерною зброєю, доти Україні не вільно позбуватися всієї своєї ядерної зброї, бо це єдиний механізм захисту перед будь-якою ворожою агресією на суверенну Українську Державу;

— вважає, що всі засоби озброєння, як конвенційні, так і стратегічні, які були розбудовані головню через колоніальну експлуатацію України та інших донедавна поневолених Москвою народів і які після розвалу імперії залишилися на суверенній українській території, це власність Української Держави.

* * *

Людство зараз стоїть на межі нової історичної епохи з більш досконалими образами свободи і справедливості. Українська Держава має гірку колоніальну спадщину. Саме через ядерну безвідповідальність Москви — одного із співархітекторів старого, анахронічного ладу, — наш народ ще довго терпітиме від Чорнобильської катастрофи. Разом з тим Україна, що своєю боротьбою за самостійність захищала і західню цивілізацію від агресії большевизму, якій належить головна роля у поваленні комуно-російської імперії, тепер має нагоду стати одним із співархітекторів нового, вільного і справедливого світового ладу. Для цього потрібно, насамперед, скріпити і розбудувати національну державу. Вона має спиратися на віковічних духових, світоглядних, культурних та політичних вартостях, моральних цінностях української нації. Адже ці вартості співзвучні з найшляхетнішими традиціями людства.

СТАТУТ КОНГРЕСУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ — КУН

Конгрес Українських Націоналістів (надалі КУН) є ідеологічно-політичним, державотворчим об'єднанням громадян України, політичних партій, спілок, організацій, товариств, має чисельні структури і є поліфункціональним.

КУН у своїй діяльності керується Конституцією України, чинним законодавством, міжнародними правовими актами, власним Статутом та своїми програмовими документами.

1. Мета і завдання КУНу

1.1. Головна мета КУНу — утвердити Українську Самостійну Соборну Державу, зміцнити і розбудувати її та створити передумови для всебічного розвитку всіх творчих сил української нації.

1.2. Об'єднання зусиль націоналістів для ширення і координування українського націоналістичного руху.

1.3. Ствердження духових вартостей, чести та гідності вільної української людини — господаря на своїй землі і у своїй державі.

2. Структурна побудова КУН та його керівні органи

2.1. Структурними підрозділами КУН є його територіальні організації (обласні, міські, районні, сільські).

а) первинний Осередок;

б) районні, міські (крім обласного центру), і міськрайонові Організації;

в) обласні організації.

2.2. КУН має такі Керівні Органи:

а) для первинного Осередку — голова Осередку, збори, писар.

б) для районної, міської і міськрайової Організації — голова Організації, Провід Організації, збори, конференція, Рада, голова Секретаріату та референти Секретаріату.

в) для обласної Організації — голова Обласної організації та його заступник, Рада, Провід Організації, збори, конференція, голова та референти секретаріату Обласної організації.

г) для КУН в цілому: Великий Збір, Голова КУН, Політична Рада, Провід, Голова Секретаріату, референти напрямків діяльності Секретаріату КУН.

2.3. Великий Збір, Голова КУН, Голови Організацій, Збори або Конференції є вищими керівними органами на відповідному ім рівні.

Періодичність проведення зборів Осередків — не рідше одного разу на місяць, зборів або конференцій районних, міських Організацій — не рідше одного разу на три місяці, зборів або конференцій обласних організацій — не рідше одного разу на шість місяців, Великий Збір — за рішенням Політичної Ради, але не рідше раз на два роки.

Позачергові збори, конференції, збір Політичної Ради скликаються на

вимогу 2/3 структурних ланок нижчого рівня; за рішенням Голови КУН, Політичної Ради КУН, голови Організації, голови Осередку.

Збори є чинними за присутності більше половини членів Осередку чи організації, конференції. Великий Збір чинний при наявності не менше 2/3 делегованих.

2.4. Структура ланок:

а) до Осередку, який формується за територіальним, виробничим, фаховим або проблемним принципами, входять не менше трьох осіб;

б) до районної Організації — осередки, міські Організації районів;

в) до міської Організації — осередки, районні Організації міста;

г) до міськрайонної Організації — осередки, міські та районні Організації;

г) до обласної Організації — районні, міські та міськрайонні Організації;

д) до КУН в цілому — Обласні організації;

2.5. Великий Збір обирає Голову КУН, Політичну Раду, Провід, Контрольну комісію та Етичну комісію. На подання Голови КУН Збір затверджує Заступника Голови Проводу, Голову Секретаріату та голову УС.

Великий Збір вносить зміни і доповнення до Програми Статуту КУН та визначає стратегічні напрямки діяльності КУН.

2.6. Політична Рада КУН складається з представників голів обласних організацій КУН та голів політичних партій, спілок, організацій, товариств, які є колективними або асоційованими членами КУН, а також представників всіх українських земель та закордонних поселень і осіб, які входять до Політичної Ради за посадами. До Політичної Ради за посадами входять: Голова КУН, члени Проводу КУН, голови обласних організацій, редактор центрального часопису, редактор центральної газети, голова УС, голова Етичної комісії, голова Контрольної комісії. Представники обласних організацій обираються до Політичної Ради КУН на обласних конференціях КУН.

Політична Рада є найвищим органом КУН між Великими Зборами і скликається не менше одного разу на квартал. Позачергові засідання Політичної Ради скликаються на вимогу половини членів Політичної Ради, за рішенням Проводу або Голови КУН.

Політична Рада КУН виробляє стратегічні напрямки діяльності, покликає до життя відповідні політичні органи. На подання Голови Секретаріату — затверджує референтів КУН, при необхідності формує нові напрямки праці.

Політична Рада має право кооптувати нових членів Проводу.

За поданням Голови КУН обирає головних редакторів центральних пресових органів.

Засновує фонд КУН і призначає його правління.

2.7. Провід КУН складається з осіб, обраних Збором КУН до Проводу, та осіб, які входять до нього за посадою. За посадою до Проводу КУН входять Голова КУН, заступник голови Проводу КУН, Голова Секретаріату, референти Секретаріату КУН, голови партій, спілок, організацій, товариств, об'єднань, які є колективними членами КУН.

Провід КУН скликається не рідше одного разу на два місяці, а при необхідності, за рішенням Голови КУН.

Провід КУН виробляє тактичні напрямки політичної діяльності між засіданнями Політичної Ради КУН.

2.8. Голова КУН є Головою Політичної Ради і Проводу КУН та здійснює загальне керівництво діяльністю КУН. Голова КУН при узгодженні з Політичною Радою покликає до керівництва голів обласних організацій

КУН. При необхідності Голова КУН за узгодженням з Проводом вирішує інші кадрові питання.

2.9. Секретаріат КУН:

Веде практичну працю КУН, керуючись рішеннями Великого Збору, Голови, Політичної Ради і Проводу КУН.

Утворює напрямки роботи на чолі з референтами Секретаріату, при необхідності — окремі відділи на чолі з керівниками відділів.

Референти проводять практичну працю КУН, спираючись на відповідних референтів нижчих ланок. Вони очолюють такі напрямки праці: організаційний, по роботі з робітництвом, робота на селі, допомога Збройним Силам, робота з молоддю, в сфері науки, освіти, культури, внутрішньої політики, зовнішніх зв'язків, інформаційно-пропагандивний, вишкільний, фінансово-господарський.

2.10. Керівні органи обласних, районних, міських та міськрайонових Організацій будуються за схемою, аналогічною структурі центральних керівних органів КУН з урахуванням місцевих потреб.

2.11. Контрольні комісії обираються зборами, конференціями організацій відповідного рівня і підзвітні лише органам, які їх вибирали. У своїй діяльності Контрольні комісії керуються положенням про КК, яке затверджується Великим Збором.

До Контрольної комісії належить нагляд і контроль фінансово-господарської діяльності КУН.

2.12. Етична комісія КУН обирається на Великому Зборі. У своїй діяльності комісія керується положенням, яке затверджується Великим Збором.

Етична комісія оберігає порядок в організаційному житті КУН, націоналістичну мораль і забезпечує справедливість в КУН.

2.13. Колективними членами КУН можуть бути партії та громадські організації, спілки, товариства, комітети, їхні регіональні та структурні підрозділи, цілі, програма і методи діяльності яких не суперечать меті і програмовим засадам КУН.

Асоційоване членство передбачає як повноправне колективне членство, так і колективне членство симпатиків. Рішення про прийняття колективних членів приймає Голова КУН і затверджує Політична Рада КУН. На нижчих рівнях — голова і рада відповідних рівнів, за погодженням з Проводом КУН.

Квота представництва на Великому Зборі, конференціях та зборах КУН від організацій відповідних рівнів, що є колективними або асоційованими членами КУН, узгоджується з головою та радою організації КУН відповідного рівня.

2.14. Голова КУН при узгодженні з Політичною Радою розформовує структуру обласної організації, Голова КУН і Політична Рада — структури міських, міськрайонових та районних організацій, голови та ради обласних організацій — осередки. Керівництво розформованих організацій може подати апеляцію до ради вищого рівня, включно з Великим Збором. Після розформовування організації проводиться перереєстрація членства та формування керівництва.

2.15. КУН може мати своїх представників за межами України.

3. Членство в КУН

3.1. Індивідуальне

3.1.1. Індивідуальним членом КУН може бути особа, яка досягла 17-річного віку, яка визнає ідеологію українського націоналізму, Програму та Статут КУН, сплачує членські внески, дає творчий внесок у діяльність КУН, виконує доручення Проводу та членські зобов'язання.

Делегати установчого з'їзду КУН є членами-засновниками КУН.

3.1.2. Окремі особи, в тому числі ті, які мешкають за межами України, можуть прийматися до КУН за рішенням обласної ради чи Проводу КУН і перебувати у них на обліку.

Члени КУН, які мешкають за межами України, організовуються в осередки чи організації відповідно до законів країни замешкання.

3.1.3. Прийом до кандидатів в члени КУН здійснюється на основі письмової заяви і співбесіди з оргреферентом секретаріату місцевого рівня.

Кандидати в члени КУН мають дорадчий голос.

3.1.4. Прийом до членів КУН здійснюється після проходження терміну кандидатства до 12-ти місяців на засіданні Проводу КУН місцевого рівня, за рекомендацією двох членів КУН.

3.1.5. Члени інших партій, спілок, організацій, товариств, які не скомпромітували себе антиукраїнською діяльністю, можуть бути асоційованими індивідуальними членами КУН.

3.1.6. Член КУН має право:

- а) брати участь у всіх заходах КУН;
- б) обирати і бути обраними до керівництва КУН;
- в) висловлювати думки і пропозиції щодо вдосконалення роботи КУН;
- г) тимчасово припиняти членство за рішенням проводу місцевої організації КУН.

3.1.7. Член КУН зобов'язується:

- а) пропагувати ідеологію українського націоналізму і втілювати в життя програму КУН;
- б) виявляти ініціативу для вирішення завдань КУН;
- в) дотримуватися Статутних принципів і виконувати рішення керівних органів КУН;
- г) дбати про авторитет КУН і поширювати вплив КУН на політичне і громадське життя.

3.1.8. Член КУН вибуває з КУН:

- а) на підставі письмової заяви і за рішенням місцевого Проводу КУН;
- б) за рішенням місцевої організації КУН.

Особа, виключена з КУН, може подати скаргу до Етичної комісії або до політичної ради вищого рівня.

3.1.9. Симпатиком і прихильником КУН може стати кожен, хто визнає ідеологію українського націоналізму і Програму КУН, сприяє досягненню цілей КУН, надає моральну та матеріальну підтримку.

3.2. Колективне

3.2.1. Члени партій, організацій, спілок, товариств, комітетів, які входять до КУН, як колективні члени, є членами КУН.

3.2.2. Прийом у колективні члени КУН здійснюється на основі поданої письмової заяви із поданням протоколу керівного органу організації з рішенням увійти до КУН колективним членом і затверджується Головою і Політичною Радою КУН.

3.2.3. При колективному членстві члени КУН діють згідно з програмовими засадами КУН і при дотриманні статутів своїх організацій.

3.2.4. Вибуття колективного члена з КУН відбувається на основі поданої письмової заяви і протоколу засідання керівного органу даної організації про таке рішення і враховується з дня подачі даної заяви.

3.2.5. Сума внесків колективного члена до КУН є добровільна.

3.3. Асоційоване

3.3.1. Асоційоване членство передбачає, що члени організацій, які є асоційованими членами, не є членами КУН, але підтримують ідеологічні та програмові засади КУН.

3.3.2. Прийом, вибуття і сплата членських внесків асоційованих членів аналогічні колективному членству.

4. Методи та засоби діяльності

4.1. Для досягнення своєї мети КУН діє методами політичної боротьби, які не суперечать чинному законодавству і відповідають Програмі КУН.

4.2. Основними формами діяльності КУН є:

- а) державотворча праця у всіх ділянках державного та суспільного життя;
- б) участь у виборчих кампаніях;
- в) організація і участь у масових громадських заходах;
- г) проведення вишкільних студій, політичних та наукових досліджень, конференцій, лекцій, семінарів з усіх ділянок громадсько-політичного життя;
- г) виховна праця у молодечих, спортових, жіночих та інших товариствах, середовищах.

5. Кошти КУН

5.1. Кошти КУН складаються:

- а) із вступних, членських та цільових внесків членів КУН;
- б) добровільних пожертв громадян, юридичних осіб та організацій;
- в) прибутків від видавничої та господарської діяльності КУН, яка не заперечується чинним законодавством у межах його цілей та завдань;

5.2. До власності КУН належать будови, споруди, обладнання, інвентар, грошові кошти, підприємства, які створені КУН за свій рахунок у відповідності з чинним законодавством, а також інше майно, необхідне для виконання програмових цілей та завдань.

5.3. Розмір щомісячних членських внесків встановлюється на рівні 1-2 відсотків від особистого доходу (заробітної платні). Студенти, безробітні, пенсіонери та інваліди від сплати членських внесків звільняються.

5.4. Осередки передають у районів, міські та міськрайонові організації 80% членських внесків. Районові, міські та міськрайонові передають в обласну організацію 50%, а обласні в Секретаріат КУН 30% членських внесків і 25% від коштів, отриманих із прибутків та пожертв.

6. Правовий стан, фінансово-господарська діяльність, атрибутика, прикінцеві положення

6.1. КУН є фінансово самостійною особою, що має свій поточний рахунок та інші рахунки в банках та проводить господарську діяльність у встановленому порядку.

6.2. КУН має фонд КУНу, кошти якого призначені для сприяння в досягненні програмової мети.

6.3. Районові, міські, міськрайонові та обласні організації є фінансово самостійними юридичними особами, що мають свої поточні та інші рахунки в банках та в установленому порядку проводять господарську та видавничу діяльність.

Реєстрація обласних організацій КУН здійснюється Секретаріатом КУН з наданням їм прав юридичної особи.

Реєстрація організацій КУН нижчого рівня здійснюється відповідною обласною організацією з наданням їм прав юридичної особи.

6.4. КУН не несе відповідальності за майнові зобов'язання своїх організацій нижчого рівня, а організації не відповідають за майнові зобов'язання КУН.

6.5. КУН реєструє свій Статут у встановленому законом порядку.

Право внесення змін та доповнень до Статуту КУН на час його реєстрації має Комісія з трьох членів Проводу, призначених Головою КУН.

6.6. КУН та його організації мають штамп і печатку визначеного зразка із своїм найменуванням.

6.7. КУН має свою символіку, схвалену Політичною Радою КУН і зареєстровану відповідно до чинного законодавства.

6.8. Розпуск КУН можливий за рішенням Великого Збору в порядку, передбаченому чинним законодавством.

При ліквідації долю майна КУН вирішує Великий Збір, згідно з чинним законодавством.

6.9. Осідок провідних органів КУН — місто Київ.

«Український націоналістичний визвольний рух ставить змагання за відновлення й закріплення Суверенної Соборної Української Держави в основу всього українського життя. Зосереджуючи всі сили і всі дії для досягнення цієї найвищої мети, він ставить перед українським народом означений зміст української держави, саме такий, щоб вона об'єднувала в собі цілий народ, всі українські землі, щоб поряdkувала в ній суверенна воля цілого українського народу, запевняючи всесторонню свободу, справедливість, рівність, добробут, свободний розвиток і свободну творчу діяльність усім громадянам України без різниці».

Степан Бандера

«Слово до Українських Націоналістів-Революціонерів за кордоном».
На Чужині, 1948, стор. 5.

Анатоль БЕДРІЙ

УКРАЇНА 1990 РОКІВ І ДМИТРО ДОНЦОВ (до 110 річниці народження і 20 річниці смерти)

Минають десятиліття і покоління від життя і творчості Дмитра Донцова, але його постать як українського і світового політичного мислителя не меркне й не відходить у забуття. Навпаки, життя все наново підтверджує правильність висунених ним ідей, істин, тез і концепцій. Тому його творчість доцільно вивчати і примінювати українськими політиками дев'ядесятих років ХХ століття — так, як в усіх державах вивчають та примінюють вчення Платона, Арістотеля, св. Августина, Томи з Аквіну, Макіявеллі, Руссо, Гегеля, Канта, Гобса і десятки інших політичних мислителів, а з українців мусіли б бути між ними Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Ярослав Стецько та інші.

Для вшанування столітньої річниці від народження і двадцятій річниці від смерти д-ра Дмитра Донцова пропонуємо під увагу політично думаючих і активних українців деякі ділянки з його творів, що особливо актуальні під сучасну пору в будівництві справжньої української національної держави.

За українську національну державу

Дмитро Донцов працював ціле своє життя для добра української нації. Будучи ще студентом, він прочитав твір Миколи Міхновського «Самостійна Україна», про який пізніше заявив: «Вона на мене, ще молодого студента, зробила незатертий вплив»¹. Від тоді Донцов став прихильником Міхновського, а разом із тим — визнавцем ідей Тараса Шевченка. Обидва його ідейні надхненники висували як найперше завдання української політики — відновлення української національної держави. Це вимагало пізнання про те, що таке українська нація, хто поневолює її і як її визволити.

Донцов прийняв Шевченкову дефініцію нації як сукупність усіх мертвих, живих і ненароджених поколінь; нація — це органічна природна спільнота, яка живе віками. У творі «Незримі скрижалі Кобзаря» (Торонто, 1961), він висловлює своє переконання, що українська нація — твір Бога, а якщо так, то в її основі є божий елемент: «Вогонь небесний» притягує увагу Шевченка до себе, той, що в нашій народі уважається 'святим'. Відчував Шевченко, що видимий світ — є лиця вияв духової Сили; що подвійна є природа речей — матеріальна й духовна, всюди відчував подув незримої духової Сили всетворчої і всекермуючої, присутньої і в природі, і в

¹«Рік 1918 Київ», Торонто, 1954.

людині в усіх переломових годинах життя її, і нації, в усіх славних і трагічних закрутах історії».

У творі *«Де шукати наших історичних традицій»* (Львів, 1938), Донцов вказує на традиційні елементи в нації: «Прив'язання до мови, віри, звичаїв, до ідеалів предків, їх моральних, релігійних, політичних, економічних і соціальних догм, вистражданих і викутих в огні змагань і переказаних прадами внукам — це прив'язання є фундаментом нації. . . Традиція — це панцир, який хоронить збірноту від ворожих ударів. . .».

Донцов шукає за унікальною суттю української нації, «за суттю нашого колективного ідеалу», за «національною ідеєю», під чим він розуміє «передані з покоління в покоління погляди на світове завдання нації та її ролю поміж іншими народами; погляди, які є загальним добром нації, якими вона живе і з утратою яких вона гине. . . У віках тяжкої боротьби за існування нації кристалізується цей ідеал. . . Нація, що віднайшла свій ідеал і перейнялася ним, творить собі свою легенду і живе нею. . . в нашому соціальному життю (відсутність 'міра', хист до кооперації), в політичному (переказане історією розуміння політичної свободи), в духовому (розвиток індивідуальності, правної психіки) і в релігійному життю. . . Ми були, може, далеким сходом Окциденту, але в жаднім разі не далеким заходом Орієнту». Донцов заключає: «Тільки нація, яка суверенно розпоряджає всіма своїми матеріальними і моральними силами, може виповнити свою історичну задачу здійснити свій колективний ідеал»².

Донцов висуває такі заложення: «Ми нація з великими історичними традиціями. Плекання цих традицій політичної нації — це, власне, перший категоричний імператив нашої внутрішньої політики. . . головною ціллю нашої політики мусить бути національно-державний ідеал. . .». Автор продовжує: «Наш постулат — це традиціоналізм, це ідеї, на яких нація в своїй боротьбі зросла і зміцніла: ідеї окцидентальної культури». Сюди Донцов зараховує: «індивідуалістичну психіку, незалежну від світської влади Церкву, церковні братства, козацькі товариства (ідея 'лицарства'), становий конституціоналізм, приватна власність, самоуправа тощо». Врешті, Донцов висуває найважливіший елемент нації: «нація — це 'воля щось спільне творити' (Ортега-і-Гассет). Єдність нації творять не статичні сили, лише динамічна сила — активний динамічний рух меншости, яка надихує ним масу»³.

Україна і Росія

Д-р Донцов виклав свої думки про відношення України до Росії найповніше в творі *«Підстави нашої політики»* (Відень 1921, 2 вид. Нью-Йорк 1957) і в збірці статей п.н. *«Московська отрута»*, Торонто, 1955). Він розпочинає з тези: «Конфлікт між Європою і

² *«Підстави нашої політики»*, 2 вид., Нью-Йорк, 1957

³ *«Філософія мілітанс» у «Клич доби»*, Лондон, 1968.

Росією — це глибоке протиставлення двох взаємно ворожих цивілізацій: Україна культурно завше була і в значній мірі ще залишалась Європою». Тому «боротьба з Росією є нашим колективним ідеалом. Він диктується нам нашими історичними традиціями, нашим географічним положенням і спеціальною історичною роллю. . . Таке її положення зробило з неї театр негавгаючої політичної та культурної боротьби двох світів: татарсько-московського і європейського».

У політичній площині «цей конфлікт був між західньо-європейською засадою самоуправи і засадою татарсько-московської автократії». У 1917-18 рр. «стали один проти одного два принципи: європейський — права самоозначення народів і московсько-азіатський — універсальної монархії шахіншаха, царя царів». Після 1919 року «стояли одна проти одної європейська засада свободи і російська — охлократія та абсолютизм». А далі: «історія (і географія) зробили з нас аванпост Європи проти Росії, Росії як такої, незалежно від кожного її режиму; цю роль під загрозою національної смерті мусить Україна і далі грати; самі заложення московської культури руйнують відпорну силу (української) нації. . . тому першою заповіддю нашої політики повинно бути: в політиці зовнішній — повна сепарація від Росії. . .».

Головні ворожі ідеї, які йдуть з Росії в Україну, за Донцовим, це: федералізм, пацифізм та інтернаціональний соціалізм. «Федерація (України з Росією, — А.Б.) робить з нації додаток чужої, накидаючої їй чужу волю, чужий національний ідеал. . . Кожна федерація передбачає єдність всієї збройної сили сфедерованих держав. . . А спільність армії значить віддання її, а з нею і цілої нашої країни, до повного розпорядження керівникам російської зовнішньої політики, до послуг російського імперіялізму. . . Економічна федерація, господарський союз з Росією такий самий абсурд». Донцов продовжує: «Другою ворожою ідеєю є пацифізм: це безсилля проти агресивних плянів Росії: малювати перед нацією привид можливості вічного миру і братерства, це непочитальний злочин, яким присипляється чуйність нації та потребу числити на власні сили. . . Пацифістична ідея освячує всякий 'статус кво', недоторканість і суверенність всяких політичних потвор. Застосовувати ідею пацифізму — це значило б: націям 'російським' не сміти пробувати визволитися з пазурів московського імперіялізму».

На думку Донцова, постулатом української зовнішньої політики має бути «шукування опертя в державах, які діють в напрямку здійснення нашого національного ідеалу. . . це шукування порозуміння з країнами, інтереси яких *суперечать* в даному моменті *інтересам Росії*».

У творі «*За яку революцію*», Дмитро Донцов пише, що в світі «йде змаг між силами Добра і силами Зла, між силами Правди і силами Неправди, між силами Христа і силами Антихриста. Росія стала центром негативних сил, а перша, що підняла бій з тою нечистою силою, — це Україна». Мислитель продовжує: «Ця руйницька сила, якою б ідеєю не прикривалася, — ідеєю 'правдивої віри', московського Третього Риму, всеслов'янського братерства

чи ідеєю 'визволення трудящих' за большевизму, — завше лишалася тою самою силою насильства, силою тріумфуючого зла в масі добра. . . Бісовські легіони! Не якість лицарства, а кількість орди. Це була та сама московська атеїстична, шаманська стихія, яка жила в Московщині і за царату, і за Суздальщиною, вічно». Він наводить Шевченка, який кпить собі з того «братерства братнього» України з Росією. Для Шевченка москалі були «чужі люди», Московщина — «чужиною». Тому Дмитро Донцов зазначає: «Традиції нашої нації вимагають передусім держави цілковито відрізаної — економічно, культурно, політично — від Московщини. Подруте, держави сильної, яка могла би протиставитися Московщині».

За який державний лад в Україні?

У творі *«Дух нашої давнини»*⁴ Дмитро Донцов пропонує основні принципи, на яких має будуватися лад в українській державі. Ці принципи він поручає у формі завдань у трьох ділянках: у відношенні до Української Землі — організація оборони цієї землі; у відношенні до населення України — насамперед — це вирощення «спільної волі нації, почуття або свідомості своєї окремішності, приналежності до окремої породи, обдарованої спільними віруваннями, звичаями, почуваннями, думками, спільною системою ідей політичних, економічних, релігійних, культурних, філософічних, правничих, мистецьких і ін. та спільною волею сповнення своєї місії, досягнення свого ідеалу. Свідомість і почуття своєї національної окремішності виражається в ідеї патріотизму, в ідеї отчизни». Важливою справою є оживлення «спогадів спільних тріумфів у минулім, слави предків. Великі цілі, що їх ставить собі нація, не під силу здійснити одному поколінню. . . Бо нація — це зв'язок усіх поколінь, які заселяли той самий простір у минулому і заселятимуть у майбутні часи». Третя ділянка — «готовість до дальших великих діл, одна нова ціль для всіх у майбутнім — ідея безкорисного служіння отчизні в ім'я благ, що їх зазнають не вони самі, а наступні генерації, в ім'я слави».

Розділ про завдання держави супроти влади Донцов розпочинає моттом з думок Лесі Українки: «Нема без влади волі». Влада потрібна, щоб «тримати суспільство в формі, себто в силі, і щоб вести його до виміряної мети». Тому в проводі нації потрібні: «1) жадоба влади, 2) стремління до того, щоб та влада була сильна назовні, могутня, 3) щоб була вона сильна всередині, і 4) стремління до своєї влади, себто незалежності» української нації.

У праці *«За яку революцію»* (Торонто, 1957) Донцов пише: наша ціль «встановити на нашій землі 'право нашого закону'». І далі: «Революція має йти під знаком свободи — свободи людини в вільній нації. Ця виборена свобода мусить йти під знаком наших традицій історичних. . . Щоб бути сильною, мусить держава бути національно-однородною, щоб не правили нею чужинці, яким наша

⁴Прага 1944, 2 вид. Мюнхен, 1951.

нація чужа і культурою, і ідеалами, і вдачею, а нераз і вірою. . . Нація негомогенна, з великим напливом чужинців, зовсім іншої крові, традицій, понять, часто і віри — тратить поволі зв'язки духові, які лучать мільйони її членів в одну, спаяну спільними ідеалами націю; робить з неї вимріяну здобич інтриг різномастних інтернаціоналістів. . . Україна мусить застерігтися проти тих меншостевих груп на її території, які мають претенсії правити і володіти більшістю української людности, цілою нацією. . . держава мусить бути свобідною від ярма тоталітаризму советського, націонал-комуністичного чи 'демократичного', . . . які убивають всяку приватну ініціативу і гідність людини, регулюючи її життя аж до найдрібніших дрібниць, а з другої сторони фаворизують повну 'свободу' кожного — свободу ширити деправацію політичну і моральну, свободу від релігії в школі, свободу від кари за злочини і зраду, свободу акції 5-ої комуністичної колонії. Київська держава мусить позбавити державу від тоталітарного характеру, характеру всесильної бюрократії, всесильного опікуна безправної одиниці. . . охороняючи повагу права, караючи суворо злочин і зраду, не допускаючи наношення всередині нації 'держави в державі', тайних мафій». Дмитро Донцов уважав, що «держава мусить бути збудована не на засаді однаковості, а на засаді традиційній на Україні, засаді суспільної ієрархії». Ця засада відноситься до сфери соціального життя. Це були ідеї Сковороди і Шевченка. Він рішуче виступав проти всякої диктатури, монопартійности, а в економічно-соціальному відношенні твердо відстоював принцип приватної власности, «яка мусить бути своєю, бо без неї — 'поведуть в кайданах' того, в кого її крадуть. Бо без неї наступить час, коли безправна людина буде обернена в пса. . . Тому в душі нашої традиції є основна вимога (Т. Шевченка), щоб 'була в мене хата' власна. . . у тім протесті проти тоталітарної царської держави і візіонерським глумі й сатирі на майбутню грядучу соціалістичну державу — визирає той самий мотив і заповіт нам — там є пекло, там вільна людина буде в кайданах, там пропаде свобода індивіда, — де буде чи в політичній, чи в соціальному житті знищено маєстат свобідної людини, пана і своєї власности, і своєї совісти, свого внутрішнього я, пана на своїй землі». Донцов висновок: «Українська революція звертається проти погані, що принесла на нашу землю Москва, і проти того 'прогресу' в 'здемократизованій новій', неділимій Росії, якою хочуть ошчасливити нас 'прогресисти' по упадку большевизму». Ці слова написані 35 років перед упадком КПРС!

У творі «Незримі скрижалі Кобзаря» є розділ п. н. «Своя правда, і сила, і воля», в якому Дмитро Донцов словами Тараса Шевченка вияснює свої пропозиції ладу в українській державі. Він пише: «Правда Шевченкова — це основні підстави того ладу, який має панувати на землі й на Україні передусім, надхнений аксіомами вищої Правди. Це — 'новий і праведний закон'. . . Сила — це політично-мілітарна сила зорганізованої в суверенну державу нації, яка той 'праведний закон' має запровадити в себе і хоронити його від ворогів. Воля — це ідеал ладу суспільности вільної нації на усіх ділянках її життя. Основний наказ Шевченка — це те, що на

Україні має бути повернута *своя Правда, своя Сила і своя Воля*, збудовані на християнських традиціях України. . . Правда виросла на стародавніх традиціях і поняттях еллінської, почасти латинської, а потім християнської культури і світогляду Окциденту, що великим муром відділяло Україну від монголо-московського світу. Шевченко — категоричний: його Сонце Правди — це християнський Бог. Лад в Україні має ґрунтуватися на засадах українського християнства. . . Він знав, що хто не шукає неба, втратить землю; що земний 'реалізм' без лету вгору розкладає, розбиває суспільство, а людину нищить морально». Донцов зазначає: «Ця своя правда, яку забули приніс нам знову Шевченко, мусіла бути — жадав він — в усіх ділянках земного життя нації — в її культурнім, соціальному, політичному секторах».

Донцов рішуче відкидає соціалістичний лад у суспільстві, а також каже: «не тиранія одного над всіма. . . І не лже-демократична анархія 'рівності і свободи', 'свободи' обдурених фарисеями 'братерства братнього', а суспільна ієрархія». Покликаючись на нашого генія, він був згідний з тим, що «чужий Шевченкові був ідеал 'гליхшальтування' чи 'уравніловки', де під етикеткою 'демократичної рівноправності' — нація обертається в 'мільйони свинопасів' під батогом маленької жмені тиранської мафії. . . У політиці була це — 'своя воля', своя влада, не чужинецька; це була 'сім'я вольна, нова', вільна нація; ідея, яка не допускала навіть тіні залежності від чужої Москви, такої, що була на папері Переяславського договору. . . *Своя воля*, як своя влада, як реалізація своєї *правди* — вимагає своєї *сили* для їх оборони. Вимагає — в протилежність до 'прогресивних' метод поступової 'еволюції' і 'порозуміння', компромісу чи капітуляції, — вимагає активної боротьби. І цим правда Шевченка різко відрізняється від ідей 'демократичного' і соціалістичного українства. Активна боротьба, сила своя! — не компроміс, не угода, не плентатися у хвості чужої, ворожої сили».

«Своя правда — це власний 'новий і праведний закон'. . . 'за край нащ, за Церкви Божії, за люди'. . . проти брехливих доктрин космополітизму й інтернаціоналізму. . . за віру проти атеїстичних доктрин, проти злочинних догм 'месіанства' різних 'вибраних народів'. . . за цілу людину (не 'пів-людину'), за свободу індивіда, створеного на подобу Божу, не за зматеріалізовану, скошаровану людську отару».

У статті «Емігрантські шашелі і націоналізм»⁵ Дмитро Донцов гостро протиставить своє до змінюючості, проти тих, які «заявили, що треба змінити 'соціально-програмові настанови ОУН', змінити 'план і методу державного будівництва', відкинути 'догму революції', зректись 'однобічної, націоналістичної ідеології', віддати данину сучасності, перекреслити своє минуле і приобіцяти плекати 'добросусідські відносини' — особливо з північними 'сусідами'. . . щоб на Україні 'був мир'. . . Дехто лянсує навіть гасло: 'Ми проти комунізму, але не проти російського народу'! Тобто ми тільки проти

⁵ «Вісник» ООЧСУ, Нью-Йорк, вересень 1965.

режиму, так, як колись, винниченківці декларували: ми проти царату, не проти російського народу! І одне і друге гасло — абсурдні... в першій лінії боремося проти Москви, проти всіх облич і масок, з якими з'являвся імперіялізм північної орди на Україну».

У «Підставах нашої політики» (2 вид., 1957), Донцов ставить як «перший категоричний імператив... плекання великих історичних традицій» української держави княжих і козацьких часів. Сюди належать: «признання вартості індивідуальності, особистого зусилля в суспільній праці... засади організованого колективу і самоакції... енергійна оборона національним колективом своїх прав назовні... негачія московських ідеалів орди (охлократії або деспотизму), уярмлення одиниці і космополітизм... передусім економічна і політична самодіяльність, опертя на свободі одиниці». Донцов піднімає роль селянства, як важливого стану в українським народі, бо селянин має «почуття особистої вартості і відповідальності... потяг до особистого зусилля, до вищого... він глибокий індивідуаліст, в нього дух конкуренції... (в селянстві) є глибока повага до родини, до приватної власності, до державного авторитету, до Церкви... Ці елементи селянської психології, які можуть служити підвалинами міцної суспільності, служать рівнож підвалинами патріотизму... риси української селянської вдачі дуже споріднені з головними підставами європейської психіки. Свобода одиниці, виразно розвинена правова психіка і почуття особистої відповідальності... нахил до свободної кооперації, відразу до ідеалу егалітаризму... (Тому необхідний) ренесанс селянства... відслонити правдиве обличчя воюючого українства і селянське, приватно-власницьке, націоналістичне».

Дмитро Донцов нарівні зі селянством ставить міське населення. У статті «Роль міста в житті нації»⁶, д-р Донцов пише: «Має нація своє власне місто, то має відразу й цілі кадри своєї політичної еліти... Місто є осередком організаційної централі політичного й господарського життя; є воно осідком організаційної централі цілого духового життя народу... скрізь і завжди вирішальну роль відіграє місто. Без нього перериваються лучники, що еднають різні комірники народу в єдність».

Донцов підсумовує свої висновки про лад в українській державі: «люди, вільні від тиранії зла над собою, мають перевести цілковиту революцію життєвих відносин в усіх царинах організованого людського життя — в політиці, в соціальному житті, в церковному і т. д... Це безкомпромісне і незмінне протиставлення — 'наше' і 'чуже', 'своє' і 'несвоє'. Він вживає Шевченкові слова: «Мудрість своя», «наша, не своя земля», «своя правда, і сила, і воля». На нашій землі треба встановити «право нашого закону», скинути той «теплій кожух» з чужого плеча («не на мене шитий»), відкинути чужі «розумні слова, брехнею підбиті».

⁶Альманах «Червона калина», Львів, 1930, передрук «Визвольний Шлях», Лондон, вересень 1960.

Проти націонал-соціалізму і націонал-комунізму

Дмитро Донцов знаменний тим, що він не лише поборював російський імперіялізм усіх видів, в тому під видом різних марксистських теорій — соціалістичних, комуністичних, ленінських. Він також поборював соціалізм і комунізм у рамках «національних», що окреслюється термінами «націонал-комунізм» і «націонал-соціалізм». На ці теми Донцов написав безліч статей і книжку «Московська отрута»⁷. У творі «Підстави нашої політики» він часто виступає у питаннях внутрішньої політики за «рішучу боротьбу з диктаторським соціалізмом».

У статті «Степан Бандера — ім'я-символ» («Московські вбивці Бандери перед судом», Мюнхен, 1965), Донцов твердить, що однією з причин вбивства Бандери була «його погорда до угодовства» з окупаційним режимом в Україні, але також Бандера був проти того, щоб «йти разом з тими, які пхають нас на шлях націонал-комунізму, які вмовляють, що 'не кожний комуніст є для нас конче ворогом'. Донцов вважає, що С. Бандера поборював «цінічний обман Кремля, що Москва не окупувала Україну, а подарувала нам нашу державу УССР, тільки трохи не з таким режимом, як би нам хотілося». Він питається: «Чи маємо йти з тими, які твердять, що вважати москаля за причинника всіх лих є згубне самовбивче гасло? Чи можна йти з тими, які захвалюють безплідну колябораційно-квіслінгську політику московських наймитів 'із малоросів'... а по упадку большевизму радять не дуже валити партійну сітку, щоб 'не настав хаос'?» Донцов опрокидає думку про те, що в Україні визріває позитивний націонал-комуністичний режим і про його еволюцію в сторону інтересів нації, про недоцільність поборювання націонал-комунізму націоналістами, і врешті — про абсурдність твердження, що вони є теж патріотами України. Але він побоюється і передбачує, що готуються сили, які поведуть Україну на шлях «реальної політики нової грушевщини і винниченківщини». Він зазначає: «Тій оркестрі треба протиставити когорту людей віри, ідеї, честі й характеру, яка хоче здвигнути не Україну Любченків. Кулішів, Сосюр, Скрипників, Винниченків, Драгоманових і Марголіних... а Україну традиційну, козацьку, християнську, якій би, як тому Яремі, 'виросли крила', Україну Богдана, Мазепи і Гонти, з хрестом і мечем на 'поганих'... Ці гасла треба собі пригадати в час трагічної смерті того, хто за них боровся».

Цінні висновки Донцова знаходимо в статті «Позиції визвольного руху, чи нове советофілство?» («Московська отрута»). Якщо в Україні владу переберуть місцеві режимовці — комуністи, соціалісти, апаратчики, москвофіли — то повториться 1917 рік: «Спільна демо-соціалістична віра української інтелігенції 1917 року (з російськими марксистами — А. Б.) привела її до адорації Росії і до політичного москвофільства. Зараза москвофільського в своїй суті націонал-соціалізму українського — спричинить таке саме спустошення в мозках теперішньої інтелігенції». Говорячи про

⁷Монтреаль, 1955.

національно-визвольний рух 1940-х років, Донцов заявляє: «Ті, що б'ються на Україні з окупантом, б'ються *проти комунізму і проти соціалізму*, не за них. . . Лінія засадничого поділу між двома світоглядовими концепціями, що борються за перемогу в нашій світі. . . розділяє два табори: табір комуністів, до яких активно чи пасивно схилиються всякої масти соціалісти і 'прогресисти', і табір тих, які стоять на ґрунті націоналізму, традиціоналізму, табір, де визнається засади приватної власності, людської індивідуальності, національної окремішності, гідності, де визнається Бога і Його Заповіді. . . наше місце не в таборі комунізму і 'прогресизму', що свідомо чи ні задивлений як в ідеал, в Москву. . . (тому) відкидаємо всякі відсвіження проклятої пам'яті соціалізму».

Іншу свою статтю Дмитро Донцов назвав «Шлях у провалля — зараза націонал-комунізму» («Московська отрута», стаття з 1951 р.). Мотто до статті з Послання св. Якова: «Двоєдушна людина не тверда на всіх путях своїх». Націонал-комунізм — це «мішанина 'за' і 'проти', це (немов) від Міхновського до Маркса. Карл Маркс це патрон та ідеолог сталіних, троцьких і кагановічів. Ні Карл Маркс, ні соціалізм взагалі, зовсім не думав визволяти визискуваних, ані знищити визискувачів; він хотів підчинити визискуваних, особливо ненависне соціалістам селянство, новій банді визискувачів, партійній бюрократії. . . Одним словом, вони (націонал-комуністи — А. Б.) — і це, і те: і ніби марксист, і ніби не марксист. І ніби націоналіст, і ніби демократ, і ніби самостійник, і ніби 'уніоніст' — космополіти. Коли ж зробити їм закид двоєдушності, вони щиро обурюються, бо якраз в тім бачать свою заслугу! Людина ж одного переконання — це туман, якого фантазії не дадуться примінити в практичному житті! Він 'ретроград', що не вміє йти за віком і за 'прогресом'! Людина нееластичної думки! Так думають адоратори державної диктатури і перемальовані комуністи у соціалістів з кличами псевдо-демократичної нібито української держави».

Потураючи соціалістичній псевдо-демократичній диктатурі, не бачиться, що «атеїстичний матеріалізм і соціалізм нищать любов і прив'язання до отчизни», себто національний патріотизм, а за ним нищать оборонний націоналізм. «Хохол мусить з усіма 'чоломкатися' хоч би загинула справа, за яку мільйони лляли кров. І в ім'я цієї любови відмовляються від усіх актів, якими проголошено державність українську» (в минувшині — А. Б.).

У статті «Націонал-марксист і релігія» («Визвольний шлях», травень 1954) Дмитро Донцов пише: «Логічний висновок з нової теорії замотеличених Іванів: хто повернувся до соціалістичних ідолів, мусів відвернутися від Христа. Маркс, Енгельс, Ленін — були атеїстами. Ленін писав: 'Релігія мусить бути приватною справою людини. . .'. І якраз це саме проголошують наші націонал-соціалісти! . . . Поперше, соціалізм має ціллю перетворити націю в отару, в череду, яку інтересує тільки жолоб, корито, а не жодні духові вартості й цілі. Заповіддю ж християнства є: 'Не хлібом єдиним буде жив чоловік, но словом ізходящим з уст Божих!' Подруге — всяке соціалістичне суспільство — це суспільство то-

талітарне, збудоване на рабстві, на закріпаченні всієї людности під владою шайки деспотичної бюрократії, володарки тіла, праці, душі, думки і совісті кожної одиниці. В такому суспільстві панує ідеал не свободи, а рівності рабів: в нім не існує ні поняття індивідуальної свободи, ні совісті, ні людської гідности. . . християнська наука підкреслює (навпаки) ідеї свободи і гідности індивіда. виразно ставить Боже над кесарева, з чим не погодиться ніякий тоталітаризм. . . ». І ще: «Хто згори, проти волі нації накидає Україні колхозне кріпацтво — той логічно мусить виступати й проти релігії Христа». Донцов зазначає: «Визвольна боротьба в Україні, яка йде під знаком Розп'ятого, вимете їх геть, як 'непотрібну майстрові глину'. Край наш карається і бореться не за московську 'сучасну Україну', ані за марксівську, лише за традиційну, вічну, вчорашню і майбутню Україну св. Андрея, св. Софії, Лаври, св. Юра; за Україну Шевченка!»

У статті «Намул неволі» (січень, 1954), Донцов перестерігає: «Перед нами встає подібна небезпека, як і в 1917 р. — розгойдана національна стихія і брак яскравої, чіткої, виразної, атрактивної, сміливої національно-політичної думки, яка б ту стихію окрилила і могла довести революцію до кінця».

Провідна верства для державного будівництва

Владу в справжній українській державі повинні, згідно з вченням Дмитра Донцова, мати люди не лише державного рівня, але такі, які будуть в першу чергу працювати для добра української нації. Вони мусять бути одуховлені національними ідеями. У статті «Намул неволі» (1954) Донцов твердить, що в початковій стадії будови держави провідники повинні знаменуватися «аксіоматичними ідеями, жодними сумнівами, ніякою половинчастістю, сміливістю думки, виразним Так і виразним Ні. В тім лежить велетенська атрактивна сила для маси, що шукає твердого проводу — наказу сили, незалежно від її змісту (позитивного чи негативного) — завжди горює над силою, в якій її За нерішучо борикається з її Проти. . . ».

У праці «За яку революцію?» він пише: «Щоб була сильною держава, ті, що її виборюють, мусять правити нею в дусі національних традицій, не в службі чужих ідей, не в службі Москви, ні ідеї під'яремного сателітства, чи 'федерації' з тиранською імперією (ідеї радикалів, соціалістів, 'демократів', Марголіна, Винниченка, Грушевського, 'революційних демократів'), не в союзі з 'руським народом'».

У наступній статті до книжки Нікольо Макіявеллі «Володар» (Львів 1934, передрук — Нью-Йорк 1976) Дмитро Донцов заявляє, що ця книжка є необхідним підручником для українських політиків, так як «'Іль Прінчіпе' — наскрізь просякнений одною-однією думкою — про визволення Італії». Для державного проводу він пригадує слова Макіявеллі: «Всі пророки узброєні —

досягали свого; ті ж, що йшли голіруч, — гинули». Донцов наводить аналогію звірів для провідників, які під боком мають ворожу Росію: «Прикмети лева і лиса повинен мати володар: першого, щоби боронитися проти вовків, другого — проти сітей». Наївним політикам, які не розуміють істини, що життя держав — це боротьба за існування на основі власної сили, Донцов наводить автора славного твору: «Не треба ніколи заколисувати себе надією, що інші тебе врятують, бо такого ніколи не буває». Він висновує: «З вдячністю згадуємо аксіому Макіявеллі, що власна держава без власного війська нічого не варта, читаючи панегірики 'українській' радянській державі!»

У статті «30 червня 1941 року і сучасні шашелі» (передрук у: Ярослав Стецько, «30 червня 1941», Торонто-Нью-Йорк, 1967) Донцов відкидає тип такого державного провідника, який на взір Шевченкової постаті Яреми має «рабське серце і рабський мозок», і висновує: «Чуже їм поняття сили невидимої ідеї в світі видимім, в чинах окрилених нею людей». Він говорить про ідею національної держави, якої «бояться як реальної, діючої сили, — новітнього мазепинства, як організуючої, страшною для Москви ідеї». Акт 30 червня 1941 року «показав, під яким стягом може йти незалежницька акція в майбутньому: під стягом націоналізму».

У статті «Проблема проводу» («Вісник», Львів 1939) Донцов вказує на засади, які не повинні знаменувати українську державницьку еліту: «Та еліта не мала ніякої власної, своєї, ясно окресленої політичної думки — ні щодо незалежності своєї країни (самостійність чи федерація з Росією), ні щодо внутрішнього її соціального укладу (соціалізм чи капіталізм), ні щодо системи чи форми влади (парламентаризм чи советизм), ні навіть щодо закордонної політики (війна чи мир). Все тут залежало від хвилюючого вітру ззовні, від того чи іншого стусана, отриманого від 'умовин' чи 'обставин'... Ця 'провідна верства' складалася з людей типового масового плейбейського способу думання».

У статті «Хто має вести?» («Визвольний шлях», серпень 1952) Донцов наводить слова Миколи Міхновського про те, якою не має бути українська еліта: «Не по дорозі нам з тими 'єдинокровними земляками', які 'виплекали цілий культ страхополоштва, виробили цілу релігію льюальності', які відзначалися нечуваними 'сервілізмом і бездейністю', які 'зробили український рух чимсь смішним, чимсь ганебним'. Міхновський кликав відсепаруватися від т. зв. українофілів!»

Заклик замість закінчення

Чільний політичний діяч в Україні висловився під час відзначування річниці народження Степана Бандери в січні 1991 року в Києві, що сьогодні потрібна така організована сила як ця, що за нею пішли в 1940 роках мільйони українського народу. Більшість тодішніх провідників ОУН-УПА-УДП були виховані на вченні

д-ра Дмитра Донцова. Тому доцільно, щоб кожна людина, що дожить закріпленням справжньої української національної держави, вглибилася у творчу спадщину великого мислителя світового масштабу і засвоїла ідеї, думки, концепції, висловлені в таких творах, як «Підстави нашої політики», «Націоналізм», у річниках «Літературно-Наукового Вісника», у книгах «Дух нашої давнини», «Московська отрута», «Хрестом і мечем», «Незримі скрижалі Кобзаря», «За яку революцію», «Правда прагматів великих» і в десятках та сотнях цінних статей. Глибоку мудрість для розуміння сучасних процесів в Україні вдумливий українець знайде в студії «Кассандра» Лесі Українки і проблема віщунства» (*«Визвольний шлях»*, квітень 1962), згідно з якою є впровадження в Україну «Троянського коня» найбільшого нашого ворога, який знутри хоче знищити українську державність. Як перемогти ворожі підступи, диверсії, розкладову пропаганду та модерні п'яті колони, вичерпну ідейно-політичну відповідь дає безсмертний Дмитро Донцов.

жовтень, 1992.

УВАГА!

УВАГА!

ОГОЛОШЕННЯ

Заходами УВС появилася книжка-спогади сл. п. д-ра Степана Шухевича під назвою:

«МОЄ ЖИТТЯ»

Цей важливий твір сл. п. д-ра Степана Шухевича УВС видала великою книжкою у твердій оправі на крейдяному папері. Книжка має 619 сторінок та багато ілюстрацій.

Подані документи і матеріали у творі — це жива сторінка історії українського народу не тільки в періоді між двома світовими війнами, але в усі дотеперішні часи поневолення і боротьби його кращих синів і дочок за волю і державність. Твір сл. п. д-ра Степана Шухевича матиме велике виховне значення.

Ціна книжки становить \$50.00 американських доларів.

Замовлення просимо слати на адресу:

UKRAINIAN PUBLISHERS LTD.,
200 LIVERPOOL ROAD, LONDON N1 1LF, ENGLAND

А. М. РУСНАЧЕНКО

БУДУЄМО АРМІЮ, БУДУЄМО ДЕРЖАВУ

Здобувши в довгій і многотрудній боротьбі право на незалежність, народ України починає розбудову своєї справжньої державности. Одним із найважливіших чинників сучасної держави є власна національна армія. В пропонованому викладі автор хоче поділитися своїми міркуваннями з приводу того, хто ж в теперішній Україні домагався такої армії і що собою являють Збройні Сили України на сьогоднішній день, а також — коли можна буде говорити про дійсно національну армію нашої республіки. Вважаємо, що в рік святкування 50-річчя УПА — одного з військових формувань в історії нашої країни — та різкої зміни військово-стратегічної обстановки у світі у зв'язку із закінченням «холодної війни» — це питання має право на розгляд.

Державність і армія — ці питання нерозривні в новітній історії України. Тому й не дивно, що проблема створення власних Збройних Сил піднімалась в останні кілька років виключно лише в програмах та діяльності опозиційних тодішньому режимові національно-демократичних партій і рухів. І навпаки — жоден з колишніх (часто й теперішніх) високих і вищих державних урядовців ніде й ніколи не заявляв про якісь особливі українські Збройні Сили. Це стосується й тих людей в державних чи парламентських структурах і міністерстві оборони, які зараз ведуть роботу по розбудові цієї армії. Слід сказати, що це питання гальмувалося навіть у відповідних комісіях Верховної Ради, що було й не дивним, зважаючи на склад цих комісій.

Першою політичною партією, що відвела проблемі армії в своїй програмі цілий розділ, була УРП. Ця партія виступила за відновлення Збройних Сил України як однієї з головних гарантій незалежності України. Ці Збройні Сили повинні були підпорядковуватися лише українській владі¹.

Пізніше військові питання, в тому числі й питання побудови національної армії, були закладені в програми майже всіх політичних партій, що виникали на Україні в ці роки.

Демократи не обмежилися лише лозунгами. З весни (а фактично й раніше) 1990 року в Харкові виникає Український військовий комітет, що складається з групи ініціаторів — військовослужбовців та військовозобов'язаних запасу. Очолює цей комітет Петро Недзельський. Члени цього об'єднання ставили за мету створення Збройних Сил незалежної України на конституційних засадах. Виникають подібні ж харківському комітети в ряді інших міст республіки, зокрема в Києві, Львові, Житомирі. Думка про власну

¹Програма Української Республіканської Партії. «Голос відродження» — 1990, травень 26.

армію набуває в республіці певного громадського розголосу.

16 липня 1990 року Верховна Рада УРСР приймає «Деклярацію про державний суверенітет України». В розділі 9-му цього документу, за наполяганням ряду народних депутатів² від Народної Ради, було зафіксоване положення про те, що Українська ССР має право на Збройні Сили і що вона стане в майбутньому нейтральною і без'ядерною державою. Наявність цього розділу в Деклярації давала деяку юридичну базу для подальшої роботи всім тим, хто хотів бачити гарантії справжньої незалежності республіки. Це, до речі, добре зрозуміли і в Москві, бо 23 липня президент СРСР Михайло Горбачов підписує там указ про заборону творення збройних формувань «непередбачених законодавством Союзу і вилучення зброї, на випадок її незаконного зберігання»³.

Грунтуючись на пунктах Деклярації, демократичним силам вдалося врешті-решт добитися від Верховної Ради прийняття Постанови про службу громадян України за межами республіки тільки при добровільній згоді призовників. Однак виконання цього та ряду інших документів значною мірою саботувалося командуванням советської армії.

Демократичні сили шукають свої підходи до проблеми Збройних Сил. В жовтні 1990 року в м. Львові збирається група демократично налаштованих офіцерів, членів комітетів, про які вже згадувалося. Зібрання проходило в умовах конспірації. На цій зустрічі обмінялися думками з приводу теоретичних і практичних проблем утворення української національної армії. Переважна більшість присутніх пристала тоді до думки (і ця ідея дістала підтвердження й надалі), що армію України має створювати Верховна Рада республіки, тобто йти слід цілком легітимним шляхом.

Військові проблеми знайшли своє відображення в доповідях і дискусіях Других всеукраїнських зборів Народного Руху України. Тоді ж прозвучав заклик провести З'їзд українських офіцерів. Другі всеукраїнські збори схвалили розпочату організаціями Руху та іншими громадсько-політичними об'єднаннями роботу по підтримці і дії створення власної армії⁴.

На першій сесії Великої Ради Руху 1 грудня 1990 року була зачитана нова концепція Збройних Сил України (автори Віталій Лазоркін і Валентин Пилипчук). З кількох можливих варіантів дана концепція пропонувала в тогочасних реаліях такий спосіб побудови УНА: шляхом розумних компромісів між різними політичними силами на основі Деклярації про державний суверенітет з урахуванням усіх умов того часу, втіленням серії послідовних кроків по еволюційному перетворенню угруповання Збройних Сил СРСР на території України в Збройні Сили України зі збереженням боеготовності військ і обороноздатності республіки. Скажемо наперед,

²Свідчення Ігоря Деркача — народного депутата України.

³«Известия» — 1991 — 27 липня.

⁴Ухвала Других Всеукраїнських зборів Народного Руху України: «Другі Всеукраїнські збори Народного Руху України» — 25-28 жовтня 1990 року. Документи. Київ, 1990, с. с. 41-43, с. 42.

що саме за цим пляном і розгорталося в подальшому будівництво нашої армії.

Шляхи побудови УНА розглянула і науково-практична конференція, що проходила в Києві на початку лютого 1991 року. Зорганізована вона була УРП, Рухом і демократичним офіцерством. Конференція дала поштовх до подальшої теоретичної і практичної роботи в даному напрямі серед неофіційних структур. Ця робота тепер зосереджується у Військовій колегії при НРУ (голова — капітан запасу Віталій Чечило).

У рамках Військової колегії за час її існування було розроблено чимало законопроектів щодо утворення саме Збройних Сил незалежної України. Це, до речі, пояснює, чому так відносно швидко було прийнято ряд законів Верховною Радою після 24 серпня щодо армії, бо вони вже були розроблені в опозиційних колах молодшими й середніми офіцерами, а не в державних органах, комісіях — до того часу. Слід сказати, що Військова колегія Руху вела також чималу роботу і серед військовослужбовців — громадян України, перш за все, а також громадян інших республік з роз'ясненням ідей незалежності республіки і сторення її Збройних Сил.

З успіхом цієї роботи стало можливим скликати з'їзд офіцерів — громадян України. Серед політичних партій велику організаційну і пропагандистську роботу в цьому напрямі проводила УРП, яка й до того і після цього завжди приділяла питанню армії велику увагу.

З'їзд відбувся 28-28 липня 1991 року в Києві, подолавши перед тим значний спротив влади, а особливо командування округ, в т. ч. й київської — перш за все.

Добра половина делегатів з'їзду — делегованих від різноманітних демократичних організацій України — була військовослужбовцями дійсної служби, інші — запасу чи й у відставці. Розглядалися питання:

1. Політична ситуація в Україні та проблеми відродження її Збройних Сил;

2. Державно-правові аспекти створення Збройних Сил;

3. Правовий і соціальний захист військовослужбовців;

4. Організаційні питання створення комітету офіцерів України⁵.

В результаті дводенного обговорення проблеми делегати з'їзду прийняли ряд документів, де закріплені основні підсумки їх роботи. У Заяві з'їзду офіцерів-громадян України і в тезах наводяться принципи побудови української армії і пропозиції до Верховної Ради України щодо втілення їх у життя⁶. З'їзд закликав також офіцерів-громадян України, що проходили службу на чужині, домагатися повернення на батьківщину, де їх проблеми знайдуть краще і швидше вирішення⁷.

З'їзд прийняв рішення утворити в республіці Спілку офіцерів України. Головою виконкому Спілки був обраний Вілен Мартиросян, а першим заступником — Віталій Чечило.

⁵ «Заяви з'їзду офіцерів-громадян України». Архів Спілки офіцерів України.

⁶ «Звернення до офіцерів-громадян України, які проходять службу на чужині».

⁷ Там же.

Цим з'їздом, помежи іншого, демократичні кола українського суспільства заявили на весь світ про необхідність для України як незалежної держави мати свою армію й будувати її на законодавчій базі.

В подальшому, Спілка офіцерів України (СОУ) приймає найактивнішу участь у розвої Збройних Сил. Але це тема окремої статті. Після проголошення незалежності, коли в нас після путчу стало зрозуміло, що без власної армії нічим буде захистити навіть будинок Верховної Ради, основна робота по створенню армії і фльоти проводиться уже державними органами. Як і що ж зробили вони за цей рік? 14 серпня Верховна Рада приймає Постанову про військові формування, що передбачає підпорядкування всіх формувань, розміщених на Україні, вищому законодавчому органу республіки і утворення Міністерства оборони. У цій Постанові міститься вказівка до уряду республіки приступити до формування Збройних Сил України⁸.

Ця проблема дуже складна. Справа в тому, що в сучасному світі проводяться радикальні реформи в арміях різних країн після певних драматичних подій (Німеччина після Другої світової війни, США після в'єтнамської війни). Однак суть справи полягає в тому, що військова реформа, яка довго відкладалася в колишній СРСР, повинна була проходити разом з реформуванням колишніх Збройних Сил Союзу, що знаходилися на території республіки, в УНА, і підпорядковуватись процесові перш за все будівництва власної армії.

Інша складність зовнішнього і внутрішнього порядку водночас полягала в тому, що Збройні Сили Союзу залишалися по суті єдиною владносиловою структурою недавньої імперії. З причини певного консерватизму, корпоратизму армії та фльоти, що властиві їм як державним інституціям, Збройні Сили СРСР мисляться багатьма політиками всередині, а особливо за межами України, як гарант збереження, чи то відродження колишнього Союзу. Ці погляди були властиві й значній частині офіцера, особливо вищого, тим паче — генералітетові. Верховна Рада України підірвала основу для таких сподівань, прийнявши восени 1991 року цілу низку законів щодо військового будівництва в республіці. Більшість військовослужбовців 1 грудня проголосувала з тих чи інших міркувань за незалежність України. Це в значній мірі послабило надії прихильників «єдиной и неделимой».

Україна дістала міжнародне підтвердження на власну армію і флоту і в результаті відомих Мінських угод.

На основі Указу Президента республіки від 12 грудня «Про Збройні Сили України» передбачалося створювати такі сили на базі трьох військових округ та сил Чорноморської фльоти. З осені цього ж року комплектування армії проходило з числа призовників виключно з республіки.

⁸«Про військові формування України». Постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р. «Голос України», 1991 — 27 серпня.

Однак слід зауважити, що процес створення Збройних Сил України відставав, та й тепер відстає, від процесу державотворення і від розвитку політичної ситуації в республіці та за її межами⁹. Закони пакету військового будівництва, розглянуті Верховною Радою, не мали чіткого характеру і не визначали точних термінів, механізму реалізації, економічного обґрунтування та фінансового забезпечення.

Сили стратегічної оборони, які залишилися в Україні в підлеглих Головнокомандування СНД, аж ніяк не могли вносити стабільності в політичну обстановку в армії. Реально, тоді й тепер вони залишаються збройними формуваннями сусідньої держави, без чіткого правового статусу на території суверенної держави, до того ж при певних умовах із загрозою застосування ядерної зброї, як це в свій час прозвучало з вуст деяких політиків Росії.

Не було вирішено зразу та негайно і питання про приналежність Чорноморської флотії. Автор вважає, що Україна упустила реальний шанс підпорядкувати собі цю флотію.

Тому, виходячи з вищесказаного, можна говорити, на наш погляд, про більш-менш справжні кроки в будівництві Збройних Сил нашої країни лише з початком 1992 року. Саме тоді почалося прийняття присяги на вірність народу України. Цей процес йшов по наростаючій і на сьогодні практично завершений в армії. Проходили також кадрові зміни в ешелонах вищого командування, завершувалося формування Міністерства оборони республіки на чолі з генералом-полковником Костянтином Морозовим. Відбувалось створення і розміщення по областях частин Національної гвардії України.

Головними проблемами даного періоду у військово-стратегічній сфері слід вважати питання про ядерну зброю на теренах України й питання про подальшу долю Чорноморської флотії. Вирішення цих проблем в ту чи іншу сторону значною мірою може вплинути й на подальшу долю республіки. Україна проголосила свій без'ядерний статус, що знайшло визнання у всьому світі. Але події останнього часу на планеті і в ближньому сусідстві здорово розхитали в українському суспільстві це рішення. Тут треба мати на увазі й можливість неспровокованої агресії з боку якого-небудь новітнього диктатора, загрози з боку Росії, історичні аналогії з 1917 роком. Та й вплив держави з ядерною зброєю в міжнародних справах значно вищий, ніж тих, хто таким засобом впливу не володіє. Тим паче, Україна, що роззброюється, аж ніяк не отримала якоїсь допомоги в економічній сфері з боку західних держав на відміну від Росії, куди ця зброя вивозиться. Серйозними і досить вагомими аргументами проти цих тверджень є необхідність, насамперед, дотримуватися Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та ризик порушити власні зобов'язання, втративши образ миролюбної держави. Мабуть, врахувати треба й негайні економічні санкції з боку розвинених держав в разі такого кроку України. В даний час щодо цього питання встановилося певне затишшя серед політиків і зацікавлених кіл, продовжується виконуватися попереднє рі-

⁹«Резолюція П З'їзду офіцерів України». 3 листопада 1991 року. Київ, Архів СОУ.

шення Верховної Ради з цього приводу, але вважати його закритим, мабуть, ще рано.

Щодо флоту, то тут виразно проявляється небажання Росії, аби Україна стала морською державою, до того ж з прив'язкою й долі Криму. Матросів і офіцерів, що присягнули на вірність Україні, масово звільняють зі служби чи переводять на берег. Адмірал І. Касанов, маючи підтримку за межами України й отримуючи платню від українського уряду, наполегливо бореться проти того, щоб Чорноморська флотія відійшла до України, не гребуючи при цьому ніякими засобами.

Між тим, Україна має право, на наш погляд, на неменш ніж на 30% всього військового морського добра колишнього СРСР¹⁰. Чорноморська флотія складає ж заледве 10% того добра. Україні давно слід було пред'явити претенсії на частку інших флот колишнього Союзу, тоді справа пішла б, може, швидше в конструктивному руслі. Відкласти ж остаточне вирішення проблеми по Дагомисько-Ялтинських угодах на 3 роки «спільного володіння флотою» — це, на наш погляд, лише затягування проблеми, що може вже в недалекому майбутньому обернутися непередбачуваними наслідками.

В цілому зміни, що відбуваються в Збройних Силах республіки в цьому році, є досить повільними. Відбувається підтягування перетворень до процесу державотворчості в Україні.

До цих пір у стані розробки знаходиться військова доктрина республіки. А відтак, хоч здавалося б, що Україна не має явних ворогів і повинна б мати «кругову оборону» по всіх напрямках, однак більшість військ і досі зосереджена на західному і південному напрямках, хоч звідти ніхто нападати не збирається. Не зформованим до кінця залишається і мозок армії — Генеральний Штаб Збройних Сил України.

Національних слід уважати ту армію, в якій особовий склад, а перш за все офіцери, є невід'ємною частиною народу, якому вони служать. При цьому національний склад армії і її командування мусить відображати склад населення даної держави за етнічною приналежністю. Але тут стан такий, що більше половини працівників міністерства оборони є росіяни, а генерали — аж 90%. Серед офіцерського складу армії росіян теж більше половини. До того ж ці росіяни є вихідцями не з України, а з різних країн СНД. Командний склад частин Національної гвардії теж лише на 30% з числа офіцерів-українців. При цьому дуже повільно проходить повернення на Батьківщину офіцерів — вихідців з України, а їх поза межами республіки більше 300 тисяч.

Тривалий час в армії залишаються з різних причин військово-службовці, що не склали присяги на вірність Україні, вони практично не служать, але справно отримують зарплату. Таких є кілька тисяч чоловік.

Кадрові переміщення в наших Збройних Силах теж здійснюються не зовсім вдало. Зросла швидкість присвоєння чергових й поза-

¹⁰Заява Української Республіканської Партії у справі Чорноморського флоту від 7 січня 1992 року, «Самостійна Україна» 1992, січень, № 3.

чергових військових звань — та так, що республіка має можливість десь за рік мати в мирний час свого генералісимуса.

Не слід переоцінювати й досить швидку переприсягу у військах. Дані соціологічних опитувань в одній з округ показують, що щиро бажають служити Україні трохи більше третини опитуваних, інші ж за основні мотиви прийняття нової присяги назвали матеріально-побутові і соціально-політичні переваги в обстановці в республіці тощо¹¹. Тобто, в лиху годину на таких людей покладатися не можна.

Але й цих офіцерів не вистачає до 16 тис. чоловік по всій армії на сьогоднішній день¹².

У військах значний недокомплект техніки. Розкрадання її та військового обладнання набуло масового характеру.

Значні претенсії пред'являються й до виховної роботи в армії. Досі у війську немає концепції соціально-психологічної служби, а робота з особовим складом значною мірою ведеться колишніми політпрацівниками, які, звісно, не можуть виховати особового складу військ України¹³. Відповідно без змін залишається й робота з допризовною молоддю.

Дуже складним продовжує залишатися й житлове питання, оскільки близько 50 тис. офіцерів і прапорщиків в армії — безквартирні.

Ці, а також ряд інших факторів зумовили різке зниження боєготовності у військових частинах. Нема й на 85% боєготових частин в Одеській і Прикарпатській округах¹⁴. Те, що в сусідніх країнах становище не ліпше, не виправдовує ситуацію.

Вельми повільно йде й перебудова військової освіти. А офіційною мовою діловодства всіх структур залишається в армії і флоті російська мова.

Можна сказати так: безпека України протягом 1992 року ґрунтувалася швидше на міжнародних договорах, домовленостях і внутрішній стабільності, ніж на основі її Збройних Сил.

З іншого боку, не слід, мабуть, перебільшувати драматизм ситуації: ми маємо такі Збройні Сили в державі, якою є ця держава. Відставання політичних і економічних радикальних реформ у суспільстві позначається й на армії. До того ж процес будівництва включає в себе і процес реформ на перетворення Збройних Сил у професійну армію та флоту. При яких же умовах і коли будемо говорити про дійсно українську національну армію?

Вважаємо, що це справа загайна, що потребуватиме не менше ніж 15 літ. За декілька років вдається лише закласти підвалини такої армії, встигнути здійснити найнегайніші військові реформи, що наспіли й переспіли.

¹¹Виступ голови СОУ Григорія Омельченка на Конгресі національно-демократичних сил 2 серпня, 1992 р., Київ, і свідчення автора.

¹²Костянтин Морозов. Ми йшли неторованим шляхом. «Народна армія», 1992 — 22 серпня.

¹³Заява координаційної наради 10 обласних організацій СОУ, на території яких дислокуються війська ПрикВО. Львів, 30 травня 1992 р., «Нескорена нація», Київ, 1992 р. — липень, № 12 (16).

¹⁴Виступ голови СОУ Григорія Омельченка на Конгресі національно-демократичних сил.

З економічної точки зору, перших перетворень повинен зазнати ВПК України, орієнтуючись як на кооперацію зі світом, так і на власне забезпечення свого війська всім необхідним.

З політичних умов: в Україні має утвердитися правова демократична держава, в якій Збройні Сили були б одним з державних інститутів, а не елементів громадянського суспільства. Останнє покищо не виключене в республіці при певних умовах.

Нарешті потрібно визначитися з офіційною державною ідеологією в Україні чи допустити існування декількох ідеологій. Перше, на наш погляд, небажане, бо знову приведе до тоталітаризму. З іншого боку, якщо орієнтуватись на ідеологію українського націоналізму, як дехто радить, то при всіх плюсах останньої, навряд чи вона дістане гаряче схвалення в найближчий час (та й в майбутньому) всіх громадян України, особливо неукраїнців. Сприйнятливішим, на погляд автора, є розвиток поняття української національної ідеї. Маю на увазі під останньою виразника інтересів народу України. Це особливо актуальне ще й тому, що у війську утворився на сьогоднішній день ідеологічний вакуум. Стара комуністична ідеологія начебто відсутня, але, зважаючи на те, що весь офіцерський склад колишньої Советської армії та фльоти були комуністами, то говорити про зникнення цієї ідеології в умах і діях цих людей, мабуть, ще рано. Крім того, можна сказати й так: в армії проведена департизація, але не деполітизація. Політичні настрої цивільного суспільства проникають і в армію. Майбутні економічні перетворення, а вслід за ними й соціальні, масові скорочення Збройних Сил держави до рівня розумної достатності можуть хитнути ці настрої різко вліво, в минуле.

На теперішній час, без підтримки національно-державницьких і національно-демократичних сил створення справжньої української армії неможливе. Тому й не дивно, що на противагу Спільці офіцерів почали виникати інші громадські утворення, які на перший погляд ставлять права особи в суспільстві й державі (у своїх декларациях), уникаючи розуміння того, що без розбудови власної держави про права особи не варто й говорити. Такого роду утворення є наслідком триваючих політичних змагань навколо Збройних Сил республіки. Сподіватись у найближчий час на послаблення такої боротьби навряд чи можливо. Але, на наш погляд, важливо, щоб при цьому ці змагання не переходили рамок політичного впливу.

Таким чином, підсумовуючи сказане, ми бачимо, що в цій новітній історії розбудови української національної армії на першому етапі майже виключна роля належить опозиційним національно-демократичним силам, а згодом передня роля тут переходить до держави. Цей другий етап має певні успіхи, але й чималі провали та труднощі. Запорукою ж успіху в розбудові Збройних Сил незалежної України можуть бути лише об'єднані зусилля державних органів, усіх патріотів, свідомих громадян країни. А цей довгий час, тяжка праця.

МІНІСТЕР ОБОРОНИ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ

У вечірніх годинах 9 грудня 1992 року генерал-полковник Костянтин Морозов, міністер оборони України, перебуваючи в цьому часі в Лондоні на запрошення Міністерства Оборони Великої Британії, відбув зустріч з представниками місцевої української громади, під час якої виголосив надзвичайно цікаве і важливе слово. Повний текст слова міністра оборони України вже появився на сторінках тижневиків «Шлях Перемоги» й «Українська Думка». На сторінки нашого журналу ми вибираємо з цього важливого слова лише ті обширніші місця, які поширюють і поглиблюють зміст довшої праці на тему організації української армії і будови держави п. А. М. Русначенка, надрукованої в цьому ж числі нашого журналу.

Редакція «ВШ»

Витяги із слова Генерал-Полковника К. Морозова

«Держава і армія — це майже синоніми. Як держава не може існувати без армії, так і армія є дуже важливою складовою частиною держави і важливішою ознакою існування самої державности. А історія свідчить про те, що як тільки держава втрачала свою власну військову незалежну політику, так у той же час втрачалася і державна політика, і зникала й сама держава. І в інші часи, як Ви про це знаєте — як тільки держава здобувала і проголошувала свою незалежність, але не звертала уваги щодо свого захисту, щодо розбудови своїх власних Збройних Сил, вона відразу ставала об'єктом агресії іншої держави. Тоді зникала з карти незалежна державна політика і незалежність самої держави, а потім і сама держава. Тому з перших днів, як це не було важко і як це зараз не важко, але Україна звертає дуже важливу увагу на розбудову своїх власних Збройних Сил.

Про всі ці наші події, про наші проблеми Ви знаєте, бо я тут бачу кілька людей, з якими ми спілкувалися в Києві. Але я хочу сказати, що останнім часом нам у справах розбудови Збройних Сил стає навіть дещо важче, ніж рік тому. Так сталося, що і в парламенті певні кола, і деякі підтримуючі сили поза межами парламенту в Україні намагаються об'єднатися навколо трохи інших ідей, ніж державна незалежність. Вони мають зв'язки з певними колами в Росії, і це завдяки, власне, їм, що на території України сьогодні існують такі два важливі питання, по яких остаточно не вирішені всі проблеми. Ви про це знаєте — це стратегічно-ядерні сили і Чорноморська флотія, і навколо цих двох важливих питань об'єднуються ті сили, які не зовсім, м'яко кажучи, підтримують державну незалежність України та йдуть на руку всім тим силам у Росії, які хотіли б бачити Україну знову у складі імперії, знову без волі, без незалежності і хотіли б, як це було у старі часи, керувати нашою Україною.

Але, як би то не було важко, я ще раз підкреслюю: ми вже маємо свої

власні, незалежні Збройні Сили. Минулого тижня відбулася нарада керівного складу Збройних Сил України, на якій були розглянені підсумки бойової підготовки протягом минулого року. Був присутній Президент і Головнокомандуючий Збройних Сил України — Леонід Макарович Кравчук, і було наголошено, що найголовнішим підсумком цього року в розбудові Збройних Сил України є той факт, що Збройні Сили України є, вони існують, живуть і можуть захистити нашу незалежну Державу — Україну.

Ми вже маємо в складі наших Збройних Сил три види збройних сил: це сухопутні війська, які зформовано на базі трьох колишніх військових округів, маємо два оперативні командування, ведеться їхнє переформування. У складі Збройних Сил сьогодні ми маємо 720 тисяч чоловік — це хоч багато для нашої концепції, а, виходячи з економічних можливостей України, ще й дуже важка справа, але ми не можемо водночас їх скоротити, бо маємо дуже велику кількість проблем.

Але відбулася така перемога, що всіх офіцерів, які не підтримують незалежність, не підтримують власні Збройні Сили України і не склали присяги на вірність народові України, уже відряджено за межі України. Понад 10,000 офіцерів уже від'їхали, і ми тепер не маємо жодного офіцера, жодного солдата на території України, який би не склав присяги на вірність нашому народові.

Ми маємо в складі Збройних Сил військові повітряні сили. Ми маємо всі підстави — і зформовано вже штаб — для того, щоб сформувати свої власні військово-морські сили. Нашу концепцію щодо Чорноморської флотії Ви знаєте. Але прийнято таке рішення і ми маємо його виконувати. коли у серпні в Ялті між Президентами України і Росії було досягнуто домовленості й підписано угоду, в якій закладено найважливіші принципи розподілу Чорноморської флотії. . .

Ми маємо дуже великий тиск з боку певних кіл в Україні й поза її межами, щоб м'якше підходити до призначення військовослужбовців на посади у Збройних Силах України, у військових формуваннях, навіть у Міністерстві оборони, щоб розглядати всі ці справи так, щоб люди, які хочуть працювати у Збройних Силах, не мали ніяких проблем. Ідеться про ті заходи, яких вжито при розгляді осіб-кандидатів на керівні посади з погляду їх ставлення до України. І ми висуваємо такі вимоги: якщо людина ставиться до України як до своєї батьківщини, якщо вона не має інших батьківщин, не має інших держав і походить з України, то вона має всі підстави, незалежно від національності, проходити службу в Збройних Силах України. Але це не всім подобається і ми маємо дуже великий тиск з боку тих захисників, які хотіли б, щоб у Збройних Силах України проходили службу всі хто бажає. Але ми знаємо, що наколи армія не буде зформована так, щоб кожний офіцер, кожний солдат був готовий душу і тіло покласти за нашу свободу, то це вже не армія. . .

Величезна кількість проблем із стратегічними ядерними силами. Ви знаєте, що Україна ніколи не прагнула до так званого ядерного статусу. Це нам дісталось у спадщину від колишнього Советського Союзу. Але ядерна зброя існує, вона стоїть в Україні, з нею сьогодні рахуються, і ми маємо на своїй території 176 балістичних ракет. Є домовленості і є позиції, щоб Україна проголосила, що буде в майбутньому без'ядерною державою. Тобто, протягом певного часу Україна має скоротити свої ядерні стратегічні

сили і не повинна мати на своїй території стратегічного ядерного озброєння. Це відповідає міжнародним угодам, це теж відповідає миролюбній зовнішній політиці України, але ми маємо враховувати теж інтереси нашої держави та діяти так, щоб це скорочення стратегічних ядерних озброєнь було в користь нашому народові, в користь нашої державі, а не тільки тим, хто цього дуже чекає. Ми маємо врахувати всі інтереси нашої України для того, щоб народ бачив і знав, що та праця, яку він заклад в розбудову цих стратегічних ядерних сил, не пропала марно... Тобто, ми розглядаємо час для скорочення стратегічних ядерних сил, визначений Лісбонським протоколом, який є додатковим документом до угоди СТАРТ, і ми маємо на всю цю роботу сім років часу з дня ратифікації цього документу Верховною Радою України. А протягом цих семи років ми маємо так вирішити всі проблеми, щоб Україна отримала і фінансову допомогу з боку тих самих Сполучених Штатів Америки, Конгрес яких призначив певні кошти на підтримку держав, які в добровільному порядку вирішили позбутися ядерної зброї. Україна має право розраховувати на певні кошти, а не тільки так, щоб усі ці кошти були спрямовані в Росію, і щоб не тільки так, як це було колись, всі питання в світі вирішувалися між двома імперіями. Україна має бути врахована в тій справі, як теж інтереси України та інтереси її народу — мають бути враховані...

Щодо Чорноморської флотії, то ми вже заклали основи, щоб припинити пограбування України, яке прикривається політичними гаслами про стратегічність флотії... У всякому разі, кожного дня ведеться пограбування України, вивозиться майно, обладнання, техніка, навіть нафтопродукти через Чорне море до інших портів Росії. З цим ми вирішили закінчити з початком січня 1993 року...

Україна сприймається іншими західними державами як незалежна, повноправна держава. Ми маємо зв'язки між Міністерствами оборони країн НАТО. З березня 1992 р. Україна стала повноправним членом Північно-Атлантичної Ради Співробітництва і всі питання, які цікавлять ці країни, розглядаються в Україні під час наших спілкувань.

Ми маємо дуже великі проблеми із розробкою підходів до виховання українських вояків. У Міністерстві оборони зформовано соціально-психологічну службу. Утворюються структури соціально-психологічної служби у військах, округах, арміях, дивізіях, полках, у військових навчальних закладах. Але це питання розглядається як щось наче жахливе в Україні, бо ведеться розгляд офіцерів з погляду їх ставлення до держави, про що я вже говорив. І за це і ця служба, і Міністерство оборони взагалі, знаходяться під тиском. Але концепцію розроблено. Ми її трохи уточнили, вона буде у найближчий час... затверджена Міністром оборони і буде введена у дію. В основу виховання наших вояків ми закладаємо вивчення досвіду українського вояцтва, вивчення того досвіду, який мали в усі часи військові формування на території України — це патріотизм і демократизм, який існував у формуваннях українських козаків, і патріотизм молодих патріотів України, Січових Стрільців, і патріотизм колишніх устів — вояків Української Повстанської Армії, і трагічну долю, і прагнення до волі нашого народу — дивізійників. Це все нам було не відоме. Ви про це теж знаєте. Тепер нам треба звертати дуже велику увагу на те, щоб усі ці «білі плями» нашої історії, історії українського народу, його визвольної

збройної боротьби були вивчені і доведені до всіх наших військовослужбовців. Бо ми, в Міністерстві оборони, вважаємо, що Україна здобула незалежність не порядком якихось кон'юнктурних обставин, або нам хтось дозволив це зробити, а в результаті багаторічної боротьби багатьох поколінь. За волю і незалежність України поклати голови кращі сини і дочки українського народу та інших народів, які об'єдналися навколо українського народу, навколо волі України і її хліба. І тільки під цим поглядом ми розглядаємо той факт, що Україна здобула незалежність.

Я з великим задоволенням вітаю Вас тут у Великій Британії. Вітаю Вас від наших Збройних Сил. З великою вдячністю ми ставимося до цієї країни, яка стала для Вас другою матір'ю, яка привітала Вас, дала можливість Вам берегти історію, культуру України, виховувати своїх дітей — навіть у третьому поколінні, а дехто, мабуть, і в четвертому — виховує своїх дітей українцями. Ви зберегли мову, культуру, пам'ять про нашу Україну. І коли я чую, що дехто каже, що «Україна вже вільна, незалежна держава, а майже два роки тому ми ще про це навіть і не мріяли», то я, шановні, з цим не погоджуюсь. Якщо б Ви не мріяли, якщо б Ви не берегли у Ваших серцях пам'ять про нашу Україну, не прагнули її волі, то, мабуть, цього б і не сталося. А це сталося великою мірою завдяки генію українського народу, завдяки Вам, шановні, які пронесли це прагнення як те коріння, що тримало дорогу до незалежності. Ви пронесли цю любов до наших днів. Сьогодні можете бачити, що ми маємо з Вами Україну, ту, про яку Ви мріяли — синьо-жовту, незалежну, нашу державу Україну...

Дуже дякую.

«Не може більше повторитися лихо з 1917 року, коли федералістична концепція сплутала будування української державности, приголомшила здоровий національно-політичний інстинкт й обеззброїла його перед большевицьким підступом і наступом. Не сміє тепер відживати подібна хвороба в українській політиці, у старій чи новій формі, як нові протисамостійницькі федералістичні, унійні, всесвітнянські тенденції. Вони виринають як кон'юнктурні явища у висліді погоні за тим, щоб відкривати 'нові, модерні' цілі й шляхи української політики, при невмінні відрізнити тривкі розвоєві тенденції в міжнародному житті від тимчасових, кон'юнктурних ситуацій».

Степан Бандера.

«Слово до Українських Націоналістів-Революціонерів за кордоном».

На Чужині, 1948., стор. 6.

Павло ХМЕЛЯР

НА ЧОМУ ПРОРОСТАЄ КРИМСЬКИЙ ШОВІНІЗМ?

(Закінчення, 2)

І ще одне спостереження. Кримські поети, «писателі», журналісти одіозної комгазети «Крымская правда» вдалися до скандальної політики не з якогось принципу наобіцяти людям «нового светлого будущего». Ні, це їх тимчасова мара, бо з поминками по «уму, честі і совесті» вони втратили власну кар'єру, привілеї і спосіб на компартійній пропагандистиці мати неабиякий матеріальний навар. На одні ж «стихи» поетові Терехову солодко не прожити, отже, треба заробляти на хліб з маслом будь-яким політичним скандалом, брехнею, цинізмом.

Ось чому я переконаний, що моя реклямація школі чи вузу, де вчилися кримські «інтелектуали-політики», таки була б на мою користь, бо навчити ненавидіти людей, серед яких живеш, — чи не найнижчий брак виховання.

Запшкаралупившись у раковині українофобії, «Крымская правда» виставляє на свою трибуну ще одне пугало «українізації». Ним виявився якийсь інженер В. Крутогоров з Феодосії. Цей фоб лякає кримчан ще страшніше. Він пише: «В парламенте Украины... много случайных людей», «националисты протасили закон, объявивший украинскую нацию приоритетной, а украинский язык — единственным государственным языком в республике», а тому «многие специалисты Украины пытаются в эти дни учиться разговаривать на мове», бо, на думку інженера, «боятся потерять работу». А ще страшніше те, що «В независимой республике 120 народов оказались гражданами второго сорта. Их дети не смогут попасть в лицеи, техникумы, вузы, где преподавание будет идти только на украинском языке. Детям 'инородцев' здесь не место. Им достаточно будет начальной школы. Да и зачем будущим батракам панов-помещиков, панов-бизнесменов высокое образование? Без него легче будет подметать улицы, работать в шахтах и на рудниках, стоять у станков...»

Ось так! Які перекручені мізки треба мати редакторам «Крымской правды», щоб лякати людей професією шахтаря, токаря і передбачати, що кримчанам світить бути батраками. Якщо інженер Крутогоров не досяг вищого рівня в мисленні, то працівникам редакції слід було б хоч поправити автора! Це ще раз підтверджує, на який загал читачів розрахована компартійна газетка.

Розмірковуючи над такими сентенціями «Крымской правды», я пригадав своє дитинство: невже я, подільський українець, був таким дурним, коли вже в другій класі української школи навчився читати Пушкіна і Тургенєва, хоч їх у шкільній програмі ще не

було? А йшов тоді 1936 рік, коли мені виповнилось лише 8 років. Невже була дурна моя вчителька Марія Прокопівна, коли часто збирала дітей у гурт, аби я прочитав їм щось російською мовою, щоб і вони привчалися до її вивчення? Ой, ні мабуть! Не я був дурним і не мої однокласники. Недоумки ті, хто проживши життя на українській землі, наївшись її хліба, залишилися безбатченками як по відношенню до своєї батьківщини Росії, так і до тієї, яка їх пригріла, нагодувала і вивчила. А вони так і не збагнули, що справжній інтернаціоналізм, як і справжня інтелігентність — це повага до братньої слов'янської мови, і що знання мови нації, серед якої живеш, споконвіку вважалось у світі вищим досягненням цивілізованості людини.

Атака, неприйняття мови нації, серед якої волею долі опинились мільйони росіян у всіх республіках безславно померлого СРСР, є одним із чинників, який якраз призводить до міжнаціональних конфліктів. І це пора знати і Бахареву, і Терехову, і інженерові Крутогорову, і всій «Крымской правде». Знати мови народів, серед яких живеш, — найвища ознака культури, спосіб витравлення з мізків войовничого шовінізму, прилучення себе до справжньої цивілізації і досягнення національної злагоди. І це дає мені право порадити лякунам «українізації», аби вони взяли за вивчення не тільки державної української мови, а й, за моїм прикладом, кримсько-татарської. Бо, їй Богу, вона незабаром їм дуже знадобиться. І цим би вони засвідчили свою порядність.

Але, мабуть, я даремно закликаю «Крымскую правду» та її авторів до порядності. Учадівши від евфорії шовінізму, ця газетка вдається до жажливої фальсифікації настроїв не тільки кримчан, а й жителів столиці незалежної України. Читаєш деякі виступи в газеті й подумуєш, чи не втратили журналісти здорового глузду. Навіть мій знайомий полковник-москвич обурився і висловився про одну замітку в газеті так:

— А вот эта заметка-гадость по прокурору тоскует. . .

І я з ним погодився.

Є етика лікарська, є й журналістська, є, нарешті, редакційний професіоналізм, який не дозволяє (при будь-якій гласності й свободі слова) публікувати напевне безглуздя, яким мій полковник вважає виступ у «Крымской правде» якоїсь киянки В. Васильцевої під назвою «Не верьте им». Думаю, що газета знайшла цю «києвлянку» за незабутнім методом сталінсько-брежнєвських часів. Пам'ятаєте? — партія сказала «Надо заклеимит позором» троцькістів-бухарінців чи Солженіцина-Сахарова — і всі газети разом кричали: «Есть!» І тріщали телефони у заводських та колгоспних парткомах, і рекомендували вони прізвища робітників й інженерів, доярок й свинарок для «выражения возмущения трудящихся масс». Правда, я переконаний, що фальшивка «києвлянки» навіть не організована редакцією, а видумана перекрученням мозком якогось бахарева чи терехова. Бо з столиці Кримської автономії Сімферополя знайти в столиці України такого божевільного автора неможливо.

Переконайтеся самі. У виступі «києвлянки», матери троих дітей, муж — українець, сама наполовину українка, но по вихованню, освітанню і образу життя (а це видно зразу — П. Х.) вважаю себе руської», є такі слова: «То, що відбувається на Україні, приводить мене в жах. Я прошу, умоляю всіх вас в Криму, захищайте свої права, добивайтесь повернення в Росію. В цьому ваше спасіння. . .». І далі: «Уже всю на Західній Україні закриваються руські школи, садки, скорочується майже повністю вивчення руської мови. Я це знаю не по чужому, так як мій муж — вихоєць Львівщини. Трагедія ввійшла і в мою сім'ю. Муж забороняє говорити на руській мові, вимагає з ним говорити тільки на українській, родня його втихомолку дітей навчає, що говорити по-руськи — сором. Не вірте їм!»

Не знаю, чи знайдеться хоч один киянин, котрий би повірив у цю «сімейну галимать». Таке може написати тільки бжевільний. Це, до речі, підтверджують останні рядки замітки «києвлянки».

«Я не пишу свого адреса і змінила фамілію, так як ви повинні зрозуміти, що підписується я не могу. В. Васильцева. г. Київ».

Як сказав мій знайомий полковник — тут справді варто дослідити, як з'являються подібні фальшивки. Бо такі «вираження возмущения» не в ладах не тільки зі здоровим глуздом, а й з законом.

Роз'язавши гістичний антиукраїнізм, «Кримська правда» устами заведувача Бахарева, поета Терехова, «києвлянки Васильцевої», судвиконавця Мешкова, доцента-медика О. Лосева та інших кримських «патріотів» прагнула налякати кримчан «новим Карабахом». Але їх виступи в газеті проти уряду України і президента, яких вони називають «режимом України», якраз є закликом до міжнародного розбрату. І дуже шкода, що при нинішній вседозволеній демократії молоді правоохоронні органи України не поспішають дати законну оцінку діям колишньої комуністичної номенклатури, яка провокує кримських росіян проти українців, кримських татар, інших національностей за давно спланованим сценарієм, зіграним на практиці у Литві, Карабасі, Грузії, Придністров'ї. . . Шкода, що молода демократична прокуратура ще не може зрозуміти, яку «демократію» сповідує група кримських шовіністів, нехтуючи не тільки елементарною порядністю, а й правовими нормами співжиття націй.

Всі знають аргументи, якими керувалась Верховна Рада України, проголосивши Акт про незалежність держави. І всі знають, що державним органам, радам усіх рівнів, профспілкам було рекомендовано стати провідниками цих аргументів на сесіях, нарадах депутатів, вічах громадян, зборах трудових колективів. Радилось також створення лекторських груп на місцях для виступів перед людьми з інформацією, яка охоплювала б усі аспекти державної незалежності — історичні, політичні, економічні, екологічні передумови нашого історичного кроку.

По всій Україні це робилось, тільки не в Криму. Взагалі, після проголошення Кримської автономії, владні структури ігнорують закони України. Я це доведу нижче. При тому, ці ж структури

стали такими шаленими політиками, що забули про найелементарніші економічні проблеми і довели «народи Крима» (так вони люблять висловлюватись) до справжнього голоду і протистояння. Я не перебільшую. Якщо оцінювати ту шалену вакханалію про вихід Криму з України і приєднання його до Росії, яку розпалили кримські політики, то вони вже багато досягли, тобто скопіювали те, що давно робиться в Росії, — великі черги за хлібом, молоком та іншими продуктами, а горілчані вироби, вино, цигарки вже давно виключно в руках торгової мафії, бо, в усякому разі на південному березі півострова, цих товарів трудящі не бачать з весни минулого року в магазинах. Припинилось постачання людям балонного й природного газу, лімітується не тільки бензина, а й електричне світло. Воду в квартири подають один раз на добу, на одну годину.

Влада пояснює: «Скрізь так, перехідний період, в господарствах зменшується виробництво продуктів». Хіба це виправдання? На яку чортівню людям таке керівництво, яке скрізь галасує, що «нас избрал народ», але зовсім не дбає про цей народ, відібравши у нього найелементарніше право — не бути голодним, мати в домі тепло і воду... Зате затівають новий референдум, кричать про самостійність Криму, створюють свою гвардію, зазіхають, щоб навіть Чорноморська флота перейшла до юрисдикції Криму, а адмірал Касатонов став президентом півострова.

Володарі автономії та провідники-антиукраїнці ніяк не звикнуть поважати закони незалежної України. Послухаєш місцеве радіо, телебачення і задумаєшся: де я живу? Кожна подія в політиці, чи в економіці, чи в культурі постійно коментується «в соответствии с законами страны», тобто Росії. Кожне слово, проголошене по радіо чи телебаченню, асоціюється з «правом России». Доходить до курйозів: щоб вирішити питання про передачу будинку колишнього рескому КПУ кримським бізнесменам за валюту під торговельний центр, а чи передати його під офіс правоохоронним органам автономії, їздили за порадою аж у Москву, до Силаєва і Буніча. Поки радились, хтось підклав вибухівку під будинок автономного суду і палац-розвалюха Симферопольської Феміди зазнав чималих збитків.

Так, цікаві люди працюють у «Крымской правде». Здавалося б, серпневі дні заколоту повинні були відкрити очі всім, якій партії служила ця газета. Бо ж ясно, що заборона КПУ — результат злочинної діяльності її кермачів, які за нещасні внески рядових комуністів вибудували для себе он скільки дач, санаторіїв й «охотничих домиків», перетворювали ці внески у валюту й підгодовували бандитські режими інших країн. Вже відомі десятки злочинних фактів про це, а «Крымская правда» ще й зараз вишукує цих партюкратів у підпіллі і надає їм газетну площу для «требования справедливости», «свободного выражения своих политических взглядов через работу первичных парторганизаций» та повернення власності КПСС. І таки вишуквала газета групу колишніх партійців Симферополя і надала їм місце для «Протеста против беззакония». Бридко було читати. Але й треба розуміти, що ці люди роблять газету, за яку ті підпільники заплатили тими ж

партійними внесками рядових колишніх комуністів. Бо в той час, коли прогресивні газети стогнуть від грабіжницьких цін за розсилку і від нестачі паперу, «Крымская правда» спокійно, без закликів на пожертву, регулярно виходить і гвалтує мізки своїх читачів.

Чи багатьох налякала «Крымская правда» «українізацією»? Думаю, не дуже. Але в сім'ї не без виродка. Якийсь адвокат колишнього рескому КПУ Ю. Мешков — лідер нашвидку спеченого РДК, створеного, як пише кримська демократична преса, за компартійні гроші через асоціацію «Импекс-55», та кілька його однодумців вирішили поголодувати. Причина? Мешков образився на Верховну Раду Кримської Автономної Советської Соціалістичної Республіки, депутатом якої він є, яка, на його думку, не забажала прийняти рішення про скликання чергового, третього референдуму в Криму про вихід автономії з України і приєднання до Росії, а також голодуючий Мешков незадоволений тим, що Верховна Рада не припинила дії нормативних актів України, які, на його думку, не відповідають інтересам Криму. Ось вам і демократія! Захотів не визнавати законів — і пішов на площу робити спектакль. Бо, як писали демократичні газети Криму, поруч з палаткою голодуючого той же «Импекс-55» відкрив свою палатку і продавав «цъплята табака» по 2 крб. за кілограм.

Ну, добре. Співчуваючи голодуючим, кілька чоловік підписались під їхньою вимогою і Верховна Рада КАССР прийняла закон про референдум. Але, чи подумав Мешков про мільйони кримчан, які проголосували за незалежність України, а, значить, за незалежний Крим у складі Української Держави? Однак, не це головне, а те, що коли голодування припинилось, телекоментатор запитав Мешкова:

— Чого ви добились голодуванням?

— Главное, нас заметили, — відповів він. — О нас писала «Крымская правда», пресса Украины, пресса Союза и всего мира. . .

Що їй треба було довести. Найголовніше — щоб «заметили», щоб написали, назвали героєм.

Останнім часом у Криму розплодилось стільки партій, «движений», форумів, соцдеморганізацій, соцдемсоюзів, що «Крымская правда» вже не встигає пропагувати їхні шовіністичні програми. А ці «форуми» у своїх програмах настирливо пропагують «социальную защиту населения» і, звичайно, «Крым завоевала Россия, а потому он принадлежит России». Правда, ніхто, навіть «Крымская правда», не скаже вам, як, коли і кого хоч одного «защитили» ці форуми і «движения». Ну, а раз є партії та форуми, то є й вожді, лідери. А їх, як виявляється, ще більше, ніж самих партій. І всі хочуть, щоб їх «заметили», щоб про них написала преса «всего мира». Тим часом, люди подекують, що всі ці партії створені можновладцями для того, аби відвернути «народы Крыма» від щоденного зубожіння, аби вони не збунтувалися. «Республиканское движение Крыма», щедро субсидійоване компартійними грішми через «Импекс-55», добре вивчило психологію зубожілих людей і підкинуло їм ідейку — примусити Верховну Раду Криму провести ще один, четвертий референдум за «самостійність Криму» під андреевським прапором і вже зібрало підписи. Бідні люди тепер,

після магазинних черг стають у черги за підписами. Доведені до відчаю безглуздою економічною політикою урядовців, ці люди можуть піти за ким завгодно, навіть за якимось кримським жириновським (а їх тут чимало!). Та й ситуація сприяє цьому, бо Верховна Рада спить, ніяк не реагує на те, що діється в автономії, а її голова М. Багров вичікує, який РДК переможе. Адже сказав він у інтерв'ю кримському телебаченню: «Ми ще будемо в центрі політичного життя. . . Я Кравчуку сказав, що навіть як він стане президентом, ми будемо своє робить. . .»

На що натякав колишній перший секретар — варто подумати. . .

Кожне число «Крымской правды» підтверджує, що одіозний колектив антиукраїнців цієї газети ніби задумав помститися кримчанам, особливо трудящим незалежної держави Україна за те, що втратив колишні компартійні привілеї. Адже в роки компартійного керівництва ця газета привласнила собі право бути зверхником над усією пресою Криму, а її редактор В. Бобашинський був головою обласної організації Спілки журналістів України. Можливо, він продовжує «очоловати» цю спілку і залишається душителем всього українського на півострові. Ще тоді, як «Крымская правда» дублювалась українською мовою, мені не раз доводилось бути в кабінетах редакції, і не можу забути, як на мое звертання українською мовою до будь-якого працівника, чув зауваження: «Говорите по-человечески». Я тоді не висловлював обурення ні Людмилі Хорошилової, ні самому редакторові Бобашинському, ні іншим членам «Союза журналистов Украины», бо вважав нижче своєї гідності сперечатися з непорядними людьми.

Але, коли йдеться про образу всього українського народу, його держави, мови, вважаю своїм обов'язком висловити обурення «борцям» проти неіснуючої «українізації» і паплюжникам всього українського.

А все ж таки думаю, що шалений антиукраїнський шабаш, який день-у-день справляє «Крымская правда», мало хто з кримчан сприймає серйозно. Бо так уже сталося у комуністичній системі: якщо головна партгазета фарисейськи назвала себе «Правдой», то й у всіх регіонах, навіть районах мусіли бути свої «правди». Про яку правду вони писали — тепер всім відомо. Їх «правда» так закомплексувала «великий советский народ», що й досі він не може отямитись, ставши за 74 роки комуністичної «правди» всесвітнім злидарем і жебраком. Чому я так детально пишу про якусь провінційну газету? А тому, що живу в Криму вже 12 років, але такого морального насилля, як зараз, ніколи не відчував. Вдяючись до відвертої брехні, фальсифікації реальних подій, газета, що живе за рахунок наших нещасних купонів, відверто закликає нас проти незалежності нашої ж держави, а тому — до міжнаціональної конфронтації. Проте вся історія України свідчить, що українська нація ніколи не прагла війни із своїми сусідами. Потрібно зчасно зупинити кримських провокаторів.

м. Гурзуф

В. ГОЦЬКИЙ

ПРО ДОБРИХ ПОЛЯКІВ

Ми вже так звикли до польських імперіялістичних вигадок, що часто на них і не реагуємо. Ми сприймаємо їх з певного рода співчуттям, як сприймаємо нетверезі верзіння п'яниці, або як зовсім оправдані нарікання людини обкраденої, яка втратила віз, коні та ще й теплий кожух, і серед морозу клацає зубами на дорозі.

Бож вони, звиклі віками наживатися на чужому та чужими руками, тепер залишилися здані на свої власні сили. Тож не дивуймося, що деякі мріють про свої колишні маєтки в Україні, інші — про теплі місця по урядах на Кресах, а ще інші — про славу Речипосполитої «від моря до моря», тобто від Балтику по Чорне море.

Очевидно, що хоча спринчинниками їхнього теперішнього стану є домовлення Ріббентропа-Молотова, а теж домовлення Великої Антанти у Ялті про «сфери впливів», то вони часто всю вину за свою «недолю» складають на... українців, і саме в українцях вбачають найбільшу небезпеку та загрозу для своєї держави.

Чому? Бо вони вродженні фантазери і мрійники і не бачать реальної дійсності, яка розгорнулася після розпаду «найдемократичнішої імперії» — СССР.

Та не роздумування над тими проблемами є темою цього допису. Помимо загального негативного наставлення супроти Української Держави, свого східного сусіда, — серед поляків щораз частіше натрапляємо на людей тверезих, а то й на цілі середовища, які розуміють згубні наслідки такого способу думання та настанови супроти свого сусіда, з яким, хоч-не-хоч, доведеться жити віками.

Серед таких людей, що бажають неоднорічно висвітлити наші взаємини як у минулому, так і на майбутнє, є дослідник-історик Т. Анджей Ольшанскі. Він, зокрема, займається проблемами вибуху ненависти між двома народами зразу після Другої світової війни. Його думки про взаємовідносини та про пролив крові в 1940-1947 роках, з одного боку спростовують заяложену большевицьку пропаганду, з другого — однак — стараються всю вину за той події перекинути як не на німців, то на большевиків. Але при тому він не примикає очей і не виправдує злочинів, учинених польською стороною.

Наведемо важливіші місця з його праці «Польсько-український конфлікт 1943-1947 рр.», поміщеної в журналі «Вензі» ч. 11/12 за 1991 рік.

В першу чергу автор розправляєтсья із прийнятим серед поляків поглядом про різанину поляків на Волині, про різунів «Бульбівців» і УПА та про їхню співпрацю з німцями. В польській opinii витворився образ, що *кожний українець — це різун-бандерівець*. Автор не заперечує, що на Волині масово лилася польська кров, але він старається дошукатися причини того вибуху ненависті. І він наводить кілька причин, про які досі ніхто не згадував.

По-перше, це наслідок большевицької пропаганди проти польських панів та безоглядної розправи з поляками. Це довело до морального здичавіння, бо людина втратила своє людське обличчя, стала лише засобом для досягнення бажаної мети. Потім сама війна створила чи радше поглибила цю втрату моральних вартостей. Сила і зброя робили людину здобичником, а це витворило ряд усяких бандитських загонів, які жили з насильства та грабунку. Як большевики, так і німці таких банд не зачіпали, а радше давали їм можливість розгулювати безкарно.

По-друге, після розвалу Польщі, населення Волині (де українці творили до 85% населення) створило свою адміністрацію, яку в пізнішому німці зліквідували та притягнули деяку кількість поляків до адміністрації. Це створило підстави до закиду в сторону поляків, що при їхній допомозі німці нищать зародки української державности.

Коли ж почалися примусові вивози до Німеччини, то молодь масово пішла в ліс, очевидно, із зброєю. Це дало почин до творення як української, так і польської партизанки. Бульба спочатку співпрацював з німцями, але пізніше розійшовся з ними, а всі українські повстанські з'єднання об'єднала УПА, що діяла під проводом ОУН. Тепер поляки, будучи в меншості, старалися знайти порозуміння з большевицькими партизанами. Це й дало другу підставу УПА, яка вповні опанувала села й містечка, до гострого виступу проти поляків, які співпрацювали з большевиками. Тут автор подає цікаві моменти, як саме большевики зручно використовували симпатії поляків, а рівночасно провокували на одверті виступи проти УПА чи проти німців, щоби німці мстилися на українських селах. При тому він наводить цікаві дані (на основі звітів польського підпілля) про розгортання акції УПА для очищення Волині з польського елементу. Він признає, що це не була масакра цивільного населення, як і ще нині стараються представити це деякі польські дослідники. Це була акція виселення поляків за Буг. І лише, коли ультиматум не був виконаний, тоді наступила різня та спалення місцевости дощенту.

Т. А. Ольшанські пише таке: «Хоч в державних архівах збереглася більшість усяких документів з акцій та дій УПА, та ніде немає документу, який би стверджував, що така акція була згори плянована й переведена». Але автор сам є переконаний, що такий плян

«відпольщення Волині» мусів існувати, бо акція була систематична й одночасно на всій Волині та Поліссі. Він пише:

«Вже від березня 1943 року можна говорити про масові виступи УПА проти польського населення. Але масова акція почалась у липні, коли УПА атакує теж укріплені польські села. Восени таких акцій вже немає, хоча збройні сутички на порядку денному... 'Деполонізація Волині' почалась у східних повітах — сарненським, костопільським, здолбунівським та рівенським. У червні така ж акція охопила терени повітів дубенського та луцького, а в липні — горохівський, володимирівський та ковельський, а в серпні теж найдалі на захід висунутий повіт любомельський. З того можна зорієнтуватися, що поляків поступово 'посувано на захід, за Буг'. При тому варто зазначити, що хоча на схід від Збруча жило чимало поляків, то на тих теренах подібної акції не було...».

У книзі документів «Злочини українських націоналістів на польській людності Волині 1939-1945», виданій у 1990 році бувшими учасниками 27 дивізії Армії Крайової, згадується, що всіх більших акцій проти поляків було 900, з чого на липень 1943 року припадає 300. Один з польських військовиків підмітив, що ця акція була ведена трьома більшими згурпуваннями УПА, які діяли незалежно одне від одного. Автор звертає увагу на ще один момент, а саме: акція була добре запланована, бо переведена на переднівку, а припинена на час жнив. Він згадує, що населення Волині було малоземельне. Отже, акція очищення терену з польського елемента, як селян, так і залишків поміщиків, — давала можливість малоземельним селянам поліпшити свій добробут. Тому теж такий масовий наплив селян до лав УПА. В той спосіб 1500 сільських польських господарств дісталось в руки українських селян. Автор, покликаючись на вищезгадану книгу «Злочини...» (де багато свідчень очевидців), твердить, що більшість злочинів під час тої акції «очищення Волині» була dokonana не відділами УПА, а саме отими добровольцями-селянами, які часто йшли до бою з сокирами, косами чи вилами, бо такої кількості вогнепальної зброї не вистачало.

Всякі польські «публіцисти» ширять до нині версію, що священство — як православне на Волині, так греко-католицьке в Галичині — «святило ножі», «благословляло напади на польські села», а то й особисто брало участь у всіх тих злочинах. Пан Ольшанський стверджує, що, перевібивши доступні йому документи, він не ствердив ні одного випадку участі священників у злочинних діях. Є багато натяків, є навіть прямі закиди, але ніде немає доказу, на якому можна було би спертися. Натомість є чимало доказів, що українське духовництво на чолі з Митрополитом Андреем гостро засуджувало пролив крові та остерігало громадянство перед моральним здичавінням.

Дальше автор полемізує з несовісними «дослідниками», які по-

дають кількість убитих та помордованих поляків: від 600 до 200 тисяч у різних авторів. Сам, однак, на основі витягів з німецьких документів, доходить до цифри 70 до 100 тисяч, які загинули з рук УПА. Притому, однак, звертає увагу на стверджені факти, коли большевицькі партизани, причепивши тризуби, мордували польські села. Таке було у Сарненщині, таке було у Горохівщині. Зокрема він підкреслює, що самі поляки не були без вини. Ендецька партизанка «ВІН» і прокомуністична «Баталіоні Хлопські» свідомо повели терор проти свідомих українців, буцімто за співпрацю з німцями. На їхньому сумлінні понад 400 українських активістів, вимордованих на Холмщині, та спалення понад 20 українських сіл. Вони теж влаштували у Львові винищення українських промінів^{*}. Крім згаданих частин, автор згадує теж про зорганізовані на Волині польські шуцманшафти, коли українська поліція перейшла вповні до УПА. Він твердить, що до тих шуцманшафтів голосився в першу чергу польський злочинний елемент.

Тут варто згадати, що організована на Волині 27 дивізія Армії Крайової має на своєму рахунку теж чимало української крові цивільного населення, зокрема на Володимирщині та Ковельщині — про що автор згадує. Зокрема автор говорить про події на Закерзонні та наводить чимало фактів. Між іншим, деякі автори, які описують події, твердять, що коли б у 1947 році проголошена амністія відносилася до УПА, то без виселювання й без ужиття 25-тисячної армії та понесених втрат, УПА як бойова одиниця перестала б існувати. Пан Ольшанскі того твердження не спростовує, але подає мотиви, чому УПА не була влучена у схему амністії. Перший мотив — того не бажала Москва. Для узасаднення такого рішення було подано, що УПА — це союзник німців, і враз з Дивізією «Галичина» визнана за організацію злочинну, а тому всі члени повинні бути покарані.

Далі автор спростовує твердження, що виселення українців з пограниччя було зумовлене мілітарною потребою, щоби зліквідувати УПА. Він твердить, що акція «Вісла» була запланована ще у 1946 році та повільно приготувлялася, що приїзд Сверчевського до Балигорода був зумовлений саме тими приготуваннями та останньою інспекцією. Отже, не смерть Сверчевського навесні 1947 року спричинила жорстоку акцію «Вісла», але ця акція була запланована й схвалена Москвою для ліквідації української проблеми в Польщі.

Жертвою УПА на Закерзонні впало 2200 поляків, у тому лише 690 цивільних, серед яких були державні урядовці, комуністичні агітатори, провокатори та донощики. Натомість по українській стороні згинуло 5500 осіб, в тому більш як половину становили цивілі. Автор закінчує свій допис так: «Конфлікт закінчився тра-

^{*} Проміненти — визначні люди (Прим Редакції).

гічно для українців, а польська перемога стала дуже проблематичною. Виграла самотньо Москва!!! . . Однак чимала провина залишилася за польською державою й народом. . . Бо хоча Москва плянувала, а її маріонетки виконували, але серед польського народу не впав ні один голос протесту проти отих жорстокостей, dokonаних на 150 тисячах українців, горожан польської держави. А військо, хоча було під командою московських політруків, то однак складалося із синів польського народу, від рядового до генерала. . . Й цього вантажу так легко скинути не можна. . . Так само українці не можуть позбутися вантажу злочинів, dokonаних на поляках у 1940 роках».

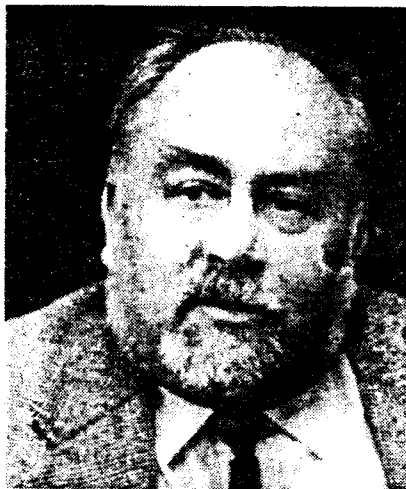
Як на поляка — дуже відважно сказано. І, як на поляка, це прямо перелом у способі розцінювання ситуації та подій. Але шановному авторові, якому належить признання за відвагу й за глибшу аналіз ситуації, хочеться поставити кілька питань.

Перше: А що було підложжям вибуху отієї ненависти до поляків на Волині? Як у давні часи, так і після палення церков, насаджування колоністів і насильне перетягання на католицизм (Грип'юки)? Чи провокації большевиків, чи хоч би агітація націоналістів змогли б підняти цілі села проти поляків? А в зв'язку з тим питанням *друге*, не менш важливе: чи ті жорстокості «бульбівців», УПА чи українських націоналістів відбувалися на землях замешкалих поляками, а чи на землях насильно сколонізованих польською меншістю?

Немає диму без вогню. Автор влучно підкреслив деякі об'єктивні причини конфлікту, відважно висловився і про польські злочини супроти українців, але самої суті справи побоювся зачепити. Чому? Тут наглядно бачимо, що навіть об'єктивний поляк, який сам наражається своїм виступом на критику своїми земляками, як оборонець українців, не може у способі думання визбутися своїх давніх імперіялістичних мрій про Польщу «від моря до моря». Або «де станула польська збройна нога — там Польща». А в даному випадку: — «Креси Вихідні — то невідлучна польська територія, а замешкалі там українці — це меншина, якої ми не вміли собі з'єднати».

«ПРАГУ МОЖНА НАЗВАТИ КОЛИСКОЮ УКРАЇНСЬКОЇ СВОБОДИ»

Інтерв'ю з послом України в ЧСФР п. Романом Лубківським спеціально для УЦІС провів власний кореспондент журналу «Визвольний Шлях» Микола Шатилов

Пан Роман Лубківський (51) — посол України у Чехо-Словацькій Федеративній Республіці. Відомий український поет, перекладач багатьох чеських та словацьких письменників, лауреат престижних літературних премій. Депутат українського парламенту, в якому входив до опозиційної Народної Ради. Дружина посла — пані Наталя Лубківська за фахом хемік. Подружжя Лубківських має двох синів — Маркіяна та Данила.

М. Ш.: Пане Посол, чим для вас, українського письменника, була Чехо-Словаччина, перш ніж ви стали українським дипломатом?

Р. Л.: Принаймні душевно близькою країною. І не лише тому, що самотужки студював колись чеську та словацьку літератури у Львівському університеті. Сталося так, що, входячи у світ чеської поезії, одночас я

відкривав для себе і поезію українську. Поезію, заборонену у режимній — тобто советській — Україні. Олександр Олесь, Євген Маланюк, Юрій Дараган, Олена Теліга, Юрій Липа, Олег Ольжич... Імена знаменитої «празької школи»! А їх навіть і не згадували, бо Олена Теліга походила з сім'ї видатного державного діяча Української Народної Республіки, а Євген Маланюк та Юрко Дараган були офіцерами української армії, яка захищала державну незалежність України перед большевицькими загарбниками.

Після її поразки десятки тисяч українців опинилися в Чехо-Словаччині, яка всім стала другою батьківщиною. У Празі, де активно працювали українські учбові заклади та культурні осередки, зберігався інтелектуальний потенціал нації. Менше відомо, що в двадцяті роки в Празі поставали ті українські політичні організації, які в наступних десятиліттях виборювали нашу незалежність. А перед тим — українська присутність у Чехії XIX століття і початку XX... Отже — даруйте за метафору — Прагу можна назвати колискою української свободи.

М. Ш.: Ви, пане Посол, зачепили зараз давні події українсько-російської війни. А як нині виглядають відносини між Україною та Росією?

Р. Л.: Наше ставлення до північного сусіда визначається і визначатиметься ступенем демократизації його суспільства і ступенем зацікавленості в обопільно вигідному партнерстві. На жаль, в обох випадках нам поки що важко дійти згоди.

Започатковані московськими царями, а пізніше підхоплені і «збагачені» російськими більшовиками імперські традиції виявилися надзвичайно тривкими. Настільки, що й тепер деякі політики в Москві не уявляють собі України поза колоніальним або хоча б напівколоніальним станом. Не уявляють, що росіяни — нація панівна в понад трьохсотлітній імперії — можуть десь бути національною меншиною.

Звідси — погрози з боку окремих представників владних структур стати на збройний захист російськомовного населення. Хоча під нього підготиться часто українське, але зрусифіковане населення. Нам його і доводиться захищати — від брехливої інформації, яку щодня постачає московське телебачення, захищати від подальшого поросійщення. Бо, наприклад, з дванадцяти харківських газет — дві українські, а зі сотень шкіл Донецька — українська лише одна.

У сфері матеріальних наших стосунків теж не зовсім партнерські. Виголосивши себе правонаступницею колишнього ССРСР, Російська Федерація міжнародний імперський борг «навісила», як у нас кажуть, на всіх. На Україну також. Не виділивши при тому ані частки зі спільного для всіх колишніх республік золотого запасу, який великою мірою складається з колимського золота. А воно ж вимито з вічної мерзлоти Сибіру кров'ю сотень тисяч українських в'язнів, що загинули в сталінських концтаборах! Щоправда, зараз оголошено «нульовий варіант», за яким Росія береться сама сплачувати зовнішній борг ССРСР. Але ж цей жест зроблено за рахунок колосального майна за кордоном!

М. Ш.: Напевне, пане Лубківський, неджентльменське, за вашими словами, партнерство дається взнаки і в іншому? Адже ми розмовляємо у вашій приватній квартирі, що вона, як бачу, і є посольським офісом, і службовим приміщенням ваших співробітників. . .

Р. Л.: На жаль, не можу назвати це приміщення цілком своїм, бо орендуємо його в російського торгового представництва, тобто сплачуємо конвертованою валютою свою ж по суті власність. А щодо справжніх посольських приміщень — то це щось із сфери фантастики. Із колегами моїми — ще гірше. Наприклад, консульський відділ розташований в коридорі російського посольства. Здається, більшого приниження дипломатів однієї країни дипломатами країни іншої — годі вигадати. Наші недавні переговори з російською стороною щодо приміщення для українського посольства нічим не завершилися.

Ми не претендуємо на величезний садибний комплекс колишнього союзного посольства. Крім нього, і в Празі, і поза Прагою є принаймні п'ятдесят об'єктів, що мали б підлягати законному поділові. До того ж міністерство закордонних справ Росії постійно зменшує обсяг свого маєтку в Чехо-Словаччині, передаючи ті чи ті об'єкти власним або чужим фірмам. А згадайте проблеми із розподілом золотого запасу, алмазного фонду, Чорноморської флотії. . . Я вже не кажу про наші культурні, музейні цінності, які за всякої okazji вивозяться з України. Це — частина політики. У мене складається враження, що певні російські політичні кола зумисно гальмують становлення української державності, споді-

ваючись, що все одно втягнуть Україну до якоїсь спільноти, де панівне становище знову посідатиме Росія. Звичайно ж, сподівання марні, бо й наш уряд, і Президент України неодноразово підкреслювали тимчасовість будь-якої штучної або насильної спільноти...

М. Ш.: Ви маєте на увазі СНД?

Р. Л.: Ця спільнота — тим більше не державне, а точніше, не міжнародне утворення. Це, сказати б, тільки відображення певної домовленості.

М. Ш.: Отже, пане Посол, якщо я вас правильно зрозумів, у Празі все одно майорітиме український блакитно-жовтий прапор...

Р. Л.: До речі, він був піднятий на Граді 20 липня під час урочистостей з нагоди вручення вірчих грамот Президентові ЧСФР.

М. Ш.: Так, незалежна Україна утверджується в світі, в Європі. Але вона сприймається ще не однозначно. У Празі, скажімо, побутує комплекс, пов'язаний із поняттям «Підкарпатська Русь»...

Р. Л.: Почну з того, що деякі засоби масової інформації надуживають цим терміном... А він же не відповідає реаліям новітньої української історії. Загальновживана назва краю, що про нього йдеться, — Закарпаття. Зрозуміло, що, вертаючись до архаїчної назви, журналісти наголошують на сепаратистських тенденціях у Закарпатті. Вони існують. Але не мають політичної перспективи настільки, аби сповідники «політичного русинізму» готували державні прапори.

На термінологічну плутанину можна було б і не зважати, якби вона не призводила до смислових перекручень. Нещодавно газета «Словенський вихід» подала матеріал київської кореспондентки ЧТК Александри Чонкової під провокаційним заголовком — «Україна окупувала Закарпатську Русь». По-перше, слід знати, що Україна ніколи, ніде й нікого не окупувала, бо сама довгі роки перебувала під окупацією того чи того чужоземного режиму. По-друге, процес відновлення єдності Закарпаття з іншими землями України був історично закономірним, бо в єдині кордони збиралися етнічно українські землі, вивершувався фактор об'єктивний, фактор соборності. Ми й зараз обстоюємо думку, що Україна повинна бути не тільки самостійною і демократичною, але й соборною державою.

Промовисто, що закарпатські сепаратисти ніколи не посилаються на вигідний, здавалося б, для них ф. омен Карпатської України, держави, яка виникла 1938 року. А не посилаються тому, що її Президент Августин Волошин вважав свій маленький регіон зародком України великої, України соборної. Саме цього і не подарували йому кремлівські можновладці. Перший і останній Президент Карпатської України загинув у московській в'язниці.

М. Ш.: Прошу вас, пане Романе, ще прокоментувати статтю в «Словенському виході». Правильніше — її заголовок. Здається, те, що моя колега вжила слово «закарпатська», у вас не викликає заперечень. А «Русь» — тому що живуть там, як відомо, русини. Хіба не так?

Р. Л.: Той, хто обстоює антиукраїнські позиції, по-іншому просто не міг написати. Припустимо, що було б так: «Україна окупувала Закарпатську Україну». Нонсенс! Але архаїзм «Русь» створює ілюзію правдоподібності. Тим більше, що русини — справді! — там є. Проте не як окремішня нація, а — етнографічна група, представники якої розмовляють живим діалектом української мови. Українська нація взагалі має багатий етнос. Але ніде

етнографічні відмінності не викликали досі політичних амбіцій. Чому ж викликають саме в Закарпатті? Тому, що внаслідок певних історичних причин люди там виявилися національно найбільш дезорієнтованими. Дезорієнтованість передбачливо почали використовувати противники української державності, української незалежності. Кажу «передбачливо», бо теоретик «політичного русинізму» канадський професор Павло Роберт Магочі виступив зі своєю ідеєю не вчора, а ще тоді, коли самостійність України була проблематичною. Є досить підстав стверджувати, що канадський професор був, — а, на жаль, і залишається — сумнівним виконавцем задумів великодержавних шовіністів зовсім не канадського походження і прописки. . .

М. Ш.: Пане Посол, на відміну від українського Закарпаття, український Крим не має свого «злого ангела» в особі професора Магочі. Але суспільно-політичні процеси схожі. . .

Р. Л.: Є й там свої «ангели». Але схожість — суто зовнішня. Кримський сепаратизм зростає на зовсім іншому ґрунті. Умовно кажучи, якщо половина закарпатців національно дезорієнтована, то значна частина кримського населення зорієнтована аж надто добре. Зорієнтована на Росію. Після примусового вивезення з півострова кримсько-татарського народу, асиміляції українців, благодатні землі колонізувалися не лише випадковим і зайшлим елементом, а представниками найвищих ешелонів імперської влади, комуністичної партії, імперської армії, КГБ. Поступово перетворюючись на «заповідник» для большевицьких босів, Крим зрештою і став заповідним місцем політичних рептилій. Де ще в Україні можна побачити велетенське мозаїчне гасло «Ленинским путем — в коммунизм»? А в Симферополі — будь ласка. Мова, певна річ, російська. Державним законом України «Про мови» кримські керівники відверто нехтують. Прокомуністичні елементи у Верховній Раді автономної республіки Крим «печуть» і проштовхують антиконституційні та антиукраїнські «закони». А деструктивно-шовіністичні сили намагаються провести референдум з метою відірвати Крим від України. У жовтні відбувся Конгрес українців Криму. Він проходив під девізом: «Крим з Україною — інтеграція в європейську спільноту». Переконалий, що для абсолютної більшості кримського населення — і татарського, і українського, і російського — цей заклик виявиться набагато перспективнішим, аніж той, мозаїчний, що прикрашає фасад симферопольського вокзалу.

М. Ш.: Закінчуючи, пане Посол: за кілька празьких місяців чим стала для вас Чехо-Словаччина?

Р. Л.: Країною друзів, країною однодумців, бо також гадаю, що кожен народ має жити в своїх етнографічних кордонах, у тих, що визначені йому Богом.

Поезія

Юрій ЛИТВИН

ВІРШІ 60-х РОКІВ

Юрій Литвин
(1934-1984)

Холодним павутинням вкрилося чуття,
Лягають на чоло в'язничні роки,
Суворим буднем стежка простяглась,
Іду по ній, розгублюючи кроки.
Лише у сні буваю зніженим до сліз.
Тремтячими вустами рук твоїх шукаю
І мовлю у подушку стільки теплих слів,
Тобі, кохана, і тобі, мій краю.
Я знову відчуваю лоскіт пишних кіс,
Вбираю промені твого кохання,
Ти серце віддала, і я його поніс.
Як запоруку перемог в змаганні.

* * *

Фантазіє, де ти?
Куди піти і де тебе шукать?
Здається, мозок груднем крижаніє
І холодом дрижить моя рука,
А вечір бірюзить, душа міліє,
Повзе, мов старість, із ріки туман
Упала зірка, наче згасла мрія,
І ніч прийшла холодна і німа.

* * *

Весну,
 село,
 вишневий цвіт,
Усмішку,
 наче запах м'яти,
І вишивку на рукаві,
 простою ніжністю багату,
Я не забув, —
 мов скарб ношу
У пам'яті.
 Найтонші риси
Твого лица,
 твою красу
Я бережу.

І хай не личить
Мені,
 неначе юнаку,
Леліять мрії романтичні,
Але люблю тебе й таку,
Як марево
 в тюремнім ритмі.

* * *

Пазурі зневір'я розум роздирають,
Скрізь химери галиччям гніздяться,
Навіть уві сні мене не покидають,
І не знаю, де від них сховаться.

 Чом же сил в душі не вистачає
 Кинути у темряву прокляття
 Голосом, що небо потрясає,
 Іскрою видющою підняться?

О, якби то спалахнуть багаттям
В ореолі трепетного маю,
І розлитись по планеті щастям,
Щастям всіх знедолених осяять!

 Я б тоді розцілював розп'яття
 І згорів би в переддвір'ї раю.

* * *

Стоїть, як смерть, сибірський ліс,
Сріблом лиш небо ледь порошить,
Та місяць око біле косить
Із-за туману сивих кіс.
Сніг фосфорить, панує тиша,
Здається, вмерло все живе,
І все ж цей ліс мене зове,
Зове і чимсь таємним дише.
Не можу розпізнати, чим
Притягує містична сила
І холодом своїм сумним
Глядить, мов вічності могила.

* * *

Здрастуй, друже!
Здрастуй, теплий вітре!
Поцілуй мене в чоло і груди,
Ти ж літав степами України,

Обнімав Дніпра живучі води.
З листям шепотів старих каштанів,
Слухав співи лагідні дівочі.
Може, стрів ти там блакитні очі,
Очі, затуманені сльозами?
Так скажи ж, нащо тобі тайти,
Що приніс ти з рідної країни,
Душу чим порадувати можеш?
Бачиш, вітре, гніт важкий лягає,
Наче прес отой багатотонний,
Тисне на чуття і нищить розум,
Давить так постійно й методично,
І кінця моїх страждань немає.

Дай же силу, щоб в борні стояти!
Дай любов і мужність ту велику,
Щоб стоять, мов скеля, непорушно,
Щоб не стати тріскою у морі.

Ігор БОНДАР

* * *

Пречиста Діво, силу нам яви —
повстане слава і розквітнуть міти.
Судилося ж прокльони розуміти,
як співані відзнаки бойові.

Судилося ж творити на припоні
і жити при дорозі чи в багні. . .
І в перший празник силу дай мені
розчути в піднебессі срібні дзвони.

І в другий празник втішитися дай
щасливим віком золотої зірки,
горить над нами, світить сяйво Віри —
новітній час. Рятуй його. Тримай.

І в третій празник подаруй літа
Й щасливу долю вродженій дитині.
Свята водиця — вмитись Україні,
щоб обминали древні сили Зла.

6.1.1992

* * *

...І гадина, що лізла в наші душі,
вже в іншому місці хижо зуби шкірить,
набравши вигляду нового. Мертву шкіру
лишивши нам,
таким затятим, мужнім. . .

Знов хтось лущює захололе тіло
і побиття того — йому замало.
І знов, зробивши бубон, хтось шаманить,
гадюкою звиваючись безсило.

Хоч сила є. І довго вона буде
кублом своїм вважати наші долі.
Аж поки — замість дзвону — дикий бубон
все гупатиме
в загорожі кволі. . .

березень, 1991

ТВОЄ ОБЛИЧЧЯ (Цикл)

1

А все ж таки справді — із Харкова,
нехай вони нас не дурять,
поміж Держпрому арками
виїхав лише уряд.

Бо вічний лишився подив,
«Синіх етюдів» подих.
Кривавих світанків острах
вулицями ще ходить.

2

Російськомовне? Що ж, давай
літконсультантів на базари.
Суворий термін — «Щоб до завтра. . .»
І вирок вішай на трамвай.

Щоб кожен другий заспівав,
а кожен третій щоб замовкнув.
А кожен п'ятий — тихо зойкнув:
«Який же, в біса, я Іван?»

«Харків, Харків, де твоє обличчя?»

3

І на роздуми — півхвилини,
це ж — буття непомітний рядок.
Півхлібини й півцибулини,
ще й вина золотого ковток.

Потім — відповідь. І зачинились
заспокоєні крила воріт.
За тобою навшпиньках — чорнило,
тільки вже говори, говори.

4

... І весь той «Азіятський ренесанс»
завершили, як королівські лови.
Лишилась давня слава й тихе слово.
Будинок «Слово» залишився в нас.

Що — літера по літері — із нього
абетку всю повисмикали в ніч.
Внесли ж свої дари. І той, хто вніс,
не згадував вже більше про дорогу.

1989-1991

ВІРА

*

Світлій пам'яті моєї бабусі присвячується

Не гоїлись рани, не гоїлись...
Догоряла вечорова ватра.
Не гоїлись хлопці, не гоїлись —
встигнемо, гадали,
ще до завтра.

Встигли... І приносила той ранок,
разом з йодоформом і бинтами,
Пані Доктор, що зі смертю грала.
Пані Віра,
що була між нами.

Встигли. За роками, що злетіли,
панахиду довгу ще стояти.
І, загартувавши своє тіло,
споминами душу знов роз'ятрюй.

Як селом до цвинтаря ходили. . .
(Погоїлись, погоїлись рани!)
Як ховали дорогу людину —
що для нас
народжувала ранок.

березень, 1991

Про Автора

Бондар Ігор Євгенович народився 1964 року в м. Харкові. По навчанню в середній школі вступив до Харківського будівельного інституту, який закінчив у 1986 році. Після перебування в армії працював художником. Пізніше — викладачем і майстром виробничого навчання реставраторів у ліцеї.

З січня 1991 року — старший науковий співробітник Харківського літературного музею. Виконував обов'язки завідуючого відділом історії літератури.

Влітку 1992 року вступив до Літературного інституту ім. О. Горького на заочне відділення поетичного семінару.

Поетичний доробок надруковано в журналах «Українська культура» (1989), «Україна» (1990), «Березіль» (1991).

Автор статей про М. Міхновського («Березіль»), Едварда Стріху («Україна»), Є. Маланюка («Дзвін») та Христю Алчевську (передача на Радіо «Свобода»).

Склав рукопис першої поетичної збірки (видавництво «Український письменник»).

Яр Славутич

ЕПІЛОГ ДО «ГОРБАЧОВІЯДИ»

(Див. «Визвольний Шлях», ч. 11)

«Невже впокоїлась війна холодна? —
Питали з дива Буш, Малруні й Коль. —
Державу зла, що перлась між тополь,
Наспіла зопалу пора голодна?

Чи та орда, жахна, антинародна,
Не буде братись більше до сваволь?»
Та ба! Ще й досі з прип'ятських роздолъ
Гряде Чорнобилю мара тетродна.

У поті втративши ССРСР,
Махляр, підбурювач державних сфер,
На етночастки Україну ділить.

Минальний жмикруте! З твоїх когорт,
Що ти наслав, ніхто вже не осмілить
Людей на вбивства кидатись, як хорт.

Едмонтон, 10 серпня 1992 р.

Примітка

Епілог до циклу «Горбачовіяда» взято з десятої збірки поезій Яра Славутича «Шаблі тополь», яка щойно вийшла в світ із видавництва «Український письменник» у Києві. До речі, з нагоди 75-річчя поета в Україні з'явилися інші його книжки: «Місцями запорозькими», нариси та спогади (нелегальне видання на газетному папері заходами «Меморіалу» у Львові, 1991 р.), «Слово про Запорозьку Січ» (два видання в Січеславі, 1991 і 1992 рр., опісля нагороджена почесним дипломом премії ім. Д. Яворницького), «Меч і перо», збірник досліджень і статей (Київ, 1992, в-во «Дніпро»), мартиролог української літератури «Розстріляна муза» (Київ, 1993, в-во «Либідь» при Київському університеті), збірка поезій «Живі смолоскипи» (Львів, 1993, в-во «Каменярь») та передрук першої збірки віршів «Співає колос» (Херсон, 1993).

В Едмонтоні (Канада) вийшли в світ такі видання: двомовна збірка «Three Narratives and Six Poems» (оригінали та англійські переклади) і дослідження «Українська література в Канаді» (1992). Майже всі ці книжки вперше частково друкувалися в журналі «Визвольний Шлях».

Редакційна Колегія журналу «Визвольний Шлях» долучується до вельми широкого та надзвичайно вартісного відзначення 75-річчя п. Яра Славутича шляхом публікації його великого і важливого поетичного дорібку в Україні, що в значній мірі підсилює весь дощогочасний осяг української літератури, і зі своєї сторони, вітаючи із 75-літтям нашого довголітнього Співробітника, щиро-сердечно бажає Вельмишановному і Дорогому д-рові Ярові Славутичеві многих і благих літ і дальших осягів на полі української літератури!

Редакція «Визвольного Шляху»

Присвяти

Василь БОРОВИЙ

«...І В ПОЛУМ'Я ЗНОВУ ВЕРНУСЬ!»

В. Свідзінський

Володимир Юхимович Свідзінський (а саме так — через «і» підписував свої твори поет) народився жовтня 1885 р. в с. Маянів на Вінничині в родині псаломщика. Навчався в Тиврівській духовній бурсі та Кам'янець-Подільській семінарії. Закінчив економічний факультет Київського комерційного інституту. У Кам'янець-Подільську в році 1922 видав першу збірку «Ліричні поезії», а з 1925 року проживав у Харкові, працюючи коректором у редакції журналу «Червоний шлях» (з 1936 і до війни — як «Літературний журнал»). Того ж 1936-го прийнятий до Спілки письменників. У 1927 році видав збірку «Вересень», і останню прижиттєву «Поезії» — в 1940 році.

Дещо обмежений тематично світом природи, Свідзінський — поет незвичайної сили. Він міг би сказати, як і Шопен: «Мое королівство — невелике, але я в ньому король!» Залюблений у світ української природи, в осяянні дивовижних красою образів, поет шукав гармонії у взаємозв'язках людини і світу, його трагічна поезія дисонансувала епосі барабанного славослов'я і риторики, в яку жив поет.

Свідзінський був творцем високої культури — перекладач з грецької, еспанської, польської мов, він подав і один з кращих перекладів «Слова о полку Ігоревім». А його віршовані казки іще за життя поета оголошувались шедеврами... Недарма визнаний світом поет Василь Стус (жертва тоталітарного режиму, як і Свідзінський) улюбленими поетами називав Рільке і Свідзінського...

Володимир Свідзінський загинув під час війни, його загибель, як димовою завісою, закрили від істини апологети комуністичного режиму. Однак усі версії про евакуацію, фашистську бомбу, що впала на вагон, де їхав поет, що поширювали хто несвідомо, а хто

й навмисне — розбиваються свідком, харківським інженером, який дивом вирвався з палаючого сараю в селі під Куп'янськом. Заградотряд НКВД влаштував автодафе заарештованим харків'янам. Серед них був і В. Ю. Свідзінський. Це трапилось 18 жовтня 1941 року. Фальшиві свідчення про те, що Свідзінський не був заарештований, — спростовує документ, який зберігає дочка поета Мирослава Володимирівна. В ньому значиться, що «В. Ю. Свідзінський був заарештований у Харкові 27 вересня 1941 року, а реабілітований за відсутністю злочину 30 березня 1964 року. . .»

Прозорливість поетів — вражаюча. Якщо Олена Теліга передбачила «свою гарячу смерть» (розстріляна фашистами), то Свідзінський ще в збірці «Вересень» пророчо сказав: *«В полум'ї був спрвовіку і в полум'я знову вернусь. . .»*

Я, школяр-початківець, зустрічався з Володимиром Юхимовичем на початку осені 1941 року. Ворог облягав Харків, страшенно бомбардуючи. Поет перейшов жити до приміщення Спілки письменників на Чернишевській. Згадую прекрасний вересневий день, коли нараз небо буквально покрили німецькі літаки, і бомби, здавалось, загриміли поряд. В очах Свідзінського, літньої людини, я побачив страх. А через якусь мить поет спокійно сказав: «Нічого, хлопче, — не все згорить. . .»

Згоріло багато, у вогні загинув і Поет. І довго був забутий. Та не всіма. . . Коли мені випала нагода очолити відділ поезії в харківському журналі «Прапор», я наповіг на публікації Свідзінського. Мене гаряче підтримав І. Муратов. У першому номері «Прапора» за 1968 р. з'явилась добірка ще невідомих поезій Свідзінського. На публікацію з темпераментом озвався І. Дзюба. «Поезія Свідзінського, — писав літературознавець О. Зілінський, — не дзвенить, як шляхетний метал. В неї треба спокійно вдуматись і тоді відкриються таємниці. . .»

Справді, поет мав незвичайний дар — через світ природи заглибитись у людську душу. Для мене він як яскрава зірка в сузір'ї імен Б. Лесьмяна і Б.-І. Антонича. Кожний — самотній, але їх поєднує уміння метафорично зближувати найвіддаленіші поняття, з простих речей викреслювати племін істинної поезії. З розквітом української державности, уваги до рідної мови і культури твори Свідзінського набуватимуть нових читачів і шанувальників — істина безперечна.

Від Редакції:

Передрук із правописними змінами з харківської газети «Прикордонні вісті», ч. 6, жовтень. 1992. Портрет В. Свідзінського з гравюри В. Я. Чебаніка (В. Свідзінський, «Поезії», К., 1986).

Юр. СЕМЕНКО

ПРОФ. Д-Р Н. Д. ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО

До двадцятих роковин із дня смерти

Протягом віків поневолений, винищуваний, визискуваний, гнаний і ганьблений, упосліджений український народ дав світові мудрих і людяних учителів — Т. Г. Шевченка, І. Франка. Майже рівними з ними була київська княгиня Ольга та жінки козацької нації, оспівані в піснях і легендах, а також їхні вихованки — Леся Українка, Ольга Кобилянська та багато інших.

До цієї славної плеяди належить і Наталя Дмитрівна Полонська-Василенко — наш найвидатніший сучасний історик. Народилася вона 1884 р. в Харкові. Будучи студенткою Київського університету, який закінчила в 1913 р., а згодом стала його приват-доцентом, 26-літньою опублікувала першу наукову працю. За свого життя вона видала 5 праць з археології та історії мистецтва, 32 — з історії княжої доби України-Руси, 12 — про гетьманщину, 22 — про Запоріжжя та Південну Україну XVIII ст., 26 — про Українську Академію Наук та її учених. Залишила близько 30 цінних спогадів про українських наукових і громадських діячів, понад 15 рецензій на наукові твори, 6 рецензій з різних ділянок історії та десятки статей на різноманітні теми. (За «Бібліографією наукових та науково-популярних праць проф. д-р Наталі Полонської-Василенко» в «Наукових записках Вільного Українського Університету» ч. 7, 1963 р. стор. 129-137).

Як бачимо, творча спадщина Н. Д. Полонської-Василенко перевищує доробок деяких наших наукових інституцій, керівники яких твердять, що вони будуть записані золотими літерами до аналів історії українського народу. Наталя Дмитрівна за життя була визнана і гідно оцінена. Як про історика про неї писав проф. О. Оглоблин, як про людину і діяча української культури — Н. П. Павлушкова. Написане ними та багатьма іншими авторами варто було б видати окремим збірником. Мої спогади про Н. Д. Полонську-Василенко присвячені частці її тяжкого і сумного життя на чужині, поглядам на біжучу політику українських емігрантів та на окремих українських політиків. Ці спогади — не вигадка, домисел чи здогади. В основі їх — листи Н. Д. Полонської-Василенко до Н. П. Павлушкової, зміст яких я переказую точно або й наводжу в уривках, як цитати. Епістолярій двох визначних українок упорядковано мною і передано до Архіву Української Вільної Академії Наук в США, 206 West Street, New York, NY 10025, де вони вписані до Реєстраційної книги під числом 23105.

Свої наукові твори Н. Д. Полонська-Василенко писала не в затишному кабінеті особняка. Навіть не в тихій читальні наукової

бібліотеки чи кімнати архіву. В німецькому притулку для старих емігрантів із ССРСР, які не мали власних джерел для прожитку, через тонкі стіни чулися політичні дискусії, розмови, які іноді переходили в запальну суперечку чи навіть лайку. По всьому будинку розносився запах громадської кухні. А були тижні, навіть місяці, коли повсюдно безперестанку гуркотіло, гриміло від ремонтних робіт, коли по сусідству бурували пневматичними молотками стіни, щоб направити водогін або об'єднати кілька кімнат в одну для спільного телебачення. Пилюга лягала на постіль, одяг, книги, хрумтіла на зубах, під ногами, шелестіла між пальцями. А до того ще й сусідоньки. І не тільки росіяни. Може найменше — о, диво! — вони. Хоч їхній священник авторитетно говорив, що вона не закінчила й гімназії. Тому в її книгах така злостива нерозборка й нападсть на Велику Росію. Землякам із західних областей не подобалася її, на їхнє переконання, російська вимова, іншим — зносили з членами родини гетьмана Скоропадського, її прихильність до УАПЦ Соборноправної. В такій атмосфері лише праця, надія та листування рятували від розпачу. «Оточена тяжкими хворобами — одному відрізали ногу, другий помер, третій — умирає» (15.X.63). Тому вона благає Н. П. Павлушкову відвідати її з чоловіком. «Ваш приїзд для мене святом, — пише вона їм 6.III.64, — бо я тут така самотня. Крім о. Юрія, нема жодного українця чи українки, з якими я могла б щиро розмовляти. А серед росіян є інтелігентні, милі люди, але з ними потрібно охороняти 'демаркаційну лінію', і отаку мою 'концепцію' їм не можна показувати. В політиці — зась переходити цю лінію. В Церкві... зась! Що ж залишається для обміну думками? Погода, здоров'я, місцеві плити і т. д. Тепер усе моє духове життя — листування. Але воно забирає багато часу. Не завжди все скажеш. Не завжди скоро дістанеш відповідь. Тому я так люблю Вас обох. Мені здається, що ми не потребуємо 'демаркаційної лінії'».

Смерть чоловіка проф. О. М. Моргуна¹ пригнітила на довгий час. Уникала людей. Шукала заспокоєння в праці, роздумах на самоті. «Тільки на самоті я не самотня», — говорила. І згадувала Батьківщину — Україну:

«Колись, коли вперше я зазнала такого ж горя, як зараз — майже одночасну смерть моїх батьків — після Заутрені пішла на їхню могилу, на Аскольдову могилу. І там почула симфонію, яку не забуду ніколи: це дзвони київських церков, монастирів. А за ними стали доноситися з-за Дніпра чернігівські, Старосільські, Межигірські. Ще якісь, не знаю, дзвони! Це був 1918 рік, і дзвони гули...» (5.4.61).

Псували нерви, настрої — життя несподівані, а іноді й заздалегідь

¹ «Енциклопедія Українознавства», стор. 1649, подала фото і простору довідку про О. М. Моргуна (1874–1961). Н. Д. високо цинила свого другого чоловіка як видатного організатора земств і кооперативного руху, знавця народнього мистецтва України. Він був професором Харківського кооперативного інституту, а на еміграції — Української Високої Економічної Школи й Українського Технічно-Господарського Інституту.

*Н. Д. Полонська-Василенко з чоловіком проф. О. М. Моргуном.
Жовтень 1959 р.*

заповіджені відвідини добре одягнених людей військової постави. Кожного колишнього підсоветського українця гнітив страх іще з часу терористичної репатріації, коли західні союзники Сталіна полювали і видавали антикомуністів на «батьківщину» — знову до концентраційних таборів або на розстріл. Наталю Дмитрівну не заспокоювало, що вона не одна. Я розповідав їй, що й мене запросили — за рекомендацією вождів УРДП — на розпит про мою працю в час німецької окупації (Див. «Тички», т. I, стор. 268-269). Наталя Полонська не мала зерна неправди за собою. Але хто знає, куди ведуть ті органи, які в той час ще, здається, співпрацювали зі своїми східними колегами. Такий «слідчий» коректно, сухо, з тоном загрози в голосі вимагав розповісти про свою та своїх знайомих співпрацю з німецькими органами в Україні. Він показував папку паперів, не даючи їх до її рук, щоб прочитати.

«Всі мої відповіді були записані до протоколу, який я підписала (5.9.60). Потім він сказав, що від мене їде до Мюнхену, до Курінного. Виявилось, що в нього були тиждень перед тим. Для чого потрібна ця дрібна брехня? Курінного й Юрченка² викликали до поліції ще більш офіційно! ... Боюся, що мій був 'не справжній'. Тому я так захвилювалася. Імени свого він не назвав. Посвідки не показав. З самого початку мав вигляд слідчого, що робить допит. Вся розмова на мене зробила гнітюче враження».

Про Київ за німецької окупації згадує з болем і сумом (24.8.60):
«За організацію самоврядування взяли місцеві на чолі з

² Петро Курінний (1894-1967) — археолог, старший науковий робітник Інституту Археології АН УРСР, професор УВУ, дослідник трипільської та білогородської культур, директор Музейного городка в Києво-Печерській Лаврі. («Археологія України» Я. Пастернака, НТШ, Торонто-1961, стор. 24.) Член УВАН і НТШ.

О. Юрченко (1904-1962) — професор УВУ, член УВАН, НТШ. Автор кількох праць із питань права та національних стосунків в ССРСР. (За «ЕУ», стор. 3947).

О. П. Оглоблиним, видатним ученим, безперечно чесною людиною, але слабким адміністратором, та прибулі члени ОУНм.

Час був жакхливий. Це був форменний голод. Всі склепи, всі запаси були знищені. Підвозу не було. У нас особисто був невеликий лантушок сухарів — ото й усе. В такому стані була більша частина старої української інтелігенції. Ми отримували хліб і жалюгідний приділ. Але для нас це було багатство... Осінь 1941 р. була кошмарна.

Згодом у міській управі прийшли до голосу 'нові люди'. А серед них і мій учень тов. Ващенко-Захарченко, мій слухач по Археологічному інституті. Потім — слідчий НКВД, якого я зустріла в ДОПРІ в повній уніформі. Він посів посаду завідуючого кадрами! На завідуючого харчівні, організованої для по суті голодаючих науковців, був призначений колишній директор ідальні 'Динамо' — так називали підприємства НКВД. Він привів із собою новий вишколений штат кельнерок. Знайомі говорили, що стало небезпечно обідати та розмовляти.

Я працювала як рецензент праць істориків, археологів, істориків мистецтва, правників для комісії, на чолі якої стояв Вовк. Наслідки праць мали братися до уваги німецькою урядовою комісією, яка призначала штати та пенсії.

Несподівано — виклик до СД (Sicherheits Dienst — Служба Безпеки, — Ю. С.). Допит дві години. Конкретні обвинувачення: я не українка, а московка. Жодного відношення до науки не маю. Наукових праць не маю. Мала посаду в ВУАН через М. П. (Василевського)³. А М. П. теж не українець і невідомо чому був амнестований в 1925 році. Залишена для підпільної праці. Про це у слідчого є документи, подані науковими працівниками.

Становище тяжке. Слідчий попереджає, що до нього прийшов матеріал з НКВД, а склад Гестапо значно поповнений співпрацівниками НКВД. Мої заперечення — загроза арешту, а, може, й страта. На моє щастя, слідчий, уже досить солідний німець, поставився по-людськи. Він зажадав переглянути всі мої твори. І я принесла все, до газетних статей перед війною включно. Пройшло тижнів із два. Новий виклик. Обвинувачення знято цілком на основі моїх праць. Вибачився. Коректно попросилися. Дав пораду уникати певних друзів з кола українських науковців.

Минає ж тиждень. Готова справа: викликають знову. Знову донос такого ж змісту, як і перший. Після того я місяців із три була під

³ Тут мовиться про Миколу Василенка (1866-1935), першого чоловіка Наталі Дмитрівни. Член Всеукраїнської Академії Наук, НТШ, багатьох інших наукових інституцій, Старої Громади. Співпрацівник або редактор українських часописів. У 1908 році засуджений на рік ув'язнення. Як міністр освіти в Українській Державі (1918) сприяв утворенню Київського і Кам'янецького університетів та Української Академії Наук. 1921 року обраний на її президента, але не затверджений советським урядом. 1924 року у процесі Центру дій засуджений на 10 років в'язниці. Перші наукові дослідження й праці Наталі Дмитрівни з археології та історії друкувалися на початку поточного століття (1910 і далі) в Петербурзі, Москві, Києві, задовго до знайомства з М. О. Василенком. Тому вона не могла бути ним протегованою.

наглядом Гестапо — мусіла з'являтися із звітами про моє життя. Вони були стислі: з 8-ої до 5-ї вечора праця. Від 5-ї до 10-ї — в хаті. Я нікого не бачила. Ніде не була. . . »

Наталя Дмитрівна мала також і світлі моменти в своєму житті.

У час виборів до німецького парламенту притулок старих у Дорнштадті, коло Ульму на Дунаї, відвідав (12.9.65) проф. Людвіг Ергард, економіст світової слави, батько, як його й досі називають, німецького господарського дива-відродження. Він підійшов до проф. Н. Д. Полонської-Василенко (мабуть, задалегідь був ознайомлений із мешканцями притулку), яка стояла серед людей навколо нього, потиснув руку і сказав:

— Недавно я також перебував не в кращих умовах. Бажаю добра!

Українська еміграція жила суперечками про наші Церкви та боротьбою партій.

Проф. д-р Н. Д. Полонська-Василенко ставилася до світу, тлумачила його з почуттям уперше закоханої — шукала справедливості і шляхи здійснення її. Тому зараховувала себе до вірних УАПЦ — Соборноправної. Соборноправна — то значить правлена собором, зборами, громадою. Правлена народом — народоправна, або, говорячи широковживаним терміном, — демократична. За всіх можливих недолпків ця система дає можливість людяного розвитку особи, взаємоперевірки, взаємопошани в обміні думками, дискусії, шуканні правди-істини. Тут створюються й існують найкращі умови для здійснення божественного вчення Ісуса Христа, в якому людина, творіння Боже, — основне. Синодальне правління Церквою — залишок монархічного, одноособового, часто, щоб не сказати гірше, переважно деспотичного способу царювання. Керівники такої Церкви гноблять собою пошук єднання з Творцем, молитовність і урочистість служби Божої, під час якої Господа називають святим, а владик Церкви — святійшими! . . В той час, як УАПЦ постала в намірі звільнитися від чужої, по-католицькому автократичної РПЦ, Російської так званої Православної, нібито Церкви, УГКЦ (Українська Греко-Католицька Церква) викидає із свої назви (Греко) вказівку на свій зв'язок із православ'єм та добровільно прямує в цілковите підпорядкування себе Ватикану, традиційно ворожому козацькому народові України.

«Ми з чоловіком — переконані, безкомпромісові соборноправники — були особисто знайомі з єпископом УАПЦ Соборноправної Григорієм і щиро поважаємо його. . . Полікарпа ми не поважали, щоб не сказати гірше», — пише Наталя Дмитрівна 3.6.60 р. Н. П. Павлушківій.

Проф. Н. Полонська-Василенко — автор 15 (п'ятнадцятьох!) оригінальних досліджень та праць з історії християнства, православної Церкви в Україні, в тому англійською, шведською, російською, італійською мовами. Переконливо, докладно і речево обґрунтувала соборноправність у своїй науковій праці «Історичні підвалини УАПЦ» (Мюнхен-1964, 127 стор.). Наталя Дмитрівна

рідко говорить про написане й видане нею. А у висловлюваннях про видання «Історичних підвалин УАПЦ» відчувається біль:

«В дуже ненормальних умовах вийшла моя праця 'Історичні підвалини УАПЦ', а я, її автор, не бачила книги і не маю жодного примірника» (16.8.64).

Визиск творчої праці історика повторився і наступного, 1965 року, коли в Мюнхені вийшов перший том її капітальної праці «Запоріжжя XVIII століття та його спадщина» (другий том — 1967 р.). Довідавшись, що я маю намір відвідати Н. П. Павлушкову та її чоловіка, вона дала цю свою нову працю з дарчим написом «Дорогий Наталочці та Володимирові — на пам'ять» з проханням передати «за призначенням». Знаючи, що я народився на колишніх землях вольностей Війська Запорізького і цікавлюся історією Запоріжжя, вона розвела руками і — нібито була винна — сказала з обидою в голосі: «А вам не можу подарувати — отримала від видавця всього три авторських примірники».

Такою ж неприємною і болючою для Наталі Дмитрівни була справа з виданням Українським Вільним Університетом її праці «Дві концепції історії Росії та України».

«УВУ вже три роки друкує мої 'Дві концепції', — писала вона 23.2.64 року. — До неї додала резюме. Перекладач (приват-доцент УВУ Білинський, почитатель І. Багряного) в перекладі німецькою мовою, по-перше, 'повиривав зуби' статті, а, по-друге, не переклав речень, які я підкреслила».

І далі подає, як той пан спотворює стосунки в СРСР. 5.3.64 р. підкреслює, що той «перекладач не сам — має за собою 'міцні плечі'». І лише на повторний протест резюме німецькою мовою тепер не буде надруковане. В тому ж листі (з 6.3.64 р.) Наталя Дмитрівна розповідає про перекладача, який грав ролю редактора і цензора її праці:

«Він був (членом) УРДП. Наша перша бесіда з ним така:

— Ви, пані професорко, з Дорнштадту?

— Так!

— А як здоров'я Івана Павловича?

— Я не розумію, про кого питаєте Ви? У нашому притулку для старих такого нема!

— Це Багрянний...»

В таких муках з'являлися на світ Божий наукові праці. І причиною тому була не злиденність еміграції, а труднощі, перешкоди, створювані революційно-демократичними та подібними їм крикунами про патріотизм, які закликали матеріально (грошово — валюта!) підтримувати збірки їхніх довірених людей для потреб національно-визвольної боротьби українського народу на Батьківщині!..

В парі з закликами до патріотизму для добра України здійснювалося поборювання українських патріотів на чужині, які мали власні погляди і захищали їх.

«Проти мене починається 'хрестовий похід'. Тільки забувся похід православних владик, почали отці ізуїти, — писала Н. Полонська-

Василенко 12.1.65 р. — Уняти дуже незадоволені моїми 'Історичними підвалинами УАПЦ' — тим, що я покитуюся там на Власовського, Лотоцького, Огієнка. Друкували цю працю три роки. Невідомо, де її можна купити».

«Або ось таке: Оглоблин 5 (п'ять!) років тому відіслав о. Назаркові — до часопису василіян 'Аналекта' мою біографію та бібліографію. Йому сповістили, що друкувати не будуть! Протримали п'ять років!»

Та це вже не наука, а «політика», яку вона обходить, хоч і має свої погляди, переконання. Про тертя в УВУ згадує кількома нічого незначущими словами. Бо це українська наукова установа. Але: «а на брехні 'Українських вістей' не звертайте уваги!» (17.11.61) — це про обвинувачення «УВ» в запродавстві тих українців, які виступали за співпрацю з Американським комітетом визволення. Ініціатором цієї співпраці був В. А. Доленко, засуджений за створення антикомуністичної Мужичої партії (1926) і по процесу СВУ, сподвижник митрополита В. Липківського в заснуванні і розбудові УАПЦ⁴. Чисто комуністичними засобами, але без арештів, розстрілів і заслання, проводирі Української Революційно-Демократичної Партії в своєму органі «Українські вісті» розповідали несуттєві речі про своїх супротивників, «перевертнів, зрадників, русофілів», які закликали до праці в АКВ, а самі лізли, розпихаючи конкурентів, на посади цієї інституції, де вони видали гуртом написане як працю Ф. І. Пігіди про Україну під советами.

Дякуючи В. К. Наддніпрянцеві (псевдонім Лобуцького, чоловіка Н. П. Павлушкової) «за дуже цінну і корисну книжку 'Українські націонал-комуністи'» (Мюнхен-1956 р., 104 сторінки), Наталя Дмитрівна майже безнадійно зауважує: «Тільки... тут діло 'пропаще': я не знаю, в чому справа, але життя цілковито все більше підпадає під вплив УРДП. Вони панують в Інституті дослідження СССР, в УВУ, в УТГП... А церква наша?» (2.8.63).

«Я в Інституті дослідження СССР, крім гонорарів за праці, жодних грошей не мала, що не перешкоджало називати мене 'запроданкою'. Щоб орієнтуватися в настроях працівників Інституту, треба врахувати, що головні вороги там не росіяни, а, на жаль, свої, українці, які належать до керівного складу, належачи до тої партії, яка протягує сюди і Пігіду й інших. Так вони з'їли Б. Мартоса, якого ми з Курінним боронили до кінця. Я член вищого наукового органу — 'Асамблеї' і добре знаю те, що кажу. Українці (в середині) хочуть зробити з Інституту дослідження СССР матеріальну базу для УРДП».

«А між тим, всі наші обвинувачувачі вже працювали до нас в Інституті. Серед них був і Журливий. В 1954-1955 роках я завжди бачила його в кабінеті Курінного, де він добивався штатної посади, надрукування його праці. Цього не пощастило зробити, і він став ворогом. Все це дуже сумно, але це так. А подивіться об'єктивно. Ви хвалите мої три останні праці. Хто міг би видати за 3-4 роки ці книги? Чому, крім дрібних статей у журналах та газетах, я нічого ніде не можу надрукувати?! Я мушу дякувати Інституту!»

⁴ «Збірник пам'яті В. А. Доленка» (Мюнхен-1975, 416 стор.).

*В. К. Наддніпрянець з поетом Михайлом Орестом у серпні 1967 р.
Поблизу Франкфурту на Майні.*

за ці видання. Майте на увазі: ні Плющ, ні я не одержуємо платні. Ми не урядовці, а тільки автори, твори яких друкує інститут, так само, як інше видавництво».

«Ще два слова про інститут. Нас бойкотують тепер менше. 'Сучасна Україна' писала, що з національного погляду 'Українська редакція веде справу бездоганно'. Бандера та Стецько, правда, приватно, виявляли сентименти. Але офіційно бойкот залишається бойкотом. Наслідком того сталося безконкурентне оволодіння інститутом одною партією. Справа, яка на початку вважалася за загальноукраїнську, перетворилася на однопартійну. Цікаво: на початку 'перед' у бойкоті вели ті, що зазнали невдачі. Я можу назвати з десяток осіб, серед яких були такі, що відкрито загрожували 'переходом на ворожі позиції'. І чесно виконували це! Колись прийде черга й до них, якщо Господь дасть віку. Бо маю багато матеріалів». (12.1.65).

«Советська» влада з висхвалювачами «націонал»-комуністів (М. Скрипник, М. Хвильовий) була, як бачимо, сильна і на еміграції.

Генеральному секретаря УРДП, роздутого його покровителями до розмірів «великого», називала без дипломатії справжнім призвищем і говорила (5.9.63):

«Смерть Багряного не була несподіванкою. Але, звичайно, людському шкода його: залишив улюбленого сина, доньку, вдову. Та принципово — це була страшна фігура: В клепсидрі (жалібній оповістці про смерть, — Ю. С.) — суцільна брехня. І чому не писати 'Лозовягин', як писали про Ореста — Зеров?»

В 1953 році я вирішив звернутися до Інституту дослідження ССРСР з проханням допомогти (малося на увазі призначення стипендії або одноразової субсидії) у збиранні серед українських емігрантів сучасних приказок, прислів'їв, частівок, дослідженні сучасного українського фолклору з наступним виданням всього в окремому збірнику. Записане на еміграції треба було б вести докупи з уже опублікованим мною в криворізькому «Дзвоні» в час німецької окупації та з іншими подібними матеріалами різних видань, подавши, зрозуміло, історичну довідку з аналізом фальсифікації народньої творчості комуністичними органами пропаганди на основі вчення Маркса-Леніна-Сталіна, постанов з'їздів КПСС і таємних інструкцій. Відповідь на мого листа довелося чекати довго. Але я її таки одержав за підписом В. Вакуленка. Ця особа була відома тим, що її величали професором. Ким і де це звання було йому присвоєне, — залишалось «воєнною таємницею». На еміграції В. Вакуленко знаний тим, що всіма засобами вів наступ через орган УРДП газету «Українські вісті» на Демократичне Об'єднання Бувших Політично Репресованих Українців Советами (ДОВПРУС) з метою опанувати ним. Цей професор відповів мені, що Інститут дослідження ССРСР не має наміру поширювати комуністичну пропаганду та її фолклор. Відсилаючи своє прохання, я подав зміст проєктованої праці, навів кілька частівок і жартів та зазначив, що «увесь сучасний український фольклор, який є висловом переконань і почувань народу, своїм змістом різко протикомуністичний». Це речення стало основою резюме збірника «Народне слово», що його видала в 1964 р. СЗСУ — Селянська Партія.

Друга ілюстрація: Ю. Ю. Гергель⁵ — інженер-будівельник за

⁵ Юрій Юхимович Гергель друкувався в багатьох українських газетах на еміграції. В 1964 р. частину надрукованого звів докупи і видав німецькою мовою «Der Frieden mit dem Moskowitischen Imperium — Untergang der freien Welt» (Мир з Московською імперією — загибель для вільного світу) та як додаток — листівки з мапами та роз'ясненням до них. Ю. Гергель — автор студії «Українська земля — всеплодучая мати», для написання якої використав понад 50 праць — від грецького історика Геродота до видань Академії Наук України 1959, 1975 і 1977 рр., та «Скити — пращури козацької нації» («Визвольний шлях» ч. 9/1977, Лондон). Цій своїй студії дав підзаголовок «В поширенні праісторичної теми про Перший рух народів на Південь, Схід і Захід із ПраУкраїни» («Українська земля» ч. 14/1987 р., стор. 23-30). Захоплено відгукнувся рецензією на «Шахи в Україні», але нікуди до друку її не відіслав.

фахом, підполковник за чином у советській армії — погодився зробити доповідь американцям про будівництво фортифікаційних споруд на далекосхідньому кордоні ССРСР, де він служив. Але він висунув прохання-вимогу, щоб на його доповіді не було американців російського походження. Ю. Гергель дали слово, що його прохання виконають. Обуренню Юрія Юхимовича не було меж, коли після його доповіді до нього підійшов американський майор, який сказав по-російському з московською вимовою:

— Благодарю за інтереснейшую лекцію!

Побачивши здивування на обличчі українського емігранта, майор додав, що він добре знає освітловану місцевість, бо він з Владивостока.

На другу лекцію Ю. Гергель не поїхав. Кільканадцять років після цього неприємного інциденту він вирішив звернутися до Інституту дослідження ССРСР із пропозицією видати все ним написане, зі схемами, планами, різними викладками про будівництво бункерів, підземних ангарів, артилерійських та злітних майданчиків із використанням рабської праці ув'язнених, які там гинули або згодом були ліквідовані, щоб зберегти таємницю будівництва. Від згаданого уже «професора» В. Вакуленка Ю. Гергель отримав відповідь. Советська преса обвинувачує Інститут у великому зацікавленні військово-оборонною проблематикою ССРСР. — писав він. — Москва тлумачить це як шпигунство проти Советського Союзу. Тому на дослідження і видання запропонованої теми не може бути виділено фінансових засобів. . .

Призначення працівників на посади українського відділу Інституту дослідження ССРСР відбувалося за згодою Виконавчого Органу (уряду) Української Національної Ради, яка була в руках провідників УРДП (І. П. Багрянний — голова президії УНРади, Ф. І. Пігіда, І. Грегор-Григоренко — члени В. О.) та керівників Українського Національно-Демократичного Союзу. На директора інституту від української сторони був призначений І. І. Бакало (Бекало, — в нашій розмовній термінології). В Україні він працював як учитель географії середньої школи, на еміграції — деякий час коректором в «Українських вістях». Певно, вирішальне слово у призначенні службовців і оплати досліджуваних тем у цій американській установі належало американцям. «Перенасичення» членами УРДП (9 чоловік, УНДС — 5, Укр. Соціалістична Партія — 3) посад в інституціях Американського Комітету Визволення була темою наради Президії УНРади. Ф. І. Пігіда виступив проти цього «нарікання» й сказав, що там працює також два члени СЗСУ — Селянської Партії, про що писав також орган соціалістів журнал «Вільна Україна». В. А. Доленко заперечив своєму доброму знайомому (12.4.1952 р. Ф. І. Пігіда подарував як автор свою брошуру «Голод 1933 р. в Україні» з дарчим написом «Дорогому Володимирі Андрійовичу від щирого серця») і сказав, що названі два члени Селянської Партії прийняті на працю внаслідок власної заяви, а не домови з Українською Національною Радою й працюють не в ідеологічному секторі, а на технічних посадах — один тесляром,

другий — перепищиком. Якби він був жінкою, то його називали б друкаркою чи друкарницею, — усміхнено з'ясовував⁶.

В 79 років Н. Полонська-Василенко виступала з чотирма великими доповідями в Мюнхені (чотири подорожі з Ульму до Мюнхену і назад). Написала три статті, одну докторську рецензію. Брала участь у праці з'їзду Організації Українських Жінок у Мюнхені. «А в притулку — двоє хворих, які доводиться доглядати, витрачаючи сили і час. Тягар похоронів померлої знайомої. А приятелі бажають такого ж щасливого року, як минулий!» — робила сумно глузливий підсумок 10.6.63 р.

Витримано наукове дослідження поважних тем, старанне перевіряння фактів і аргументів для підтвердження своїх, часто вперше порушених і наведених тез, безмежна відданість правді в науці і своїй Батьківщині, — цим жила Н. Д. Полонська-Василенко. Життя в страху, злиднях, поневіряннях, але у вірності своїм поглядам і Україні. Її наукові твори ствердили, що Європа єдина. Поділ на Західню і Східню — штучний і навмисно підживлюваний тими, що прагнуть до панування. Наталя Дмитрівна з задоволенням говорила, що знесла межі поділу Європи і затвердила «Південну Україну» за українським народом, як частку його землі, соборної території від Карпат по Кубань.

Проф. д-р Н. Д. Полонська-Василенко померла 1973 р. в Дорнштадті коло Ульма на Дунаї, Німеччина.

Непростимим злочином комуністичної системи є перебування й смерть на чужині такого вченого, як Н. Полонська-Василенко та безлічі подібних їй.

Мюнхен, 6.XI.92

⁶ Тесляром працював добрий майстер своєї справи Макар Петрович Гладкий. Також оригінальна людина з мінливою долею. Народжений у Сибірі, куди виїхали його батьки з України, спокушені безкоштовними земельними наділами і кількарічним звільненням від податків. Іноді він викладав свої мрії-наміри: «Як знищать комунізм, у вашу Україну не поїду — повернуся додому, в Сибір. Побудую там УАПЦ-Соборноправну. Нехай ходять до неї молитися й буддисти й мусульмани, якщо схочуть. А кацапам засть — не пущу!» І ніщо його не переконувало. Ні те, що росіяни також православні, що серед них є глибоковіруючі і т. п. «Не пущу, та й край!» — була відповідь. Видно, насолили йому ті уродженці Сибіру, «тоже русской землі»?! Дбав за чистоту української мови. «В моєму прізвищі наголос треба ставити на першій голосній, — повчав. — Така вимова означає рівність, рівноту, згладженість, відполірованість. Наголос на 'и' — останньому складі — робиться, коли йдеться про опасисту, жирну людину».

Наука, досіди

Тарас САЛИГА

З ЄВШАНОМ КРИЗЬ ДОЛЮ Літературна силівета Богдана Кравцева

Поетичний портрет Галичини двадцятих-тридцятих років без творчості у ньому Богдана Кравцева нагадує дерево з відчахнутою від нього великою гілкою. Скільки б це дерево потім не доглядати — на зраненому місці все ж залишиться знак. Стане іншою і його крона.

Вилучення книг Богдана Кравцева з реального літературного процесу також цей процес zdeформувало, адже ж ампутовано здорову частину його організму.

Протягом довгого часу ми намагалися цього не помічати. Натомість зупиняли свій дуже часто перебільшений погляд на напрямку західноукраїнської пролетарської поезії. Звичайно, була й така. І на загальному літературному полі виглядала вона явищем досить помітним, але не таким, щоб заступити явища інші.

Власне Богдан Кравців входив у літературу саме тоді, коли письменницька організація «Горно» задекларувала свої позиції: «стоїмо на ґрунті пролетарської ідеології, обоснованої Марксом»¹, і активно прорубувала вікно на Схід, де в «обставинах соціалістичного будівництва клались основи всепролетарського мистецтва»².

Кравців стояв на іншому боці. Він редагував «Вісті», «Голос нації», «Голос», що в принципі були альтернативними «горнівським» «Вікнам».

Політичне життя вабило Кравцева змолоду. Він виховувався у греко-католицького священика-просвітянина, в домі якого щорічно «приномеровувалось» «Діло» та й іншу національно «свідому» українську періодику. Тим паче, це був час, коли на політиці «знались» не тільки у місті, а «політикували» й галицькі села.

Народився Богдан Кравців 5 травня 1904 р. в селі Лоп'янці Долинського повіту (нині Івано-Франківщина). Вчився у Львівській академічній гімназії, а відтак в українському таємному університеті у Львові, де студіював філологію.

В 1929 році Б. Кравців опублікував свою першу поетичну збірку «Дорога». До її виходу він надрукував ряд віршів у періодиці*. «Дорога», як і наступна книжка «Промені», що вийшла через рік (1930), акумулювали в собі той романтичний порив душі молодого

¹ «Вікна». — 1929. — № 6-7. — С. I.

² «Вікна». — 1928. — № 5. — С. I.

* Перші його віршові спроби були вміщені в пластовому місячнику «Український пласт», що виходив у Станиславові за редакцією вчителя гімназії Івана Чепиги. Під віршами Кравцева стояв псевдонім *Галайда*.

героя, який був дуже характерний українській тогочасній поезії. Його вабили мандри, невідомі краї, від жадав обійняти весь світ, обов'язково відчуваючи у цьому світі опору рідного краю, батьківську землю.

Тільки це ніяк не означає, що Б. Кравців вторив голосів Максима Рильського чи Петра Карманського. В його віршах вловлювалась очевидна спільність мотивів із їхніми творами. І не тільки з їхніми. В поезії Б. Кравцева цього періоду можна «впізнати» Олексу Влизька, в певних ознаках відлунюється Павло Тичина. Такому, інколи аж зовнішньо видимому, наслідуванню Кравцевим й інших авторів пояснення знайти, здається, неважко. Він прихотував у галицьку поезію, коли критика вимагала від неї якісного оновлення. Від попереднього покоління, скажімо, таких поетів, як Роман Купчинський, Олесь Бабій, Микола Голубець, Василь Бабинський, Юра Шкрумеляк, критика не чекала нових творчих досягнень. Більше цього, «вважалось», що покоління поетів-фронтовиків себе вичерпало.

Богдан Кравців разом із Святославом Гординським, Богданом-Ігорем Антоничем, Олексом Стефановичем являли нову літературну зміну, якій належалося піти далі за попередників. Але йти до цього «далі», обминаючи значні творчі досягнення поетів-наддніпрянців, до речі, які йому дуже імпонували, Кравців не міг. «Білі острови» Рильського одізувались у нього «ясними островами». Не тільки Кравцева, але і його літературних ровесників вабила поезія О. Олеса, М. Вороного, М. Філянського. Своєрідний гамсунівський естетичний «диктат» пантеїзму брав у свій полон. Рильський напише «Царівну», «Бенкет», «На узліссі», а Кравців уже в пору своїх молодечих шукань буде буквально вторити Рильському:

*До ясних островів — на моря нейтишині,
Що святій країні пестощі і гнів —
Де цвітуть світанки, вечори і вишні
І на горах блиски золотих вогнів,
У сади японські, де вишневі віти
І навколо вихром срібні пелюстки,
Надворі і в серці біла буря цвіту,
Шовкове кімоно і маленька ти.
Я пливу щасливий в цій малій хвилині,
Як в саді цілую білий квіт вишень, —
Щастя тільки в менті, як любов погяняє,
Як блискучий парус гонить мій човен.*

Процес художньо-естетичного формування М. Рильського, як відомо, йтиме і крізь поезію російських символістів, скажімо, О. Блока, Андрія Белого, Вячеслава Іванова і поезію французьких парнасівців та символістів Шарля Бодлера, Жана-Арт. Рембо, Поля Верлена. Ця дорога українського майбутнього «гранослова» до власного поетичного стилю, до свого неподібного голосу, якщо не буквально повториться Кравцевим, то все ж вона йому дуже рідна. Правда, він згодом своїми творчими «кумирами» обере німецького поета Р. М. Рільке та українського М. Зерова.

І все ж, якщо б першу збірку Б. Кравцева називати винятково учнівською, такою, в якій бачаться чужі впливи більше, ніж сама індивідуальна особа автора, це було б недооцінкою поета. Врешті цикл поезій у прозі під назвою «Казка вогню», що утворив другий розділ збірки, говорив про поета як про особу непересічну, як про автора особливого поетичного зору. Та, опріч всього, ця збірка мала особливе значення для західноукраїнського поетичного процесу того часу. Вона, як відзначала тоді преса, «приєднувала Львів» до загальнолітературного українського процесу.

Кравцеву не тільки імпонувала новітня віршова поетика, розроблювана східноукраїнськими поетами-авангардистами, але були близькими ті тематичні напрями, до яких вони щойно почали звертатися. Він і О. Влизько в українській поезії 20-30-х років закріпили за собою популярність поетів-мариністів.

Неоромантизм, що відчутною хвилею вривався в українську поезію, в морській тематиці виявляв себе якнайкраще. Море не тільки ставало екзотичною таїною незвіданого світу, романтичною стихією, що давала поживу молодій душі, будило неспокійні пориви пізнання невідомого, але й озивалось у віршах підтекстами суспільної активності людини:

*Вже сирени на од'їзд гучний затрубили
— Золотий буйний стяг піднесіте!
Б'ється серце і рветься у парусах білих
Як вітер. . .
— Хто сказав, що залізні оці кораблі
Се не наші човни паперові
Ті колишні, що їх ми зряжали, малі,
Не потоки під бурю і повінь*

*Ті колишні, що з сіл ми проводили їх,
Повні віри, нестримні, невтомні,
В буйний світ образків, невідкриті краї
На далекі моря невідомі!*

*— Хто говорить, що мрії не сповнилися смілі —
Наша флота іде в океан!
Б'ється серце і рветься у парусах білих
В незнане!*

«Хлоп'ячі пориви і мрії, юнацьке захоплення — це те, — згодом буде пояснювати поет, — чим живе й росте кожна література. І молоде українське письменство, що народжувалося, виростало в огні воєнних років і глибокого переламу в українській духовності, мусило звернути очі й думки своєї нації на море, що тільки одно виводить кожен нарід на великі шляхи світової історії.

Море здобуває собі почесне місце в тематиці молодого української літератури і все численнішою стає лава його співців. Чи це буде Максим Рильський, для якого «підоймати стяга по морях» означає «бути собою», чи Юрій Яновський, що прагне «смоктати янтарі пахучих мундштуків чужих сторін», чи розстріляний Влизько, що

оспілював Чорне море, де «тріпотять серця» і «суворий владар вікінг свій провадить корабель», чи постать Кортеса у віршах Юрія Клена, якого далечню морів гонить «жадоба золота», «пригод і слави», чи Терещенкова візія отих дідів-моряків, в яких «кров не гасла», «кипіла для майбутніх днів», чи в кінці захоплений палкий привіт молодого Тереня Масенка морським хвилям незбороного — могутнім, бо «лише вони всю велич наших буднів перенесуть нащадкам у віки!»³.

Цитата надто довга, але якщо б її обірвати, то читач не побачив би тих яскравих кравцівських переконань, які обумовлювали його неоромантичний патос, не відчував би ваги літературознавчого мислення поета, мабуть, не до кінця пізнав би його абсолютно свідо-му орієнтацію на даний творчий курс.

У поезіях такого пляну і Кравцева, і авторів, ним згадуваних, присутня уся художньо-стильова атрибутика неоромантизму. Він дотримувався погляду, що поетичне слово мусить вміщати незвичайність миттєвості, казку реальної дійсності, магічну красу. При цьому поет дбав про зовнішній вигляд строфи і не менш піклувався про внутрішній її ритмомелодійний пульс.

Звичайно, у своїх творчих стараннях Кравцеву не раз доводилось розчаровувати навіть себе самого. Він бачив творчі успіхи Галі Мазуренко (зб. «Акварелі»), Юрія Липи (зб. «Світлість»), Олексі Стефановича (зб. «Поезії»). Він розумів, що поети прайської школи своїм вагомим віршовим доробком вносили в українську поезію нову естетичну якість. Кравців намагався підвестись бодай до цього рівня. Він активно віддавався пошукам, але літературний процес його випереджав. Йому буквально «у спину» дихала нова поетика віршів Б.-І. Антонича, бунтівнича незалежність експериментів богеміста Володимира Гаврилюка.

Богдан Кравців, друкуючи через рік після виходу «Дороги» другу свою збірку «Промені» (1930), наче б оправдовується перед читачем: «Ці, що схочуть шукати в цій збірочці, — пише він в анотації до неї, — нового етапу після моєї першої збірки — розчаруються. Всі речі, друковані тут, писані тоді, що й поезії 'Дороги'. Всі вони — колишне шукання шляхів поетичного вислову і всі вони могли би бути зачатками більших циклів чи збірок. Сьогодні на ці речі дивляться як на спроби, як на певний досвід з мандрівки в світі поезії, яким треба поділитися з іншими. І коли ця збілочка буде комусь бодай малим променем в наші будні, так як були колись ці моменти проміннями для мене — то її завдання сповнене».

Справді, між цими двома невеличкими збірками віршів важко вгледіти щось суттєво відмінне в їхній художній стилістиці. У тогочасній критиці навіть з'являлись думки, що вірші «Променів» з'явилися окремою книжкою тому, що авторові не вдалось їх опублікувати в «Дорозі» через те, що вони слабші.

Порівнюючи ці збірки сьогодні, в першу чергу впадає у вічі те, чого критика «не хотіла» побачити тоді. «Промені» доповнюють

³ Кравців Богдан. «Завжди обличчям до бурі» // «Дон Кіхот в Альказарі». — Львів, 1938. — С. 83-84.

«Дорогу» не тільки тематично, скажімо, релігійними мотивами, але й освоєнням нових жанрів, зокрема сонету, який згодом у творчості поета буде одним із найуживаніших. До цього слід додати, що в другу збірку Кравців включив і свої переспіви «З Пісні Пісень». Це факт теж немалозначний, хоча читач одержував не всю «Пісню Пісень», а окремі її уривки. В українській літературі досі поетичного переспіву «Пісні...» не було. Були деякі уривки прозових інтерпретацій Кулішем, Кониським та Кримським. Думку звіршувати «Пісню...» українською мовою підказав Кравцеву І. Свенціцький.

1935 року у Львові «Пісня Пісень» вийде окремим виданням і стане великим творчим досягненням поета, який над нею працював довго і сумлінно. «Вбираючи 'Пісню Пісень' в українську метричну форму, — писав він у короткій передмові до неї, — я старався придержуватися теж і біблійного стилю — паралелізму, значить повторень тієї самої думки чи образу іншими словами. Водночас же в деяких місцях поодинокі назви і вислови, що були б надто чужими, я заступив описами або й українськими термінами».

Власне цю якість переспівів побачив Євген Маланюк і дав їм відповідне оціночне тлумачення. Таємницю успіху переспівів, на його думку, слід бачити в тому, що «автор — поет. Інтуїція поета, сина гірської Галичини, спрямувала щасливо його уяву в бік пастушеско-гуцульського *couleur local* (місцевий кольорит) до бавристого коломийського світу карпатської 'любки'. Вона прозора легкою тінню носиться в переспіві на тлі — спаленої не нашим сонцем і не нашою пристрастю — біблійної поеми. Але той барвисто-коломийковий світ карпатських вівчарів в своїй первісно-чистій зв'язаності з ще не зрадженою природою, ніби перегукується з тамтим безповоротно далеким, опаленим жагучим біблійним сонцем Ліванських гір»⁴.

Маланюк точно підмітив, що Кравців по суті з біблійськими еротичними піснями зробив те, що зробив Котляревський з Вергілієвою «Енеїдою». Він «пересадив» їх в інший національний ґрунт. Навіть лише за це заслуга Кравцева перед українською літературою не рядова. Очевидно, при літературознавчих розмовах про генезу української еротичної поезії не слід опускати цього факту.

Врешті літературознавці української діаспори творчості Б. Кравцева намагаються давати всебічні оцінки і значно ґрунтовніші, ніж давала їм тогочасна критика. Зокрема, коли йдеться про ранній поетів доробок, то про нього Богдан Бойчук пише:

«Елегантна вишуканість форми і багатство поетичного словника поезії Кравцева мали напевно історичне значення в розвитку сучасної йому літератури Західньої України. Вони відкрили нові обрії поетам, які або перебували під надто сильним впливом таких учителів, як Богдан Лепкий, або галицьким діалектом відображували непережитий, непередуманий французький декаданс (Орест Петрійчук) чи 'з другої руки' польський футуризм Млодоженця

⁴ Маланюк Євген. «Пісня Пісень» // «Вісник», місячник літератури, мистецтва, науки, громадського життя. — Т. IV, кн. 12 — Львів, 1935. — С. 930.

(Ярослав Цурковський). Цей 'педагогічний' успіх перших двох збірок Кравцева великою мірою виправдує їхні численні художні недоліки»⁵.

Навіть Б.-І. Антонич, творчість якого стала новим явищем української поезії в період писання збірки «Привітання життя», відчув на собі вплив Кравцева. Йдеться насамперед про перегуки тематичні. Дослідники творчості Антонича воліють говорити про вплив на неї європейської поезії, особливо не акцентуючи на впливах українських. Не будемо шукати зараз у віршах Антонича «печаті духу» Тичини чи Лепкого, але про сліди на них кравцівського неоромантизму варто згадати. Антонич щойно, приїхавши до Львова і вступивши на навчання до Львівського університету, прагнув якомога повніше пізнати українську поезію. Вірші всього лиш на п'ять літ старшого за нього Б. Кравцева (але який уже мав доволі престижну опінію молодого поета) не могли його не цікавити. В кожному разі морська тематика в збірці «Привітання життя» має багато чого спільного з аналогічною кравцівською. Щоправда, Антонич — формаліст, і він шукав своїх зображальних засобів. До речі, Антонич і Кравців згодом працюватимуть у літературному виданні «Дажбог», а це теж бодай хоч у якійсь мірі обгрунтовує їхню естетичну спільність.

Етапною у творчій біографії Богдана Кравцева стала збірка «Сонети і строфи» (1933). У тій самій львівській в'язниці, де колись Франко писав тюремні сонети, у 1932-1933 роках в'язничі думи Кравцева також формувались у канонічну віршову строгість. Тюремна невольничість, сувора одноманітність буднів, «за-квадратованість ґратами вікон», звичайно, найкраще відповідали сонетній формі вірша.

*Замок заґримає, змовк — і серце зразу
забилося до чорних ґрат і кричі
в холодній мороком цвілим темниці,
де стіни криють крик і брид й образу.*

Якщо в дотюремних віршах Кравців намагався якомога більше збагатити їх образну палітру, прагнув крилатих символістичних виразів, то зараз він переконаний у доцільності раціональних засобів вислову. Ляконічність фрази, точність слова якнайкраще відповідали нормативам тюремних умов.

До речі, приблизно через два роки писав свої тюремні сонети інший молодий український поет Володимир Янів (зб. «Сонце й ґрати»). Ігор Качуровський, відомий літературознавець у діаспорі, присвятив їм цікаву розвідку. «Світове сонетярство, — зазначав він, — знає такі його різновиди: любовний — тут на згадку приходять Петрарка; сатиричний — Чекко Анджольєрі; філософський та рефлексійно-медитаційний — назвімо Шекспіра; містико-релігійний та метафізичний — це заключний сонет «Канцоньєре», еспанські містики: святий Хуан де ля Крус, свята Тереза, сучас-

⁵ Бойчук Богдан. «Богдан Кравців» // «Координати. Антологія поезії». — Т. І. — «Сучасність». — 1969. — С. 267.

ний аргентинський поет Хорхе Люїс Борхес; сонет-естамп — тут згадаю французьких парнасців, Кардуччі, Рубена Даріо; сонет пейзажно-описовий — це Бунін, Макс Волошин, наш Зеров; сонет бунтівничий — Альмафуерте, Рильський (маю на думці такий сонет, як «Немає гірш, як бути собі нудним»); нарешті сонет про сонет — лінія тягнеться від Льопе де Веги через Кітса й Пушкіна до Франка, Мосендза, Івана Світличного...

А який же наш, український, внесок у світове сонетярство? Що дали ми для розвитку сонета? Який жанр витворили?»⁶.

Нашим автентично-українським явищем, відповідає на своє запитання Ігор Качуровський, є сонет в'язничний, або тюремний, батьком якого став Іван Франко. У світовій літературі, продовжує він, могли бути свої (навіть до Франка) творці сонета, але українська поезія закріпила за собою спадковість жанрових ознак сонета. Скажімо, Іван Франко, Богдан Кравців, Михайло Орест, Михайло Драї-Хмара, Володимир Янів, а в наш час — Іван Світличний, Іван Гнатюк, Зіновій Красівський і ще багато-багато.

Сонети В. Янева та Б. Кравцева, як бачимо, стоять у цьому ряді. Та ми не перебільшуємо їх заслуг у розробці української сонетної форми. Український сонет справді може змагатися з вершинними явищами світового сонета. Це ми знаємо, про це пишуть літературознавці. Але думка І. Качуровського про власний український сонетний новотвір вельми й вельми цінна. Хай і В. Янів, і Б. Кравців чогось особливого в розробку цього жанрового новотвору й не внесли, однак вони були одними із тих, хто в дуже драматичному моменті нашої історії розбудовував сонетну традицію. На жаль, наша історія складалася так, що для тюремних сонетів завжди були умови. Отже вони — окремий відтинок у цій історії, окрема жанрово-сюжетна колізія.

Навіть сам В. Янів, порівнюючи тюремні сонети І. Франка з в'язничними поезіями Б. Кравцева і своїми власними, виводить певні психічні закономірності «тотожних переживань» поетів. До цих тотожних переживань належить «почуття приниження людської гідності», «позбавлення свободи», «образлива поведінка в'язничних службовців» тощо⁷.

В цей самий час Антонич модифікував сонет, надаючи йому барокового образного вигляду, відходив від усталених принципів канонічного римування. Це час, коли він готує до друку збірку «Три перстені», з якої він постане уже зформованим майстром слова. О цій же порі Володимир Гаврилюк, який добре розумівся на напрямках європейського модерну, «прозаїзував» вірш, звільнився від версифікаційних «догм»: «Яка нудьга всі ці ямби, ямби і трохеї. Я вийшов із бібліотеки, і в очі впав мені 'вечір синій'... Яка нудьга і ваша метафоричність, і дактиль, і спондей, коли ніч така електрична, метушлива, мов день».

⁶ Качуровський Ігор. «В'язнична лірика й балади Володимира Янева» // «Збірник на пошану проф. д-ра Володимира Янева». — Мюнхен, 1983. — С. 100.

⁷ Янів Володимир. «Душевні переживання в'язня у 'Тюремних сонетах' Івана Франка» // «Записки НТШ». — Т. 166. — 1957. — С. 82-97.

Ще іншу, осібну і цілком оригінальну, хоч у загальному і модерну, становила лінія розвитку поезії Святослава Гординського. Він зумів «сполучити» модерн з неокласицизмом, утворивши таким чином свою далеко не стандартну естетичну програму. В сенсі цих розмаїтих ідейно-естетичних шукань можна б говорити про напрям творчості Авеніра Коломийця, Василя Бобинського, Івана Крушельницького та інших.

Але і при цій, як бачимо, доволі багатій гамі художніх експериментів та естетичних пошуків Богдан Кравців відчував недостатність творчих результатів, загальнолітературну вбогість. У своїм «Слові від молодих», яке він видрукував у «Дажбозі» (1934, ч. 7), чуємо його безкомпромісну позицію і високі вимоги щодо дальшого творчого поступу, щодо нових шляхів розвитку художнього слова. «І коли у нас тіснота й задуха, — каже він, — то тісно й задушно від тієї атмосфери, що створила її так звана галицька література, чи пак паламорщина, як назвав її хтось, і галицька суспільна преса, що намагається заступити цю літературу.

Хочемо звернути увагу на два моменти, що кажуть вірити, що зміна прийде, що в річищах нашого загумінку забурлять нові, свіжі течії літературної творчості. . . Сьогоднішня молодь незадоволена сучасною літературною продукцією. Вона шукає в ній відповіді на всі настирливі питання й справи життя і не знаходить їх. Не знаходить здебільшого навіть у так званій новій літературі відбиття своїх змагань, поривів і упадків. Одним словом помічається в тієї молоді бажання, інколи навіть ясно сформульоване домагання нових, надиханих поривом сучасності літературних творів.

Саме із середовища і рядів тієї молоді зможуть вийти і вийдуть нові письменники. Ця ж молодь переживає багато, куди більше за своїх батьків. Речевніше і поважніше за старше покоління вона дивиться на життя. Куди більше проблем — ставить воно перед нею. Дійсності не збирає ніякими прикрасами й ілюзіями, бере її такою, якою вона є»⁸.

Все тут, як кажуть, на своєму місці, все чітко означено. Кравців добре знав і розумів молодь. Зі свідчень його сучасників знаємо, що він мав великий авторитет у неї і вона завжди тягнулася до нього, а він до неї. Він її навчав, але й сам у неї навчався. Скажімо, і тоді, коли літературна молодь ставала під прапори часом аж «утопічного» авангарду, він не дивився на це інакше, як на благородні жадання творчих успіхів. Хоча у час написання «Сонетів і строф» Кравців уже мав зформовану естетичну «конституцію», до речі, якої іншим не нав'язував. Це був його шлях, його творчий «норматив». Це була його дорога від символізму та неоромантизму до традицій неокласичних. Суворість реалізму і суворість форми ставала його творчою запорукою. Досягаючи цієї форми, шліфуючи рядки, намагаючись дійти композиційної сконденсованості, він усе ж дбав і про душу вірша, про його емоційний темпоритм. Навіть і тюремні його вірші, крім того, що фіксують важку, гнітючу обста-

⁸ Кравців Богдан. «Слово від молодих» // «Дажбог». — Ч. 7. — 1934. — С. 90.

новку, «настроєні» також і на «ноту» ліричну чи точніше дірико-драматичну:

Вже крильми осінь має, плине
і вже десь в золоті гаї —
і знов ячання журавлине
об грати вдарило мої.
Та в мене дні закуті стуга,
не вирвуся, не полину —
і тільки гостра, рвуча туга
за ними злине в долину.

Про «Сонети і строфи», як і про інші збірки Кравцева тогочасна галицька критика писала. Про його творчість висловлювались письменники, професійні критики і поцінувачі від, сказати б, читачької аудиторії. Принципово-вимогливим у своїх судженнях був відомий художник Андрій Крижанівський, який, здається, поставив точну діагнозу поетових творчих недоліків: «Кравців. — писав він, — безперечний потенціяльний талант, але, на жаль, також розпоряджає слабкими лексичними даними. . . Лексиці його бракує окрилення. . . Слова його тяжкі, вузько обмежені щодо своїх асоціативних можливостей»⁹.

Правда, інколи Б. Кравців свідомо позбавлявся асоціативности, уповноважуючи свій вірш на конкретику, але щодо лексичних вад творів поета, то з Крижанівським важко не погодитись. Кравців справді часто вдовольнявся доволі стандартними римами, зміщував наголоси, обмежувався діалектизмами. Це, безумовно, позначалося на його віршах не в кращому сенсі.

(Закінчення буде)

⁹ Крижанівський Андрій. «Вісник», місячник літератури, мистецтва науки й громадського життя // «Ми», літературний чвертьрічний журнал, книга II. — 1934. — С. 184.

Іван БІЛАС

кандидат юридичних наук,
докторант Академії МВС

ОРГАНИ НКВД-НКГБ-МГБ І ТРАГЕДІЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ (Продовження, 4)

Завершуючи дану інструкцію, Г. Карпов писав: «Продовжуючи вивчення питання, прошу Ваших вказівок щодо висловлених міркувань».

Про те, які надійшли вказівки від «вождя народів» на ці віроломні пропозиції НКГБ, що використовували РПЦ (не без згоди її ієрархів) як інструмент експансії і засилля над іншими конфесіями, — ми вели розмову в попередньому розділі. Ще раз пригадаємо, що Сталін 16 березня 1945 року своєю рукою на цій інструкції написав: «Товарищу Карпову. Со всеми мероприятиями согласен. И. Сталин».

Отримавши санкцію «верховного вождя», що давно вважав себе «намісником Христа на землі», про що так славословили ієрархи РПЦ, Г. Карпов разом зі своїм «відомством» заподадливо взявся за кайнову справу. Уже наступного дня — 17 березня 1945 року — він за №60 відправляє Голові Ради у справах релігійних культів при РНК СРСР І. Полянському копію листа-інструкції, сповіщаючи у супровідній записці: «Рада у справах РПЦ при РНК СРСР, направляючи при цьому копію листа Ради за № 58 від 14.03.1945 р., повідомляє, що всі пропозиції, викладені в листі, санкціоновані 16.03 ц. р. Головою Ради Народних Комісарів Союзу ССР товаришем Сталіним. У зв'язку з цим Вам належить забезпечити виконання пропозицій, викладених у розділі I, пункт «є» і в розділі II — пункти «а» і «б». Останні двадцять пунктів пропозицій будуть виконуватися Радою у справах РПЦ».

Крім того, Вам треба взяти участь у спільному виконанні IV розділу щодо організації всесвітньої конференції християнських (некатолицьких) церков»⁴⁶.

Репресивна машина сталінської імперії, отримавши чергове замовлення, тут же почала набирати більших обертів, «перемелюючи душі віруючих» як УГКЦ, так і РПЦ, які й не здогадувались, що їх душпастирі давно досягли спільної мови з Сталіним (маються на увазі митрополити РПЦ, — прим. автора). Адже з керівництвом УГКЦ про це не могло бути й мови; їх доля була визначена однозначно — тих, що не скорились, заарештовувати і відправляти в табори ГУЛАГу.

Невдовзі, виконуючи розпорядження Г. Карпова, який керував відділом НКГБ з релігійних питань, а отже йому в оперативному порядку головнією підпорядковувалась Рада у справах релігійних

культів при РНК ССРСР, його підлеглий полковник держбезпеки І. Полянський, з метою забезпечення безпосереднього виконання п. «е» першого розділу інструкції по знищенню Української Греко-Католицької Церкви, підготував не менш підступну за змістом і намірами інструкцію, яка призначалась для уповноважених Ради у справах релігійних культів України і колишніх республік совєтської Прибалтики, а також Білорусії. Всього було надруковано шість примірників цього документу, який 8 травня 1945 року за № 134 (з суворими застереженнями про необхідність його повернення після ознайомлення зі змістом на адресу І. Полянського) був відправлений уповноваженим у справах релігійних культів: на Україну — Вільховому, в Білорусію — Маслову, в Естонію — Ківі, в Литву — Гайлявічусу⁴⁷.

В архівних сховищах, на щастя дослідників і для об'єктивності історії, збереглися всі шість примірників зловісної інструкції-пам'ятки І. Полянського, що дає можливість відтворити її для сучасників і нащадків мовою оригіналу, яка передає весь «кольорит цинізму і зухвалости», що творились органами державної безпеки, натравлюючи одну Церкву на іншу: РПЦ на УГКЦ, і при чому від імені самої ж Церкви. Отже, уповноваженим у справах релігійних культів НКГБ від «імені Ради» рекомендувалося:

«Виходячи із вказівок директивних органів Раді у справах православної церкви при РНК ССРСР про проведення низки заходів щодо православної церкви, Рада у справах релігійних культів при РНК ССРСР вважає необхідним, у порядку інструктивно-тактичних вказівок, звернути Вашу увагу на нижчезазначені питання стосовно римо-католицької церкви.

У повсякденній роботі при вирішенні тих питань, які висуває перед вами духовництво римо-католицької церкви, Вам необхідно мати на увазі, що римо-католицьке духовництво завжди було вороже настроєне проти совєтської влади. «Папський престіл» з Ватиканського палацу систематично організовував випадки в різних формах проти ССРСР.

Ватикан, що є теократичною державою, яка історично прагнула на основі теократії до світового панування, є організацією не лише релігійного характеру. Він завжди активно втручався і втручається в міжнародну політику. Міжнародні дипломатичні зв'язки через інститут державних послів-нунцій Ватикан підтримує з 40 державами. В складі дипломатичного корпусу Ватикану до цих пір зберігається представник колишнього буржуазного уряду Литви. Ватикан має добре організований політичний апарат, добре розгалужену інформаційну сітку в усіх країнах, в яких проживають католики і діють різні монашій ордени.

Ватикан уже давно встановив дружні і ділові взаємовідносини з фашизмом. У період Великої Вітчизняної війни, особливо починаючи з 1943 року, коли вперше в історії крах горезвісна «непереможність» армії гітлерівського фашизму, ватиканська курія усіма засобами стала добиватися закінчення «визвольного миру». Тепер Папа Пій XII у своїх публічних виступах і ватиканських посланнях намагається

оберегти гітлерівську Німеччину від відповідальності за всі скоєні нею злочини. Римо-католицька церква на чолі з Ватиканом цілком і повністю встала на шлях захисту фашизму. В даний час, коли війна йде до остаточної розв'язки і наближається повний розгром фашизму, Ватикан вживає всіх можливих засобів, щоб втримати свій авторитет і взяти активну участь у розробці післявоєнної організації світу і безпеки.

Крім вищевикладеного, необхідно мати на увазі, що саме католицька церква під керівництвом Ватикану віками вела і веде жорстоку безпереривну війну проти слов'янських народів у Східній Європі і всього, що так чи інакше зв'язано з ними, зокрема і особливо проти православ'я»⁴⁸.

Це була коротка політична увертюра по окомилуванню, яка ще раз дає підставу стверджувати про істинні наміри держбезпеки, спрямовані на використання в майбутньому православної Церкви як легальної організації для здійснення у першу чергу спецзавдань розвідувального характеру в інших країнах. Адже не даремно вказувалось, що «Ватикан володів добре розгалуженою інформаційною сіткою у всіх країнах». Після цієї увертюри в інструкції давалися рекомендації конкретного характеру, як-от: «Православна церква в даний час вживає ряд заходів, розрахованих на вияв енергійного спротиву наступаючому Ватиканові. Ці дії у даному відрізку часу сприяють зміцненню сил демократії і тому зустрічають схвальне ставлення уряду.

У боротьбі проти прогітлерівського Ватикану і реакційного римо-католицького духовництва повинні бути використані також і ті засоби, які виникли в надрах самого Ватикану. Тут мається на увазі т. зв. старокатолицизм...

Рада у справах релігійних культів покищо має лише уривкові дані про стан старокатолицької церкви на території західної частини Союзу ССР. Але це питання заслуговує вивчення і необхідно, щоб працівники Ради на місцях його вивчили і з'ясували, які є можливості для організації на території Вашої республіки ініціативних груп старокатоликів для послаблення впливу католицизму.

Беручи до уваги, що Папа Римський у ході війни, у спілці з його профашистською діяльністю, в очах маси віруючих скомпрометований, старокатолицизм може бути використаний у цій справі як значний фактор для послаблення і наступної ліквідації політичного впливу Ватикану. Можливості активізації старокатолицтва посилюються також тим, що за роки війни у зв'язку з військовими діями в багатьох країнах, в яких проживають католики, відбулося різке послаблення зв'язку між Ватиканом і його єпархіяльними куріями. Маємо також дані про те, що деякі з керівників єпархіяльних курій не виявляють особливої наполегливості у справі зміцнення зв'язку чи не вживають якихось активних заходів щодо цього.

Бажано, щоб Ви у повсякденній роботі, якщо дозволять обставини, в розмовах з помітними працівниками єпархій, які мають авторитет серед ксьондзів, та з іншими особами в особливо обережній формі

з'ясовували їхні настрої, як вони оцінюють тривалу відсутність зв'язку з Папою, яка їхня думка щодо організації католицької автокефальної церкви тощо. Однак, Рада попереджує, що такі бесіди, якщо вони невміло і незграбно проведені, можуть нанести великої шкоди справі, передчасно розкриваючи пляни. Тому необхідна виняткова обережність. Якщо на Вашу думку той чи інший керівний служитель культу не зможе сам бути активним діячем розколу в католицькій церкві, то з ним не треба взагалі говорити на цю тему, навіть з метою зондування настроїв⁴⁹. (Ці слова в інструкції були підкреслені особисто І. Полянським).

Далі мова йшла про православну Церкву, яка перебувала в привілейованому становищі: «За вказівкою директивних органів, православній церкві надано ряд можливостей для ширшої діяльності в деяких областях УРСР і БСРС і в Прибалтійських союзських республіках, в яких широко поширене католицизм. В цих місцях (містах Ризи, Вільнюсі, Гродно, Луцьку, Львові, Чернівцях) будуть організовані православні братства. Головне і основне їхнє завдання — зміцнення православ'я і протидія, протиставлення його католицизму. Ці братства будуть проводити місіонерську і добродійницьку діяльність, влаштовувати релігійно-моральні читання церковно-патріотичних творів і т. п. їхня місіонерська діяльність буде спрямована проти католицизму.

Православна церква вже почала широку організаційну діяльність щодо скріплення зв'язку з закордонними православними церквами і популяризації авторитету Московської патріархії.

На протязі 1945 року будуть послані за кордон духовні делегації з метою зміцнення впливу РПЦ за кордоном. Найближчим часом передбачено прийняття під юрисдикцію Московської патріархії ряду автокефальних православних церков (польської, Закарпатської України та ін.).

Дані про пляновану діяльність РПЦ повідомляємо Вам для того, щоб Ви у повсякденній роботі могли зайняти правильну позицію з усіх вищевказаних питань.

Рада у справах релігійних культів нагадує, що при вирішенні тих чи інших питань, які висувуються римо-католицьким духовенством, треба проводити тактику зовнішньої коректності, не даючи ніякого приводу для зайвого загострення відносин між місцевими органами союської влади і духовництвом.

Якщо до Вас у повсякденній роботі будуть звертатися уповноважені Ради у справах Російської православної церкви при Раднаркомі БСРС по Вашій республіці щодо питань про надання віруючим РПЦ якогось приміщення, що належить римо-католицькій церкві, то Вам необхідно сприяти їм у вирішенні цих питань на користь РПЦ, здійснюючи це в особливо гнучкій формі. Само собою розуміється, що вирішення усіх можливих питань в цьому пляні може бути прийняте лише Радою у справах релігійних культів. Вашим завданням є лише детальне вивчення питання у вказаному дусі і постановка його перед Радою.

Рада у справах релігійних культів при РНК СРСР особливо під-

креслює, що дана робота є виключно важливою і переведення в життя вищевикладених завдань можна почати після скрупульозної підготовки, детального та всебічного вивчення кожного питання. Ці завдання не можуть вирішуватися похашем, їх реалізація розрахована на довший час.

Для інформації повідомляємо Вам, що греко-католицька (уніятська) церква, в особі митрополичого управління, зайняла зовсім нетерпиму в політичному відношенні позицію і встала на шлях боротьби з советською владою, активно підтримуючи антисоветський націоналістичний рух. У зв'язку з цим у даний час проводяться заходи, спрямовані на ліквідацію впливу повністю скатоличеного уніятського духовництва і до переходу віруючих на православ'я. З цією метою зокрема в Львові організована спархія православної церкви.

З усіх питань, що були заторкнуті у цьому листі, Рада пропонує подати Ваші міркування на розгляд Ради не пізніше 30 травня ц. р.

Ознайомте з цим листом уповноважених Ради у справах православної церкви у Вашій республіці. Листа поверніть до Ради, не роблячи з нього копії, одночасно з Вашими міркуваннями щодо усіх заторкнутих у ньому питань»⁵⁰.

Слідом за цією інструкцією, яка була відправлена уповноваженим у справах релігійних культів при РНК ССРСР, заступник І. Полянського — Саловський через декілька днів ще раз сповістив І. Вільхового, що на той час обіймав посаду уповноваженого зазначеної Ради по Україні, про те, що «Рада у справах релігійних культів при РНК ССРСР просить Вас мати на увазі, що при поданні вказівок уповноваженим Ради по областях про нашу тактику стосовно римо-католицької церкви на вказаного листа Ради (від 08.05.45 р. за № 134) не покликатися»⁵¹.

Прекрасно усвідомлюючи беззаконність покладеного на них завдання, І. Вільховий та інші уповноважені заподадливо приступили до його «зразкового виконання». Уже 15 травня 1945 року за № 15545 І. Вільховий сповіщає І. Полянському: «... Вельмишановний Іване Васильовичу, у зв'язку з отриманням Вашого листа за № 134 щодо римо-католицької церкви вважаю необхідним подати Вам деякі матеріали, здобуті мною після приїзду до Львова. З комуністичним привітом І. Вільховий»⁵².

Далі він давав загальну характеристику греко-католицької Церкви та її стану в західних областях України. Адже, як не дивно, основний удар був спрямований якраз проти неї, а не проти римо-католицької Церкви, хоча формально про неї йшла мова в попередньому листі-інструкції І. Полянського. Особливий акцент робився на каноніка митрополичого ординату, доктора філософії Гавриїла Костельника, який у грудні 1944 року входив до складу делегації греко-католицької Церкви, що побувала в Москві на прийомі у Полянського. При цьому Вільховий писав, що Костельник раніше виступав на сторінках газети «Мета» (у номерах 23-25 в червні 1933 року) зі статтею «Наполеон і Сталін», в якій вихваляв Наполеона і паплюжив Сталіна. Він же, як сповіщала 9 грудня 1934 року газета «Мета», виголосив проповідь на панахиді, що

проходила в архикатедральному соборі у Львові, в пам'ять мільйонів українців, що померли з голоду в Україні і похоронені не за християнським звичаєм, при цьому на труну ним були покладені тризуб і хрест.

Згодом це буде використане органами державної безпеки в процесі «створення ініціативної групи», яка від імени духовництва і віруючих поведе роботу на підготовку і проведення Львівського Собору-спектаклю по ліквідації УТКЦ, а статті Г. Костельника з 1933-1934 рр. будуть використані як основний компромат проти нього і кваліфіковані як дії, спрямовані проти совєтської влади та її «мудрого керівництва». Це тоді, коли на території Галичини цієї влади не було і в згадці, а було правління колоніального польського режиму!

Принагідно хочу згадати, що саме доктор філософії Г. Костельник у складі делегації від греко-католицької Церкви 22 і 27 грудня 1944 р. на прийомі у І. Полянського ставив найгостріші питання з проблем подальшого буття Церкви на території Галичини, на які І. Полянський не зміг дати прямої відповіді. Тоді Г. Костельник сумлінно і енергійно відстоював права греко-католицької Церкви, яка у відповідності до прийнятих напередодні Радом Народних Комісарів ССРСР постанов мала всі юридичні і фактичні підстави для функціонування. Адже, згідно даних митрополита Андрія Шептицького, які він наводив у своєму листі, відправленому ним 17 серпня 1944 року на адресу Голови Ради у справах релігійних культів при РНК ССРСР І. Полянського, на території Галичини у чотирьох єпархіях налічувалось 5 мільйонів віруючих⁵³.

Тоді, на прийомі у І. Полянського, представники НКГБ зрозуміли, що Г. Костельник є тією впливовою особою серед греко-католиків, за якою піде духовництво. Все, що відбувалося далі, залишалось справою техніки. Працівники беріївського відомства вміли «впливати на людей», потрібних їм для виконання підступних намірів. Кандидатура каноніка Г. Костельника на «посаду голови ініціативної групи» (про яку ще ніхто з віруючих не знав) їх цілком влаштовувала. Але скоро вона «сповістить про своє існування», а поки що І. Вільховий, прогинаючись перед своїм московським прямим начальником, інформував його, що митрополит Й. Сліпий недавно звернувся з заявою до голови Львівського облвиконкому з проханням дозволити відкриття при єпархії греко-католицької церковно-общинної групи, яка організовувала б і надавала матеріальну допомогу і моральну підтримку пораненим і хворим бійцям Червоної Армії та їхнім сім'ям. Але під час перебування І. Вільхового у Львові у відкритті цієї групи представникам єпископату було відмовлено. На сторінках цієї інформації Полянським було зроблено надпис «Правильно».

В цей же час на території Галичини створювались максимально сприятливі умови для православ'я, про що І. Вільховий сповіщав у Москву:

«Виходячи з Ваших вказівок, нами зроблено наступне:

— щоб усіляко сприяти уповноваженим у справах РПЦ в їхніх заходах, подано інструктивні вказівки нашим уповноваженим;

— забороняється ксьондзам обслуговувати греко-католицькі громади, які не мають священиків;

— забороняється священикам римо-католицької церкви об'їжджати парафії, які не мають служителів культу;

— підтримуємо прохання православної 'двадцятки' про надання їм колишніх будівель костьолів;

— вказали уповноваженому по Кам'янець-Подільській області т. Гречіну на неправильні дії стосовно відібрання у православних молитовного будинку (костьолу) і передачі його римо-католикам;

— якщо уніятську церкву будували православні — даємо можливість православній 'двадцятці' відібрати цю церкву у своє розпорядження;

— надаємо всіляку підтримку роботі 'Ініціативної групи для возз'єднання греко-католицької церкви з православною церквою»⁵⁴.

Такими віроломними діями по цькуванню однієї Церкви іншою, розпалюванню ворожнечі між віруючими-українцями, а отже зламу єдності, яка була так необхідна під час змагань за відродження національної державності на Україні, імперський центр був явно задоволений, про що невдовзі Садовський сповіщав І. Вільховому у Київ на вул. Кірова, будинок 23, де знаходилась його резиденція: «Рада у справах релігійних культів при РНК ССР, ознайомившись з Вашим повідомленням про проведену роботу згідно нашого листа № 134 від 8.05.1945 року, зазначає правильність переведених і сплянованих Вами практичних заходів щодо греко-католицької і католицької церков. Розпочату роботу слід продовжувати і активно розвивати у тому ж напрямку.

Рада у справах релігійних культів потверджує, що завдання, які поставлені в листі Ради від 8.05.45 р. стосовно римо-католицької церкви і її священослужителів, залишаються в силі»⁵⁵.

Що ж, Україна завжди відзначалася заппадливстю у виконанні вказівок імперського центру. І в цій ганебній справі винищення духу і душі народу вона від імени вільхових першою відрапортувала Москві.

А тим часом ширилися «заходи по возз'єднанню ГКЦ з православною Церквою». Як і було спляновано в кабінетах державної безпеки, «все робилось руками греко-католицьких священиків».

У найбільш концентрованому вигляді процес з'єднання Української Греко-Католицької Церкви з Російською Православною Церквою відтворено в книзі «Діяння Собору Греко-Католицької Церкви 8-10 березня 1945 року у Львові» (видання Президії Собору, Львів, 1946, 176 с.). Вона була підготовлена і видана з подання тих же спецслужб, які займалися підготовкою і проведенням Собору-спектаклю, а на стор. 13 для «об'єктивності» цинічно зазначається: «Все тут, у книжці, подаємо вірно, як воно дійсно було... Надіємось, що ця наша книжка... буде не тільки важливим історичним документом, але й дорогоцінною пам'яткою для кожного українця».

Так. Сталінська політика, що вершилась службами НКГБ цього часу, мала і має трагічні наслідки. Енкаведисти передбачили, яку міну сповільненої дії закладають в Україні, зокрема у західному її регіоні. Адже ця «дорогоцінна пам'ятка для кожного українця» до цього часу кровоточить незгойними ранами, які роз'яструються не без лихих намірів і мети «нащадками і спеціалістами» з міжнаціональних проблем.

А тим часом на вулицях Львова буяла перша повоєнна весна 1946 року, яка була далеко не мирною для мільйонів галичан, оскільки продовжувалась інспірована спецслужбами братовбивча війна. Як і було сплано ще 2 березня 1944 року, коли Сталін вперше доручив Г. Карпову «опрацювати» низку заходів по ліквідації греко-католицької Церкви, яка не скорилась перед тираном і не стала його прислужницею, отримавши клеймо ворожої проти советської влади, бо «...заняла совершенно нетерпимую в политическом отношении позицию...», — ідею скликання і проведення Собору греко-католицької Церкви західних областей України вміло приписали Ініціативній групі, про яку йшла мова в інструкції Г. Карпова ще 15 березня 1944 року.

Принагідно зазначимо, що на протязі десятиліть офіційна советська історіографія постійно твердила, що ця ідея належить суто Ініціативній групі. Мовляв, чого ж ви прагнете, адже Львівський Собор був підготовлений самими греко-католицькими священиками, які завчасно проголосили про необхідність возз'єднання з РПЦ. Якраз у цьому і криється до цього часу головна помилка, яка є не стільки помилкою, як злим наміром компартійних дослідників і істориків, що виконували соціальні замовлення «розуму, честі і совісті нашої епохи».

Необхідно раз і назавжди покінчити з такими «науковими» сентенціями, які до цього часу не зняті з наукового обігу і йдуть в ногу з тими, кому вигідні розпалювання ворожнечі між віруючими і розбрат між Західною і Східною Україною. Адже аналіза вищенаведених архівних документів остаточно підтверджує, що цей фарс був підготовлений службами державної безпеки, був безпрецедентним втручанням советської держави у справи Церкви з метою її використання як інструменту в державному механізмі, знищивши попередньо непокірну Церкву в особі УГКЦ.

Ініціативна група «постала» у Львові 28 травня 1945 року, коли вже остаточно завершилась війна і Сталін приступив до створення на свій кшталт «соціалістичної системи». До її складу ввійшли: о. д-р філософії Г. Костельник, настоятель Преображенської церкви у Львові; о. д-р М. Мельник, парох Нижанкович і Генеральний вікарій Перемишльської єпархії; о. Пельвецький А., парох Копичинець, декан Гусятинського деканату, представник Станіславської єпархії.

Основною причиною появи Ініціативної групи стало те, як пишуть її члени: «Наша церква опинилася в стані безвластя та дезорганізації. Це болоче відбивається на церковному нашому житті, довгий час воно так не могло б бути. Тому ми, підписані, чільні представники

з наших трьох єпархій, рішилися вивести нашу Церкву з стану анархії...»⁵⁶

Який же шлях виходу «з стану анархії» бачили святі отці, члени Ініціативної групи? Відповідь дається в кінці цієї ж фрази: «...з стану анархії в стан консолідації для перетворення її в Православну церкву і просимо одобрити цей наш почин»⁵⁷.

Ось головна мета, задля якої і постала зазначена група, що й було завчасно передбачено в інструктивних документах держбезпеки.

28 травня 1945 року Ініціативна група звернулась до уряду УССР з проханням про її затвердження, констатуючи в проханні стан безвладдя у греко-католицькій Церкві. Необхідно зазначити, що на той час церковна влада у греко-католицькій Церкві існувала, але згодом цей стан безвладдя створила сама советська влада руками НКГБ. Сьогодні достеменно відомо, що ця акція сталася 11 квітня 1945 року, коли були заарештовані митрополит Й. Сліпий, єпископи М. Будка, М. Чарнецький, Г. Хомишин, І. Латишевський.

Очевидно, членів Ініціативної групи в кабінетах НКГБ швидко переконали, що «винність» усіх заарештованих у будь-якому випадку буде доведена, бо, навіть не дочекавшись рішення суду, вони констатували стан безвладдя в греко-католицькій Церкві. Хоча й це не відповідало дійсності, бо на свободі ще перебували Перемишльські єпископи Й. Коциловський і Г. Лакота. Але Ініціативна група звернулась не до них, а до уряду УССР, зокрема до РНК УССР. Згодом, правда, задля «святого» спокою членів Ініціативної групи, на території Польщі були заарештовані і видані органами НКВД і о. Коциловський, і о. Г. Лакота. Але це сталось аж у 1946 році в квітні. А ще більший цинізм і христопродавство сталось 25 лютого 1946 року, коли у Києві Патріярх Московський і всієї Руси Алексій провів хіротонію (призначення — наречення в єпископи православної Церкви) о. М. Мельника на єпископа Перемишльської (колишньої), а на той час — Самбірсько-Дрогобицької єпархії, знаючи, що у Перемишлі на цій посаді перебував єпископ Й. Коциловський, який відстоював права українського населення, що примусово вивозили з прадідівських земель на советську Україну.

Проте, уступивши силі, члени Ініціативної групи усвідомлювали, щоб на шляху реалізації нав'язаної їм мети будуть великі перепони з боку і священослужителів, і віруючих. Тому у Зверненні до РНК УССР вони змушені були визнати, що «психологія релігії — дуже делікатної натури, тому годі думати про моментальне перетворення нашої уніятської церкви в православну. На це треба часу, щоб зберегти особисту честь священників, щоб священників переконати і перевиховати, вірних успокоїти і приготувати і т. ін.»⁵⁸.

Отже, процес переходу з греко-католицької віри в православну вимагав «переконування і перевиховання» священників і «успокоєння і приготування» віруючих. Особливо «несвідомі» процес «перевиховання» й «успокоєння» довершували в советських таборах архіпелагу ГУЛАГ.

11 квітня 1945 року всі наявні в ССРСР найвищого рангу священники Греко-Католицької Церкви були заарештовані, а 28 травня

1945 р. Ініціативна група у «Зверненні до РНК УССР» пише: «Маємо повне довір'я до Радянської влади. ... Для думаючих ясно, що уніатська церква, як уніатська, в цих нових наших умовах державного і народного життя являється як історичний пережиток».⁵⁹

Але вся справа в тому, що віра членів Ініціативної групи була зформована на страху, обмані і брехні, про що свідчать їхні звернення. Так, цього ж дня 28 травня 1946 року Ініціативна група одночасно із Зверненням «До Ради Народних Комісарів УРСР» подала Звернення «До всечесного греко-католицького духовенства в західних областях України». Порівняймо лише два абзаци обох звернень.

Із Звернення «До РНК УРСР»: в його останньому абзаці зазначалось: «Отже, просимо затвердити ініціативну групу і призначити їй право вести намічене діло».⁶⁰

Із Звернення «До всечесного греко-католицького духовенства. ...»: «Оцим повідомляємо Вас, Всечесні Отці, що з дозволу Державної влади, утворилася Ініціативна група. ... Державна влада признаватиме тільки зарадження Ініціативної групи. ...»⁶¹.

Як бачимо, «державною владою» для святих отців, членів Ініціативної групи, були НКВД і НКГБ, а не РНК УССР, бо тільки в кабінетах цих відомств можна було в той самий день і «просити затвердити» й одержати «дозвіл», не боячись бути спійманими на брехні писати про це.

В дійсності, «державна влада» тоді дозволу не тавала, а санкцію на свою роботу Ініціативна група одержала тільки 18 червня 1945 р., і то не від РНК УССР, а за його «вказівками у відповідь на декларативну заяву від 28.05.1945 р., а від Уповноваженого Ради з справах Російської Православної Церкви при РНК УССР П. Холченка, який у третьому пункті свого листа, який не являвся нормативним актом, вимагав від членів групи: «В міру проведення обліку деканів, парафій і монастирів греко-католицької церкви, Ініціативна група має надсилати до Уповноваженого з справах Руської Православної Церкви при Радянській УРСР списки всіх деканів, парохів і настоятелів монастирів, які відмовляються підлягати юрисдикції Ініціативної групи греко-католицької Церкви по возз'єднанню з Православною Церквою».⁶²

Отже, юридичного акту, який би хоч формально «узаконував» функціонування Ініціативної групи, не було. Уряд УССР в той час подібних рішень не ухвалював, а І. Вільховий, як уповноважений з справах Російської Православної Церкви, такими повноваженнями наділений не був. З цього випливає, що, суто з правової точки зору, створення та діяльність Ініціативної групи були антизаконовими. Мало того, її діяльність носила характер кримінального злочину, так як члени групи були прямими співучасниками геноциду проти власного народу, а саме, як випливає з документу І. Вільхового, вони подавали списки тих, які відмовлялись від «возз'єднання з Православною Церквою». Ці списки подавались у раду в справах РПЦ, яка функціонувала як орган НКГБ. Яка доля чекала після

цього ні в чому не винних священнослужителів, — здогадатись неважко. Всі вони були запроторені у табори і тюрми.

Трохи пізніше, Голова Ініціативної групи, а отже, висловлюючись юридичною термінологією при кваліфікації злочинних дій, — організатор масових злочинів проти свого ж народу, о. доктор філософії Г. Костельник, замітаючи сліди злочину не без допомоги НКГБ, в інтерв'ю газеті «Правда» так пояснив цей факт: «Як видно з повідомлення Прокуратури УССР, опублікованого в газеті «Львовская правда» від 1 березня 1946 року, згадані особи (високопоставлені священнослужителі УГКЦ — прим. автора) були заарештовані в квітні 1945 року, як громадяни ССРСР, за активну зрадницьку і посібницьку діяльність на користь німецьких окупантів, і справа по їх звинуваченню передана Військовому Трибуналу»⁶³. Так хто ж був зрадником свого народу?

З початком репресій проти греко-католицького духовництва, віруючі і священнослужителі, не знаючі дійсного стану і причин, в надії на справедливість і захист безвинних, звернулися з листом до заступника Голови РНК ССРСР В. Молотова. Але відповіді вони так і не отримали, а більшість з них згодом опинилась у таборах.

На цього листа 12-14 вересня 1945 року за № 260 І. Полянський сповістив Уповноваженого Ради в справах релігійних культів по Львівській області: «Радою у справах релігійних культів при РНК ССРСР отримано від Раднаркому ССРСР т. В. М. Молотова листа, адресованого на ім'я замісника Голови РНК ССРСР т. В. М. Молотова групою священників греко-католицької церкви в кількості 61 з проханням звільнити арештований весною 1945 року греко-католицький (уніятський) єпископат на чолі з митрополитом Й. Сліпим, припинити 'переслідування' за греко-католицьку віру і 'навернення у православ'я' греко-католиків.

Рада просить Вас усно повідомити цій групі священників на чолі з архимандритом Климентієм Шептицьким і ксьондзом Іваном Гостовим наступне:

1. Керівництво ГКЦ зайняло стосовно советської влади ворожу позицію, використовуючи усю церкву відповідно до своїх політичних інтересів;

2. Ініціативна група греко-католицької церкви на чолі з доктором Г. Костельником, яка утворилася після арешту єпископату уніятської церкви, отримавши дозвіл на існування від РНК ССРСР, повела роботу на возз'єднання ГКЦ з православною церквою.

Враховуюче вищесказане, Рада не вважає за потрібне розглядати питання, поставлені в згаданому листі групи священників греко-католицької церкви, які підписали цього листа»⁶⁴.

Таким чином, Ініціативна група, як бачимо, використовувалась як прикриття тим актам вандалізму по відношенню до УГКЦ, що творились новоявленими «спасителями» українського народу при активній допомозі членів цієї ж Ініціативної групи та інших духовних осіб, яких насильницькими методами заставляли зрікатися греко-католицької віри і переходити до православ'я. Про це

красномовно розповідав священник І. Бачинський зі Стрия, якого прийняв І. Вільховий під час перебування в Дрогобичі:

«Я сорок три роки працюю священником. По дорозі сюди я зустрів священника з Славського району, прізвища якого не пам'ятаю. Він мені розповів, що там в Славському районі, священників викликають в НКДБ і заставляють силою переходити в православ'я. Мені здається, що така постановка питання може перешкодити нашій спільній справі. Краще, якщо з священником буде розмовляти старший священник. Польське прислів'я говорить: 'Що нагле, то подябле ('що скоро — то для чорта')»⁶⁵.

Примітки

46. Там же.
47. Там же. — Арк. 7.
48. Там же. — Колекція документів. — Арк. 2.
49. Там же. — Арк. 3.
50. Там же. — Арк. 10.
51. Там же. — Арк. 11.
52. Там же. — Арк. 12.
53. Там же. — Арк. 12.
54. Там же. — Арк. 13.
55. Там же. — Колекція документів. — Арк. 57.
56. Там же. — Арк. 61.
57. Там же. — Арк. 63.
58. Діяння Собору Греко-Католицької Церкви 8-10 березня 1946 року у Львові. — Львів, 1946. — с. 18.
59. Там же.
60. Там же. — с. 13 і 19.
61. Там же. — с. 18.
62. Діяння Собору Греко-Католицької Церкви 8-10 березня 1946 року у Львові. — Львів, 1946. — с. 19.
63. Там же. — с. 23.
64. Там же. — с. 20.
65. Комсомольская правда. — 1990. — 5 январа.

(Закінчення буде)

Оксана ГАЙОВА
Науковий працівник ЦДІА України
у Львові

СОЦІАЛЬНА РОЛЯ ЦЕРКВИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЙНИХ РЕЖИМІВ (Закінчення, 2)

Та советська влада не пішла сподіваною Митрополитом Шептицьким дорогою справедливості.

«17 травня 1940 р. — Звернення Райвиконокму до сільської Ради в селі Ляховичі Зарічні.

На підставі постанови народних зборів Західної України всі поміщицькі, монастирські, церковні землі повинні націоналізуватись. Проте не всі Сельради провели націоналізацію церковних земель. При націоналізації залишають священослужителям по 10-15 моргів. Райвиконокм роз'яснює, що націоналізації підлягають всі церковні, парафіяльні ерекціональні землі і з них залишати священослужителям ніхто не має права жодного морга. . .

Голова Журавнанського Райвиконокму Мірошник»¹⁶

14 грудня 1940 р. — Лист пароха села Войнилів о. Людомира:

«Ваше Високопреосвященство, Милостивий Архипастирю!

. . . З приходом Червоної Армії пережив я все, що і інші люди, піддаючися всему, чого не удалось і не можна було уникнути!

Земельну власність всю забрали, не лишаючи ані скиби, но я мусів ще перед тим перебути катастрофу пожеари, котрий знищив всі будинки господарські на дни 2 серпня 1939 року — при нім згорів і весь збір з поля.

. . . Фінансовий відділ обложив мене податком сільськогосподарським, котрого не маю чим сплатити. Вношу відклик до Области і Києва, може там захотят зрозуміти, що погорівший фільварок ніякого доходу дати не міг!»¹⁷

Львівський Архієпархіяльний Собор 1940 року приймає рішення, постанови, декрети, які забороняють священникам покидати свої парафії без дозволу на те Церкви. М/итрополичий/ О/рдинаріат/ ч. 14: «Всім священникам, котрі без відпустки покинули свою парохію, уділює Митрополичий Ординаріат строгу канонічну нагану».

І «всі отці дальше на місцях, — пише Олеський декан о. Василь Пришляк. — Всі голосять науки. В Ожидові доглянула влада сходини дітей в церкві і заборонила. . . Скрізь видний зовнішній натиск на колективізацію господарського життя. До мене приходили політруки з

¹⁶ ЦДІА України у Львові, ф.201.

¹⁷ ЦДІА України у Львові, ф.201.

проханням не перешкоджувати новому рухові. Мій особистий погляд, то це діло виринає поки-що як доброхотне зусилля сільських ледарів добитись легкого прожитку. Треба сподіватись, що із закріпленням нового ладу, прийде прямо примус колективізуватись усім, тоді й ці рештки ерекціональної землі припадуть колективам. Взято вже скрізь на учто куркулів (мабуть, для евентуального переселення). Стоїть перед нами не рішене питання, яке становище має заняти низовий клір?... Вже є випадки, що говорять самі за себе. 27.ІІІ. ц. р. сталася подія, що відгомоном своїм глибоко вразила релігійні почування околиці. Двох червоноармійців в половині правила вдерлося до церкви і страшним криком, радше ревом, стали перешкоджувати Богослужбі. Народ ще більше скупчився й ревно продовжував рипонзорії. Тоді один з них, Сергій Зотін (младший командір) вискочив на поміст з криком 'уб'ю попа', з помоста кинувся до престола, розтрутив зібраних і опинився безпосередньо в дверях захристії, де я стояв при престолі. В критичному моменті я оглянувся і спостеріг його вже за своїми плечима. Відрухово вхопив його за ковнір й викинув на церкву. Зчинилася метушня. Мене заступили вірні — другі вибігли з Церкви й підняли крик. Оба насильники заховались в незакінчену другу захристію, звідкіля кидали в нарід мулярським приладдям. Я вернув до престола кінчити Богослужбу. В міжчасі оба вирвали провізоричні двері й вискочили на двір. Там їх зібрані здорово потурбували. Щасливо, крім дрібних контузій, обійшлося без кровопролиття. Господь захоронив нас від гірших можливостей, а Підгорецька Мати Божа (секретно захована в селі) розтягнула над нами свою материнську опіку»¹⁸.

«До совітських сільських властей рекрутували місцевих селян — але це був по більшій мірі елемент духово і морально менше вартий. Були між ними одиниці правих характерів і свідомі, що своїми персвазіями і потягненнями не раз ставали в обороні віри, церкви, духовенства і народу. Були між ними і поважні господарі, себто в ніякій мірі не зачаджені більшовицьким дурманом, котрих втягнуено до 'властей' терором, і ці зі страху і боязни там ввійшли — та они з засади не були шкідливими. З большевиками добровільно ніхто не втік. Натомість большевики при своїй утечі, на кілька день перед тим забрали примусово з Кійданець 33 людей, муштин у віці від 27-35 літ до повітового міста Збаража. Готові друковані картки до голосованя. Кождий виборець мусів голосувати. В льокалі виборчим комісія виборча принимала картки до урни, котрі на кілька минут перед зложенням до урни роздавали виборцям до перегляду. Льокаль виборчий був удекорований портретами більшовицьких достойників та разячо червоними матеріями і червоним папером. Дійсно мав вигляд чортівсько-пекольної спельольки. В прилеглій до льокалю виборчого убикації грала музика, де, вправді дуже мало, гуляли виборці, примушені большевиками до танків, бо був тоді піст Пилипівка. Кандидат сам говорив мало. Це по наказу. Він лише представився виборцям, хто він та сказав свою коротку — по наказу — життепись — в роді такої: 'Що він ціле життя терпів від буржуїв,

¹⁸ ЦДІА України у Львові, ф.358.

панів, попів і куркулів, що він 'батрак' — а відтак промовляли большевицькі агітатори. На тих вічах взагалі ніхто з виборців не промовляв, ніхто ніяких закидів не робив, усі боялися, бо можна було пропасти. Виборці 'мали право' і мусіли лише довго і багато бити в долоні, себто оплескувати промови агітаторів виборчих та кричати довго 'Хай живе!', а 'Многая літа' чи 'Слава' не вільно було окликувати, бо це були оклики націоналістичні, фашистівські.

По тих передвиборчих вічах, по самих виборах, по всяких ревізиціях збіжжя, худоби, по стяганню 'примусово-добровільних' внутрішніх позичок, по вивозі людей на Сибір, по покликуванню багатьох селян до НКВД на допити-слідства, де тримали безперервно цілі доби — щонайменше 9750 населення поставились до самих большевиків та до їх кличів безбожництва, комунізму, інтернаціоналізму негативно і вповні ворожо. Цілий рік 1940-41 потайки вичікували освободження і завзято вірили, що воно прийде».

І прийшов 1941 рік. Большевицька диктатура замінена диктатурою гітлерівських військ, замінена владою, з якою пов'язували спочатку визвольні мрії як народ своїм волевиявом 30 червня 1941 року, так і Українська Церква.

Митрополит пише звернення, листи і заяви до нового уряду Львова у справах звільнення українців з ув'язнення, у справах транспорту продовольчих посилок для полонених, у справах сезонної праці українських робітників у Німеччині, у справах освіти і здоров'я.

15 серпня 1941 рік, Львів

До Управи міста Львова, Уряд Здоровля

Митрополичий Ординаріат до письма Управи Міста Львова з дня 15 серпня 1941 року подає до відома, що за часів польської влади у Львові було по шпиталях не велике число українських хворих, бо влада польська робила великі труднощі в прийнятті хворих на лічення. А прийнятих змушувано приймати обслугову польських душпастирів аж до переходу на латинський обряд. По всіх шпиталях були поставлені латинські душпастирі навіть по кілька. А тепер число українських хворих зросло і стало зростає, тому для них є konieczним дати вистарчаючу духовну поміч. Просимо о це, що є вже конечно потрібне.

† Андрей

17 листопада 1941 рік, Львів

Ви кооповажаний Пане Полковнику!

Звертаюся до Вас з такою просьбою. У Львові за більшовицьких часів був письменник-наддніпрянець. ОСИП ПОЗИЧАНЮК, національно свідомий українець, який з більшовиками не мав нічого спільного. Тепер він виїхав на Україну і був арештований дня 28 серпня 1941 року німецькими властями в місті Житомирі. Тепер він перебуває в тюрмі Монтегелло в Кракові. Відомо мені, що дня 19 вересня ц. р. була видана Львівським Гестапо постанова про звільнення

Осипа Позичанюка. Ця постанова не була виконана, бо тоді Гестапо не було ще відомо місце перебування Позичанюка. Прошу Вас зайнятися справою цього молодого чоловіка та допомогти йому звільнитися з тюрми.

*Митрополит і Президент УНР
† Андрей (Д-р А. Шептицький)*

1942 р., Львів. — Лист Митрополита А. Шептицького до Управи міста Львова:

«Справа транспорту харчевих пачок для полонених.

На конференції У.К.К. у Львові 17 січня ц. р. Директори трьох господарських установ, а то: Центросоюзу (д-р Шепарович Юліан), Маслосоюзу (інж. Андрій Палій) і Народної Торгівлі (д-р Кузів) заявили свою згоду транспортувати харчеві пачки для полонених з поодиноких осередків до Львова автами своїх установ.

З огляду на те, що в краю є готові великі скількості готових харчевих пачок (около 30.000), що на них ждуть вичерпані полонені українці, доставу цих пачок до Львова треба перевести в найближчих днях. Від цього залежить успішність акції допомоги полоненим українцям. В зв'язку з цим повинні вийти окремі інструкції для низових клітин вищезгаданих господарських установ, щоб згідно з ними всі авта, що є в диспозиції поодиноких повітових господарських установ, були в міру можності використані для перевозу харчевих пачок.

† Андрей»¹⁹

Не залишає поза своєю увагою Митрополит і тих, котрі силою воєнних обставин опинилися на території Галичини.

1943 р., листопад. — Лист православних українців Митрополитові А. Шептицькому:

«До Вас, Отче Всечесний, звертаємось, допомоги собі потребуючи. А допомогти може той лише, хто сам має доволі. Хто знає нужду віруючих і піклується за їх долю, за душі християнські. В своїй книжечці до робітників, що їхали до чужих країв на заробітки, Ви давали досить корисних вказівок, бо вони потребували того. В одну страшну годину потребують Вашої допомоги інші подорожани, які, врятовуючи життя своє від більшовизму, опинилися тут, в Галичині та в інших наших землях. Це українці Лівобережжя, Наддніпрянщини, — благословенного Богом краю, Галилеї української, споганеної тимчасово московським жидо-більшовизмом. В тяжких умовах, далеко від рідного краю, нужденні, слабі, самотні, змучені душею і тілом, знайшли тут ці люди деякий притулок, добре людське серце, матеріальну допомогу. Знову відчували надію, зіткнули і очі їм ніби про-світлішали, хоч невимовно тяжке лихо годі ще забути та годі його ще позбутися. В свято чи неділю святу ідуть-поспішають ці нещасні до храму Божого, до Дому Того, хто вічно кличе: 'прийдіть до Мене всі трудящі і обременені'. До Того, хто умів любити малих цих і Світ Свій післав для всього світу, навчаючи і вірити, і молитись, і пізнавати шляхи до Царства Божого на землі. Бо в Храмі Божому

¹⁹ ЦДА України у Львові, ф.201.

душа християнина знаходить втіку і радість високу, бо любов Бога і Отця і причастя Св. Духа».

4 жовтня 1943 р., Львів. — Лист Митрополита А. Шептицького до Матері Ігумені ЧСВВ Моніки:

«Преподобна Мати Ігуменя!

...Якщо маєте намір бути у Львові, то відложіть його на якийсь час. Тепер Львів, а зокрема мій дім, переповнений біженцями з України»²⁰.

Своєю поставою до німецьких властей Митрополит набув великого престижу як серед католицьких, так і серед православних українців. І, звичайно, це наставило окупаційну владу проти нього: таємна поліція почала навідуватись у його палати. Траплялися випадки, коли тільки інтервенція генерал-губернатора дистрикту Галичина рятувала його від арештування гестапо. Ніщо не могло зупинити Митрополита Шептицького в його діяльності для добра і спасіння народу. 1942 року він видає відомий пастирський лист з осудженням нелюдського трактування євреїв нацистами, а в іншому гаряче протестує проти записування українців у винищувальні гітлерівські команди, протестує проти масового посилення українців на невідільничі роботи до Німеччини і звертається до народу з пастирським листом «Не убий!». Наражаючи своє життя, переховує в палатах єврейських дітей і рабіна д-ра Давида Кагане. На наказ Митрополита 150 євреїв переховувано в студитських монастирях. Приблизно 500 монахів і монахинь, згідно зі спогадами Ісаака Левіна, знали про присутність євреїв, та не було випадку зради і ні один з євреїв не потрапив у руки гітлерівців²¹.

За пів століття на Митрополичому престолі Митрополит Шептицький виховав правдивих душпастирів українського народу, душпастирів, які за прикладом свого Вчителя не покидали народу у важкі хвилини випробовувань і, ризикуючи своїм життям, рятували інших.

6 травня 1942 р., Львів. — Лист анонімного автора Митрополитові А. Шептицькому, щоб перестерегти парохів видавати метрики хрещення євреям.

«...Вчора був у д-ра Саноцького, керманича відділу Суспільної Опіки, один українець, який працює в німецькому уряді, і повідомив дискретно, що деяким нашим парохам у Львові грозить арештування за те, що видають жидам метрики хрещення.

Назвав конкретно о. Дудкевича і ще другого, мабуть о. Каптанюка, але щодо прізвища того другого, то д-р Саноцький не пригадує собі того.

Просить мене сказати це Вашій Ексцеленції, може будуть ласкаві

²⁰ Там же, ф.201.

²¹ О. Кравчук. «Велетень зо Святоюрської Гори», Канада, 1963. — с. 103.

перестерегти взагалі наших парохів, що вони з того приводу нара-
зяться на якнайгірші консеквенції.

7.V.1942»²²

Короткий був час надій і сподівань, що з відходом большевицької диктатури український народ отримає змогу будувати свою Державу.

В листі А. Шептицького до св. Отця Папи Пія XII від 29-31 серпня 1942 року сказано: «Визволені німецьким військом з більшовицького ярма, ми відчули якесь полегшення, що такі не тривало більше як місяць-два... Нині увесь край є переконаний, що німецький режим є на рівні, а може й вищий, як режим більшовицький, ли-
хий, майже диявольський»²³.

7 липня 1944 р., Бориничі. — Лист о. д-ра Романа Яценківа Ми-
трополитові А. Шептицькому.

«...Стільсько і Лівів знищили вогнем на 100%. Одинокa церква
тричі обробована німецьким військом залишилася. Нарушили пушку
з найсвятішими Тайнами, зрабовано позолочене завершення, звізда,
копіє, повний комплект, части дорогих фелонів, гроші. Третій раз, в
середу, по розбиттю гранатою замку до захристії, лишили запалену
вічну лямпу, щоб спалити церкву. Цілковите знищення підписаного.
Найбільше мені шкода докторських дипломів і моєї бібліотеки, які
я беріг як ока в голові»²⁴.

1944 рік. Чергове «визволення» і чергове послання Церкви до
духовенства і вірних не ставати до боротьби з набагато сильнішим
ворогом.

...«Жах проймає нас до глибини душі і невимовний біль стискає
наше серце, коли глядимо, Дорогі Браття і Сестри, на нинішній стан
наших епархій, на переважкі умовини, серед яких доводиться про-
живати Вам, Отці Душпастирі і Вірні, непевні ні свого майна, ні
життя...»

Шаліє дальше буря війни, а пожежа і кров значать свої круті
стежки до найдальших закутин нашого краю. Справді важкий допуст
впав на наш нарід... Це спонукає нас звернути тепер Вашу увагу
на нові небезпеки, щоб Ви з ще більшим зусиллям і дбайливістю
старалися не допускати до проливу крові і не давати навіть поводу
до винищування народу. Старайтеся нічим не викликати яких-не-
будь утисків і не улягати намовам та не даватися зивести себе з
рівноваги провокаціями тих, які хотіли б заманити вас на бездоріж-
жя різними шумними, часто нехристиянськими націоналістичними
гаслами. Бо ви наражені нині ще більше, ніж передше на знищення
не тільки усього свого дорібку і майна, але й на втрату життя свого і
ушої рідні.

Звертаємося з зазивом до Вас занехати дальшого кровопролиття.
Зробіть це в ім'я підчинення радянській владі, а ще більше в ім'я
всенародного добра. На перепоні можуть стояти хиба пересадна

²² ЦДА України у Львові, ф.201.

²³ «За вільну Україну», 28.VII.90 р.

²⁴ ЦДА України у Львові, ф.201.

думка про свою силу і велич з одного боку, а з другого — легковаження противника. . .

... Дорогі Діти України. Поки час, гляньте тверезо на дійсність і послухайте нашого голосу, — голосу Церкви. Ми не відказуємо Вам любови народу і посвяти життя, але це безвиглядний порив ставати на про з найбільшими потугами світу в хвилі знівечення Червоною Армією німецької окупації України. Націоналістична Німеччина йшла на наше знищення і загальом усього слов'янства. Не можна ступати її слідами. Треба тверезо оцінити її положення і не датися почуванням, але для осягнення більшого добра зректися менших добр. Це оправдане і самозрозуміле. А певно Господь поблагословить добрі, миролюбиві наміри і добру волю та покермує на благо справами нашої батьківщини, бо Бог не є Богом незгоди, а мира»²⁵.

Та до здійснення Благословення — Воскресіння з руїн нашої Церкви — потрібно було пережити 1946 рік, довгі роки підпілля. . . А тоді, в сорокові роки, ще була надія.

«Наш Народ виявив вже стільки сили, виказав так багато прив'язання до Христової Віри, що не зломить Його горстка Чужинців, що визнає свої засади, та може і намагається поїти в нас свої науки та вірування! Нам треба тільки під сучасну пору створити серед себе атмосферу бажання вивести нашу дорогу серцю Надію на нову, ясну, чисту путь, нам треба відданості для зорганізування усіх моральних сил серед Народу, що взяли б на себе тягар відбудови на усіх царинах національно-державного життя. Кілька разів продумую над тими справами, — пише о. д-р М. Дзерович, — гадка лине на Святоюрську Гору, до Вас, Високопреосвященний Владико, бо цей недосяжний Авторитет, яким тішиться Ваша Ексселенція, Особистість, є сьогодні одиноким пунктом, від якого може прийти об'єднання, сила та відродження! Я переконаний, що кожний з чесно думаючих Українців, після стількох розчарувань, та стількох недотриманих і несповнених надій на чужу поміч, стане до праці під моральною силою, що заключається у Вашому дусі»²⁶.

Архікаathedра, осідок Галицьких Митрополитів, — місце, куди лунуть думки народу у всіх важливих хвилях історичних подій — у хвилях радості чи смутку, під час лихоліть. Там народ шукав і знаходив потіху й розраду, там набирався сил до дальшої праці і, дай Боже, щоб з хвилиною Воскресіння Він не завівся в своїх почуваннях.

²⁵ ЦДІА України у Львові, ф.201.

²⁶ ЦДІА України у Львові, ф.358.

Спогади

Олександр КОВАЛЕНКО

НА МЕЖІ ДВОХ ВІКІВ

(Спогади про Українську Студентську Громаду в Харкові)
(Закінчення, 3)

Восени я дістав звістку, що в Технологічному Інституті знову припинено навчання, на неозначений час, з уваги на студентські розрухи, та що з нашої братії повернулося до Харкова небагато. Моя праця в земстві кінчалася, і ми з матір'ю, що жила в Гуляй-Полі при мені, постановили поїхати до Севастополя, де Лев Мацієвич по скінченню весною Інституту дістав посаду у військовому порті при будові крейсера «Очаков» і куди нас кликав. Приїхавши в жовтні туди, ми оселилися разом з ним. Туди ж приїхав ще перед нами і Кість Румницький. Стали ми розшукувати в Севастополі українців, а тим часом зав'язали зносини з тамошньою російською революційною інтелігенцією, ходили на їхні зібрання та закликали їх до себе. Та скоро ми побачили, що нам з тими людьми не по дорозі, а зносинами з ними ми тільки даремно звертали на себе увагу місцевої жандармерії. Ми, отже, вирішили краще пильніше взятися до організації хоч якогось гуртка українців.

В скорому часі ми довідалися, що при севастопольському «Народному Домі» склався український гурток любителів драматичного мистецтва. Дізнавшись про день зборів того гуртка, ми з Мацієвичем пішли туди і попали на збори, присвячені якійсь реорганізації гуртка. Зібрання закінчилося тим, що мене було обрано режисером, а Мацієвича помічником. Ми запропонували зараз же обрати позаочно головою гуртка генерал-майора на пенсії Павла Лескевича, з яким ми познайомилися раніше і якого знали як дуже добру людину виразно ліберальних поглядів, до того ж, може в наслідок його українського походження, з щирою симпатією до тодішнього «українофільства». Другого ж дня ми з Мацієвичем дістали його згоду на головування, і під його генеральською протекцією та під нашою орудою діяльність гуртка дуже пожвавилася, і його вистави в «Народному Домі» мали величезний успіх як серед місцевої інтелігенції, так і серед простого люду, де популярність їх була така велика, що квитки на галерею, номінальна ціна яких була вісім копійок, перед виставами продавалися дрібними спекулянтами по сорок копійок і більше; так що зрештою ми перестали продавати ці квитки зарані. Розуміється, що славу наших вистав треба віднести не стільки на наші артистичні здібності, скільки на репертуар тодішнього українського театру взагалі.

До гуртка належали різні люди: в ньому були і урядовці, й учительки, і кондуктори фльоти, й робітники, що переважно співали в хорі. Коли ми з Мацієвичем вже там оговталися, то, вибравши там відповідних людей, заклали тісніший гурток, але вже не для вистав, а для пропаганди українського визвольного руху. Сестра Мацієвича, що часом приїздила до Севастополя, та Румницький, що кілька разів їздив до Харкова, привозили

потрібну для того «літературу». Пізніше дехто з того тіснішого гуртка вже від себе позакладав подібні гуртки з-поміж службовців порту та інших урядових установ, а також матросів та солдатів Севастопольської залоги.

В кінці лютого 1902 року мене було повідомлено, що в Інституті вже навчання йде нормально, і ми з матір'ю повернулися до Харкова, куди вже перед тим приїхав і Румницький.

Із старих членів Громади чимало цього року не повернулося до Харкова. Антонович сидів у тюрмі аж в Одесі, сидів, здається, також Камінський, Мартос все ще не мав дозволу на побут в університетських містах, Русов виїхав за кордон, Мацієвич був у Севастополі на службі. З членів центрального комітету РУП були в Харкові, здається, тільки Коллард та я. Студентські розрухи припинилися, і треба було використати цю перерву, щоб підтягнутися зі своїми учбовими справами в Інституті; а що до кінця академічного року часу було вже небагато, треба було працювати дуже пильно. На початку червня ми з Коллардом склали потрібні іспити, викінчили обов'язкові технічні проєкти і перейшли до останнього курсу навчання в Інституті.

У серпні приїхав до Харкова Мацієвич, і ми з ним поїхали на село до його батька. Пробувши там біля місяця, я поїхав до Севастополя, де мене було прийнято як практиканта до військового порту. Під час мого перебування там я написав для чергового видання РУП популярну історію України, додавши в кінці заключення про необхідність для українського народу утворити власну, ні від кого незалежну державу. З рукописом за пазухою я повернувся десь у вересні 1902 року до Харкова, де мав кінчати Технологічний Інститут. У Харкові я вже застав Колларда та більшість членів Громади. Скоро туди приїхав і Антонович, якого нарешті було звільнено з одеської в'язниці. З старших членів не було Мартоса, Мацієвича та Русова. Здається, не було також Камінського і Румницького, — перший, либонь, сидів десь у в'язниці, а другий, скінчивши студії в Інституті, виїхав з Харкова.

Уже на перших зібраннях центрального комітету РУП у мене з Антоновичем виявилось принципове розходження в поглядах на завдання діяльності РУП. Він усе більше висував наперед в пляні нашої роботи взагалі і пропаганди зокрема питання соціального порядку, відсовуючи все більше назад питання національного відродження й політичного визволення українського народу. Я відстоював нашу первісну позицію, яка зобов'язувала нас у нашій діяльності мати на увазі як соціальне упослідження маси українського народу, так і національне поневолення України. До Антоновича скоро прихилилася більшість, яка складалася з нових членів Комітету, так що по моему боці став тільки Коллард, бо з старих членів у Харкові на той час тільки й були Антонович, Коллард та я. В розмовах зі мною Коллард ніби цілком поділяв мої погляди, але на зібраннях своїх поглядів виразно не висловлював і з Антоновичем в суперечку не вступав. Полеміка розгорілася ще дужче, коли Лев Мацієвич, дорогою з Петербургу, де був якийсь час у своїх службових справах і звідкіль повертався до Севастополя, зупинився на кілька днів у Харкові. На першому ж зібранні Комітету з його участю він рішуче став по моему боці й енергійно мене підтримував і на кількох наступних зібраннях, що відбулися під час його перебування в Харкові.

Мабуть роздратований цим, Антонович, як то кажуть, зовсім «пустився берега» і став твердити, що національне питання є на Україні взагалі

неіснуюче питання, що націоналізм, який ми з Мацієвичем проповідуємо, є вигадка буржуазії, скерована на те, щоб затемнити класову свідомість пролетаріату та підірвати у нього інтернаціональну солідарність, — словом, з його уст ми, не без здивування, вислуховували ту марксистську «жвачку», яку до того ми чули тільки від російських соціал-демократів. Та у цих останніх ця «схоластика» нам була зрозумілою, бо ми давно помітили, що кожен російський марксист, як і взагалі всякий інший росіянин, інстинктивно ненавидів усякий націоналізм, коли тільки він не був російським, а тим більше, коли він у ньому вбачав хоч би тільки натяк на сепаратизм, на намір проти «єдиної неделимої»; але де взялася це заяложена аргументація у нашого «Мухи»⁶, — це було нам незрозуміло. Дехто з товаришів думав, що це був наслідок впливу якогось російського соціал-демократа, що сидів разом з ним в одеській тюрмі. Можливо!

Даремно ми з Мацієвичем вказували на те, що український нарід у своїй масі терпів подвійний гніт: національний і економічний, і що, значить, відповідно до цього і боротьба за його повне визволення повинна провадитися одночасово на двох фронтах. Даремно ми звертали увагу наших противників на ріжницю, що існує з цього огляду між становищем російського народу, який ніякого національного утиску не терпить, а навпаки — сам панує і намагається утримувати за собою те панування над іншими народами Росії, а становищем народу українського, який zarazом з участю в міжнародній боротьбі за соціальну справедливість мусить виявити героїчну потугу, щоб зберегти, ба навіть у деякій мірі відродити свою національну самобутність. Коли соціалізм має дійти до своєї мети в тій чи іншій формі, то він до неї дійде чи з нами, чи без нас; отже, нам, українцям, не може бути байдуже, чи увійде в ту «сім'ю велику, сім'ю вольну, нову» наш нарід як нарід, свідомий своєї національності, чи ще до того він буде вжитий народом російським як здобрення ґрунту для свого національного розвитку. Адже, як кожен окремий індивідуум має право на самоохорону, так і кожен нарід має таке право, і боротьба проти всяких зазіхань на те право є не тільки виправданою, але й справді священною.

Скоро ми з Мацієвичем побачили, що ні «Муху», ні «муховців», як ми звали його прихильників, ми не переконаємо, що їх аргументація зайшла в якусь «сліпу вуличку», з якої вони самі не можуть її вивести на шлях здорової логіки.

Треба сказати, що, здається, ніхто з нас, членів Громади, не належав до якоїбудь соціалістичної партії, — розуміється російської, бож українських ще тоді не було, — але кожен з нас вважав себе за соціаліста. Та й як могло бути інакше? Адже соціалізм в найширшому розумінні, незалежно від тієї чи іншої доктрини, від тієї чи іншої партійної програми, є жадання такого громадського ладу, в якому не було б місця визиску однією категорією суспільства другої. Отже, як певний світогляд, соціалізм не міг не викликати в наших молодих душах симпатії, — і то тим більше, що в масі українського робітництва, а особливо селянства ми вбачали, як я вже казав, єдиного на той час носія нашої національної стихії, і що таким чином в нашому світогляді націоналізм сам собою зв'язувався з соціалізмом. Даремно російські марксисты намагалися за допомогою своєї сектантської казуїстики розірвати цей органічний зв'язок у свідомості принаймні величезної більшості серед нас, членів Громади. Та що не вдалося зробити серед тієї більшості російським соціал-демократам, те вдалося зробити

⁶ Конспіративна кличка Антоновича.

основоположникові Громади Антоновичеві, хоч і серед незначної меншости, яку він зараз же і увів у РУП собі на підмогу. Здавалося, — щоб бути послідовним, Антонович зі своїми однодумцями, відкидаючи необхідність боротьби проти національного пригноблення України, мусіли б відкидати й саму рацію існування Громади. Але того вони не робили, а тільки полеміку з приводу національного питання з Комітету РУП перенесли до Громади. Але там наша з Мацієвичем позиція була міцнішою, бо хоч і мало хто, крім нас, брав участь, все ж ми відчували, що велика більшість членів Громади прихильється. Але Управа Громади (ми вже її мали) з Антоновичем на чолі призначала збори все рідше, а нарешті й зовсім перестала збирати нас. Лев Мацієвич уже мав від'їхати до Севастополя, і ми з ним задумали для уможливлення якоїсь діяльності в душі нашої концепції закласти в Харкові «Другу Вільну Громаду РУП». Намовляли й Колларда пристати до нас, але він відмовився, мотивуючи тим, що він вважає зайвим заго-стрювати розходження і тим розбивати сили⁷.

Щоб відразу ж заманіфестувати наші погляди та напрямок нашої діяльності, ми з Мацієвичем постановили випустити від «Другої Вільної Громади РУП» проклямацію. Для виявлення в ній наших поглядів на національне питання, ми звернулися до Міхновського, як до автора брошури «Самостійна Україна» і як до людини, що в згаданій суперечці була на нашому боці. Він написав частину, що стосувалася боротьби за національне визволення України, ми, додавши до написаного ним те, що стосувалося до питань соціального порядку, негайно цілу ту проклямацію видрукували на самими ж нами зробленим гектографі, у досить великому числі примірників, і ранком другого дня розповсюдили її за допомогою деякого з членів Громади. Проклямація кінчалася відозвою: «Хай живе самостійна, ні від кого незалежна Україна!»⁸

По від'їзді Мацієвича до Севастополя я став домагатися від Управи, щоб вона скликала збори Громади, надіючись прийнятні так встановити на тих зборах національне питання на твердий ґрунт, бо я відчував солідарність з моїми поглядами у великої більшости членів Громади. Коли ж, не зважаючи на мої домагання, Управа все не збирала Громади, я попередив Антоновича, як голову Управи, що, коли в найближчому тижні не буде скликано збори Громади, я вважатиму за свій обов'язок спонукати Громаду якось виявити свою діяльність та заманіфестувати свій погляд щодо необхідности боротьби за національне визволення України, поза зборами. Коли тиждень минув, я написав проклямацію, а на аркуші паперу поставив два запитання: 1. Чи вважаєте ви можливим, з огляду на те, що Управа вже протягом двох місяців не може зібрати Громади, який-небудь виступ без санкції зборів шляхом референдуму? 2. Чи ухвалюєте ви прикладений тут текст проклямації для випуску від Громади?

⁷ У своїх спогадах, які я вже мав нагоду цитувати, Коллард пише, що його утримувало від цього кроку ще й те, що він «вбачав до деякої міри в тому мотиви особистого характеру з боку Мацієвича». В цьому Коллард цілком помиляється. Що нічого особистого в тому розходженні не було, доводить, між іншим, той факт, що Мацієвич до самої своєї смерті (загинув 1910 року на петербурзькому аеродромі, упавши з аероплану), а я до смерті Антоновича (1945 рік у Празі) зберігали з ним товариські відносини та приятельську прихильність до нього.

⁸ Мабуть, те, що ми додали до написаного Міхновським, дало привід Коллардові написати в згаданих уже спогадах, що ми написане Міхновським переробили, бо, мовляв, «проклямація, написана в тому душі, здавалася їм занадто націоналістичною». Погляди Мацієвича і мої на національне питання не розходилися з поглядами Міхновського, а додана нами частина була апробована ним.

Діставши від великої більшості членів позитивну відповідь на обидва питання, я пішов до Антоновича, який жив тоді у професора Багалія. Нетяжко уявити, який лемент в його хаті ми учинили! Не знаю, скільки часу ми з ним галасували б, якби не почули, що в домі зчинилася якась метушня. Антонович, прислухавшись якусь мить, вибіг з хати. За кілька хвилин повернувся з лукавою усмішкою на вустах.

— Що там таке? — питаю.

— Та то мої господарі налякалися, взявши вас за божевільного, — відповідає він, розтягаючи слова, як мав звичку те робити, коли смакував те, що говорив.

— А чому ж мене, а не вас? — визвірився я на нього.

— А тому, що мене вже тут знають, а вас ще ні, — каже.

Ну що на це можна було сказати? Сцена мені здалася такою комічною, що я мимоволі розсміявся, а з тим пропав і увесь мій запал, так що мені не залишалось нічого, як відійти, розуміється, не діставши жадної відповіді ні на одно з двох питань.

За одну ніч я проклямацію видрукував на мною самим зробленому гектографі, а на ранок «пустив її в світ» у великому числі примірників. Як мого до неї, я взяв слова Шевченка: «В своїй хаті своя правда», а закінчив так само, як і проклямацію «Другої Вільної Громади РУП»⁹.

Тут мушу ще розповісти «сторію з моєю історією», як ми жартуючи про цю пригоду говорили з Мацієвичем. Ще під час перебування Мацієвича, перед від'їздом його до Севастополя, на одному із зібрань Центрального комітету РУП ми з Мацієвичем поставили питання про ухвалу для публікації, розуміється нелегальної, написаної мною популярної історії України. З уваги на новий дух, що запанував останнім часом у Комітеті, надії на ухвалу у нас не було, та все ж спробувати було треба. Але, незважаючи на наше з Мацієвичем домагання поставити цю точку однією з перших на порядку денному, більшість учасників відсунула її на останнє місце, і до неї на цьому зібранні так і не дійшло. Знаючи, що Комітет уже скоро не збереться, а як і збереться колись, то з цієї справою буде так само, бо я вже мав репутацію «націоналіста», ми постановили, що видамо цей рукопис згодом від «Другої Вільної Громади РУП», як тільки буде можливість; а тим часом, не ризикуючи тримати рукопис у себе з огляду на можливість жандармського тусу, я дав його на схованку одній із знайомих панночок, яка служила в управлінні залізниць і нічим не була скомпрометована перед жандармерією. Та одного дня вона прийшла до мене і трохи не з плачем розповіла, що, налякавшись тусу у її сусідки, вона мій рукопис спалила. Так безславно й загинула моя праця. Було мені її шкода ще й тому, що Мацієвич, який єдиний з усіх її прочитав, був нею дуже вдоволений. Правда, це була критика мого найближчого друга, але в кожному разі критика щира, як щире у нього було все.

Справа з випущеною мною проклямацією трохи розрядила наелектризовану атмосферу, — а може, й просто мене самого, — і збори Громади, що таки нарешті відбулися, пройшли порівняно спокійно, хоч з Антоновичем і не переставали «ламати списи».

В своїх заувагах до спогадів Колларда й моїх у збірнику «З минулого»¹⁰ Антонович до цього місця моїх спогадів написав таке:

⁹ Випустив я її від Громади, а не від «Другої Вільної Громади РУП», як пише Коллард у своїх спогадах.

¹⁰ Праці Українського Наукового Інституту. Серія праць Комісії для дослідження українського руху. Книга 8. «З минулого». Збірник. т. II, Варшава, 1939.

«Що Управа не хотіла до від'їзду Л. Мацієвича та О. Коваленка збирати Громади, — це правда, бо дебати на тему соціалізму й націоналізму вже зайшли в глухий кут і ніяких вислідів не давали. Л. Мацієвич і О. Коваленко, боронячи свої націоналістичні позиції, ішли навіть на розкол і пробували заснувати 'Другу Вільну Громаду РУП' у Харкові. Але їх ситуація була безнадійна вже хоч би через те, що їх було тільки два. Навіть Коллард, що їх підтримував, на розкол не пішов; а вони оба вже скінчили Технологічний Інститут і мусіли виїхати з Харкова назавжди. Управа Громади, що до неї входили діяльні члени РУП, чекала на їх від'їзд, щоб уже мати спокій із цим обридлим для них 'інтелігентським ухилом'. Саме в той час членам Харківської РУП почастило нав'язати зносини з робітничими колами і харківські українські революціонери з запалом неофітів кинулися на пропаганду та організаційну працю в робітничий гуцц, головним чином між залізничниками Харкова і Нової Баварії. Почали зав'язувати революційні зносини із селами. Розуміється, в захопленні справжньою революційною роботою молоді українські революціонери з презирством ставилися до 'сальонових' націоналістів типу М. Міхновського, а змагання з Мацієвичем та Коваленком їм видавалися нудними та непотрібними. І справді, з їх від'їздом ухили відпали, і Харківська Вільна Громада РУП розвинула досить енергійну працю, що перетривала навіть розгром 1903 року (провокація Доброскока) і проіснувала до 1906 року, а може й далі».

Таке зауваження могло б мати місце, та й то тільки в деякій мірі, коли б ходило про саботаж зборів Комітету РУП, який ми з Мацієвичем приймали вже як неминуче зло. Кажу: в деякій мірі, бо, сказати по правді, я не мав тоді, та й не маю досі враження, що харківські РУП-істи того часу були такі вже завзяті революціонери. Були це майже виключно студенти-ветеринари, нашвидку «натягнені» тим таки Антоновичем на модний тоді своєрідно російський марксизм. Як про дійсно завзятого революціонера, можу хіба згадати тут про Андрія Жука, який єдиний і був душею «Вільної Громади РУП» у Харкові (1902-1903). Як справжній син села, він за своє молоде життя досить надивився на матеріальний і духовий занепад українських селян і дійсно від серця страждав їх горем та дійсно горів нетерпінням побачити день їхнього визволення. Все ж, не дивлячись на те, що самоосвітою він досяг не меншого рівня культури, ніж кожний з нас, він був тоді ще занадто молодий, щоб не піддатися, принаймні на деякий час, впливові Антоновича: та й то у всякім разі не стільки, щоб ми з Мацієвичем і Коллардом відносили і його до так званих «мухощів».

Що ж стосується Української Студентської Громади, про саботаж зборів якої я вище згадував, то зауваження Антоновича не має жадної рації: велика більшість її членів не тільки не вважала національне питання за «інтелігентський ухил», а навпаки — виявляла до дебатів щодо цього великий інтерес, як те доводить той факт, що при моєму «референдумі» величезна більшість членів дала на обидва питання позитивну відповідь.

Щодо «сальонових націоналістів типу Міхновського», то треба сказати, що поняття «сальон» є поняття дуже релятивне. Коли брати його в тісному розумінні, тобто як місце сходин аристократії, то Антоновичеві було відомо, що в пропаганді українського відродження ніхто з нас, ані Міхновський, не мали на увазі аристократію, ні навіть «так звану аристократію», бо вважали цю категорію з цього огляду безнадійною. Коли ж брати поняття «сальон» в ширшому розумінні, тобто як всякий інтелігентний дім, то пропаганда українського національного відродження се-

ред помосковленої інтелігенції була одним з головніших «raison d'être» Громади, членом якої Антонович не переставав бути, як і кожен з його однодумців, крім Жука, що не був студентом. Відкіля ж взялося те аж презирство до «сальонових націоналістів»?

* * *

Цей академічний рік відзначився в житті Громади відкриттям, під фірмою приватної їдальні для студентів, Клубу Української Студентської Громади. За рекомендацією моєї матері було покликано з Ромна в характері господині панну Губенківну. Найняли помешкання з грехом кімнат та кухні, невибагливо, але утульно його впорядили, і Клуб почав виконувати функцію «Рідної Хати», де члени Громади часто сходилися більшими й меншими гуртками. За допомогою моєї матері молода господиня скоро налагодила справу їдальні, і всі члени Громади, що обідали по різних їдальнях, почали харчуватися там.

Академічним роком 1902-1903 кінчалася моя безпосередня участь в діяльності Харківської Української Студентської Громади. З кінцем цього академічного року я закінчив студії в Технологічному Інституті і виїхав з Харкова, не думаючи, що покидаю назавжди те місто, де проминув найвизначніший період мого життя, — ті роки, з бігом яких я поволі, але вже остаточно повертався в лоно мого народу серцем і душею.

VI

Період 1903-1906 рр. можна вважати за початок занепаду в житті Харківської Української Студентської Громади, як зрештою і в житті Студентських Громад по інших містах. Цей процес був неминучим не тільки тому, що величезна більшість її членів, що зазнали найкращі часи її існування, часи розквіту й завзятої активності, відійшли фактично від неї, або покінчивши школи, або через незалежні від них обставини, але й тому, що вона почала вже втрачати свій «raison d'être». Все, що було в ній жвавішого, абсорбувалося РУПІ, діяльність якої все поширювалася, або й іншими партіями, які на той час народилися. Український національно-визвольний рух взагалі втягав все ширші кола суспільства на Україні, і його центр ваги переходив уже від студентства до людей, що вже виконували в житті якісь функції — до людей вільних професій, до сільських вчителів, земських діячів, ріжного роду службовців, кооператорів і т. д. По революції 1905-1906 рр. рація існування студентських Громад не переставала зменшуватися. Та в ці часи я вже безпосередньої участі в житті Харківської Студентської Громади не брав.

Отже, на все — свій час. Напровесні українського радикально-визвольного руху студентські громади, неначе справді той весняний цвіт, раптом буйно розцвіли, та швидко, як і той цвіт, і відцвіли. І то не був пустоцвіт!

* * *

В кінці літа 1903 року я приїхав до Севастополя, де, відплававши на різних суднах військової Чорноморської фльоти три місяці стажу, був прийнятий на службу як інженер-механік тієї фльоти.

Осівши у Севастополі, я знову взявся за режисерування в Українському Гуртку при Народному Домі, де на час мого перебування в Харкові мене

заступав Лев Мацієвич, який тепер погодився знову бути моїм помічником. Ту діяльність ми провадили, як і виступи на сцені, під псевдонімами: я як «Журбенко», він як «Мова». Удвох з ним ми знову взялися до роботи в закладеному нами ще 1901 року конспіративному гуртку. Поза тим вишукували поміж мешканцями Севастополя українців та повертали їх «на нашу віру». Для пропаганди української культури ми щороку впорядковували вечірку-концерт, присвячений пам'яті Шевченка, притягаючи до участі в концерті тих людей з місцевої інтелігенції, які до того надавалися. Отже, не гребували й роботою «сальонових націоналістів»!

Формально з РУП я не виходив, але безпосередньої участі в її нарадах не брав, — не з огляду на моє непогодження з новим напрямом, що все більше опановував її діяльність, але тому, що фактично вже не мав можливості для того: обставини моєї служби прив'язували мене до Севастополя, точніше — до Чорного моря, на якому я мусів плавати впродовж двох років з короткими перервами. Мацієвич, що мав службу в порту і мав можливість від часу до часу їздити то до Харкова, то до Києва, не переставав бути її діяльним членом.

Я ще довго зоставався під враженням отих суперечок в Харкові та думкою вертався до них. Часом я запитував себе: чи не перебільшували ми з Мацієвичем важливість того ідеологічного розходження з нашими противниками, коли довели його аж до заснування «Другої Вільної Громади РУП» поруч з уже існуючою у Харкові, з Андрієм Жуком на чолі? Чи не мав рацію Коллард, коли вважав це розбиванням сил? Чи справді не буває часом краще гуртом помилятися, ніж мати рацію самому? Адже отой марксистський інтернаціоналізм наших противників не міг не здаватися чимось напускним, неглибоким, отим «теплим кожухом, не на них шитим», подібний тому, який так рішуче відкидав Шевченко в одному з своїх віршів. Адже я не раз помічав, що на практиці не один з них забував про того «кожуха» та гнав воду на той самий млин, що й ми, — на НАШ млин. Що з того, наприклад, що Винниченко, віддаючи данину Кесареві, написав своє безбарвне, з літературного огляду нічого не варте «Хто ворог?» — коли той самий Винниченко, віддаючи данину Богові, у своїх справді мистецьких творах виявив такий щирий, такий палкий український патріотизм! Що з того, що Антонович у запалі полеміки договорився аж до «неіснуючого на Україні національного питання», коли той самий Антонович все ж таки до російських соціал-демократів не пішов?

Отже, як не глибоке було наше ідеологічне розходження, все ж я прийшов до того висновку, що поривати з РУП нам не слід, а навпаки — зостаючись в ній, старатися впливати на характер її діяльності. Так думав і Мацієвич, тому ніколи й не поривав зв'язку з РУП. І нема нічого «загадкового», як пише Коллард у своїх спогадах, в тому, що, коли 1915 року РУП перетворилася в Українську Соціал-Демократичну партію, він став одним із найдіяльніших її членів і таким залишився аж до самої трагічної смерті.

Так думалося нам тоді. Але п'ятнадцять років пізніше, коли провідна верства українського народу опинилася перед необхідністю не тільки оголосити самостійність України, але й реалізувати, а до того ще й збройною силою утримати ту самостійність, виявилось, як мало Україна була підготовлена до того. Національно свідомої інтелігенції було так мало, що її не вистачало, мабуть, і на одну соту необхідного для державно-адміністративного апарату персоналу; тому довелося залишити в ньому на своїх

місяцях людей, між якими більшість була коли не байдужа до українського визвольного руху, то навіть ворожа йому. Те ж саме було і в старшинських кадрах армії. А селянство? Отой єдиний хранитель української стихії, що своєю стійкістю в спротиві помосковленню і підтримував у його провідній верстві надію на те, що «ще не вмерла Україна»? Отже, не можна було не констатувати, що селянство в своїй масі більше думало про те, щоб дістати у власність землю, ніж про те, щоб утримати відроджену Батьківщину. . . Це був справді трагічний період української історії. Збулися пророчі слова Шевченка:

*Та не однаково мені,
Як Україну злій люде
Присплять, лукаві,
І в огні її, окрадену, збудять.
Ох, не однаково мені!*

Так, дійсно, — в огні загальноросійської революції Україну було збуджено такою ж, — якщо не більше, — окраденою, якою вона була й п'ятнадцять років тому.

Мимоволі приходять на думку запитання: чи не сталося так тому, що бігом того п'ятнадцятилітнього періоду найактивніший елемент серед учасників у визвольному русі — молодь, з побоювання репутації «сальонних націоналістів», занедбувала пропаганду національного відродження серед помосковленої інтелігенції, а з побоювання репутації вже й просто «націоналістів» доносила до селян вульгаризовний марксизм замість того «Слова», яке поставили «на сторожі» біля них наші будителі з Котляревським і Шевченком на чолі? Та ще: якби та молодь не пішла за тим «ухилом», із-за якого ми свого часу «переламали стільки списів», та не занедбувала пропаганди національного відродження, чи історія нашої визвольної боротьби не писалась би інакше, ніж пишеться вона й досі сльозами й кров'ю?

Від Редакції «Визвольного Шляху»:

Редакція висловлює щирю подяку д-рові В. Є. Бачинському та ред. Ю. Семенкові за збереження спогадів О. М. Коваленка і пересилку їх до нас.

У тексті зроблено правописні зміни у відповідності до «Правопису» Г. Голооскевича.

Огляди, рецензії

Тарас ПРОЦЕВ'ЯТ

НАЦІЯ. ДЕРЖАВНІСТЬ. НАЦІОНАЛІЗМ

Під такою назвою нещодавно вийшло в світ політологічне дослідження Василя Іванишина (Дрогобич, 1992, 177 с.). Чесне та пристрасне перо дослідника і публіциста, широко відомого українському читачеві своєю книжкою «Українська Церква і процес національного відродження», яка витримала майже тримільйонний тираж, сміливо шукає відповідей на запитання: «Що ж діється з нами сьогодні?»

Дошукуючись джерел сучасної політичної кризи в Україні, автор значну частину своєї аналітичної за змістом та популярної за викладом книги присвячує правдивій, безкомпромісній аналізі суспільно-політичної ситуації, визначенню місця та ролі різних політичних партій та рухів, їхніх лідерів, різноманітних соціальних груп та прошарків у ситуації, що склалася сьогодні. Виваженість та логічність, максимальна чесність та відвертість більшості думок та висновків автора переконують, заангажовують, спонукають до громадянського чину.

Аналізуючи стан сучасної політичної кризи, В. Іванишин вдало розставляє акценти на важливіших її чинниках. Серед зовнішніх — СНД, яка хоч і сприяла на перший погляд послабленню політичної напруги в процесі розпаду СРСР, але таїть у собі фатальну небезпеку зародження нового «союзу», особливо в умовах регенерації реваншистських, імперських настроїв серед впливових політичних кіл та громадянства Росії. Серед внутрішніх факторів — непослідовна, а інколи складається враження, що навмисно згубна політика нині вже відставного уряду В. Фокіна, фактичне підпорядкування виконкомами, переповненими чиновниками старого гарту, всієї влади на місцях, моральні деформації, а часто й переродження нових людей, що потрапили в лабета заповідної старої системи.

Адже жодна тверезо мисляча людина не може не помітити, як втомилися сьогодні люди від хоча й скритого, закам'юльованого, але все ще непорушного панування держпартноменклатури, який все одно якимсь богами служити, аби лише влада, що забезпечує сите життя. Хоча й більшість із них перехрестилася сьогодні в «демократичну віру» для того, щоб і надалі тримати свою неослабну руку на важливіших важелях державно-політичного життя і, більше того, використовувати кожну нагоду для зміцнення свого володарювання у «своєї» Україні з нашвидкоруч перефарбованим фасадом. Тому влучним, хоча, як на наш погляд, дещо спрощеним, є визначення дослідником нашого часу як «епохи протистояння двох суспільних сил: народу та прокомуністичної бандократії» (с. 80), котра, змінивши каральні методи на демократичні, і надалі зберігає можливість паразитувати на тілі народу й гнуздати його свободу. Для автора самозрозумілим є те, що демократія — ще не панацея од всіх бід, а лише форма самоорганізації суспільства і сама по собі не повертає суспільному буттю органічної та справедливої сутності. Тому «демократія, яка урів-

ное народ і його гнобителів у правах, але не в можливостях їх реалізації — це злочин проти народу» (с. 81).

Та чи не найважливішим фактором стала криза демократичного руху, викликана в першу чергу переорієнтацією більшості його лідерів з національно-визвольних завдань на суто демократичні. «Допоки існувала пряма загроза з боку КПРС, демократичні об'єднання розвивалися, набирали політичного впливу, — зазначає В. Іванишин. — Але вже після серпневого путчу і припинення діяльності КПРС-КПУ як легальної політичної організації набули катастрофічного розмаху відцентрові процеси і спад активності в демократичному русі: не стало відкритого противника демократії, а її конструктивно-творчі потенції без зв'язку з національними виявилися фікцією» (с. 14). Ось така ціна перетворення засобів боротьби в остаточну мету.

Більше того, цілий ряд демократичних лідерів намагаються сьогодні відновити базу свого впливу на громадянство шляхом зведення усієї сукупності сучасних політичних завдань до економічних. Подібне засліплення деяких сучасних демократів свідомо використовується колишньою партноменклатурою для дезорієнтації народу, дезорганізації того ж самого демократичного руху задля збереження свого кланового панування. Така «політика» деяких новітніх демократів аж ніяк не вирішує корінних, глибоких проблем державотворчого суспільного розвитку, а стала лише однією з головніших причин наростаючої політичної апатії серед громадян України. Адже політика — явище, яке охоплює всі сфери буття держави і суспільства: національну, економічну, соціальну, культурну тощо. Не можна тому не погодитися з автором, що стає дивно і сумно, коли політики починають пропонувати не політичне вирішення певних суспільних проблем, а якесь інше.

Дослідник детально аналізує сучасний стан української нації, в якому вона вступила в новий, постколоніальний період своєї історії. Розглядаючи націю в політологічно-правничому контексті, як спільноту не просто етнічну, а перш за все ідейну, автор зазначає, що з наймогутнішої імперії ХХ століття український національний організм вирвався ослаблений перманентним геноцидом та жорстокими національно-соціальними експериментами, в значній мірі деструктований, що не тільки сприяє ентропії національної духовності, але й стає важливою перешкодою на шляху до свободи, унеможливує створення і використання держави для реалізації національних інтересів. Цьому сприяють також культивовані віками різними загарбниками комплекс меншвартості, невиверненість соціально-політичного ідеалу, поширена політична апатія, розвинутість характерологічних недоліків, породжених підневільним станом нації. Тому національно-захисна та національно-регенеруюча функції повинні стати пріоритетними в політиці Президента, парламенту, уряду. А що ж в реальній дійсності?

Читаючи книжку В. Іванишина, задаєшся болочим запитанням: «Яку ж державу ми сьогодні будемо?» Державу для якогось абстрактного модального громадянина, в якій демократія стане новою непогрішимою догмою і забезпечить збереження існуючого стану речей, при якому українська нація і надалі залишатиметься у положенні упослідженої та спокійно прямувати до своєї загибелі у вигляді якогось невідомого «народу України»? Але ж це нагадує ще зовсім свіже у пам'яті лиховісне творення «совєтського народу». Чи ж не те саме спостерігали ми ще донедавна у так званій Югославській федерації. До речі, там було досягнуто у цьому напрямі

«значимих» успіхів. Ще кілька років тому кожен 10-ий житель цієї «процвітаючої» соціалістичної країни називав себе просто «югославом». Трагічні наслідки подібного утопічного політиканства сьогодні хвилюють увесь світ.

Виникає з цього приводу і безліч більш «часткових» запитань. Якою ж мовою говоритиме цей обезличений «народ України?» Судячи із виступів прихильників двомовності, — українською та російською. А чому б не грецькою та угорською? Не треба бути ясновидцем, щоб не помітити як і сьогодні продовжується тотальна русифікація українців в Україні. Адже це в наш час 66% школярів у містах навчаються російською і лише 34% — українською мовою. А разом із сільськими школярами в незалежній Україні російською навчаються 50% учнів, а українською аж 49,3%* Таким чином сьогодні українцям відкрито пропонується стати вже не якимось хитромудрим «совєтським народом», а просто російським, точніше російськомовним «народом України» в зразково-показовій демократичній державі Україна, в якій колишня партбандократія, зберігаючи владу та власність при підтримці зденационалізованого люмпенського прошарку, зміло маніпулюючи політичними процесами шляхом вприскування чергової демагогічної утопії в суспільну свідомість, і надалі забезпечуватиме своє неподільне володарювання.

Але є й інший шлях державотворення. Шлях органічний, базований на природному поділі людства на етнічні спільноти, у тому числі на нації як найдосконаліші їх типологічні форми, кожна з яких, незалежно від її величини та вкладу в загальнолюдську культуру, є рівнозначною цінністю, бо, як і людина, є творіння Божої волі. Шлях, який лежить у визначальному руслі розвитку людської цивілізації, котрого не в силі замулити жодні політичні чинники, зайняті конструюванням особливих утопічних моделей суспільного розвитку, — шлях творення національних держав. Результатом цих процесів, у яких відображені сутнісні, глибинні тенденції розвитку людства, і є сучасна політична карта світу. Адже поділ людства на етноси відносно до диференціації на інші за характером угруповання (расові, соціальні, конфесійні тощо) є базовим, оскільки етнічні спільноти відрізняються найбільшою складністю, багатогранністю та синтетичністю внутрішніх зв'язків і значною стабільністю важливіших характеристик на протязі всього свого існування.

Не можна погодитися з В. Іванишином у тому, що Україна не мононаціональна держава. Адже в сучасних кордонах вона не охоплює жодного клапти а неукраїнської етнічної території (територія формування українського етносу та територія, на яку він має пріоритетне право піонерства). Окрім того, переважна більшість етнічних меншин, які проживають сьогодні на території нашої держави, мають поза її межами свої матірні національно-державні утворення: білоруси, молдовани, росіяни, поляки, греки, болгары, румуни, угорці, німці, словаки та ін. І з цієї точки зору Україна безсумнівно є однонаціональною державою. Більше того, значна частина українських етнічних земель опинилася з тих чи інших причин поза межами сучасної Української Держави: Придністров'я у Молдові, десятки сіл та містечок у Румунії, Пряшівщина в Словаччині, лемківські землі, Надсяння, Холмщина та Підляшшя у Польщі, Берестейщина та Пінщина у Білорусії, південна Брянщина (Стародубщина), значна частина районів Орловської, Курської, Білгородської та Воронежської областей

* Якою мовою навчаються учні України (за матеріалами Мінстату України) // «Берегня». №1, 1992, с. 16.

(Слобожанщина), Краснодарський та значна частина Ставропольського краю, ряд інших районів сучасної Російської федерації. Отже, і сьогодні мільйони українців живуть на рідній землі, що належить тепер різним державам. Ні, не закликаємо негайно розпочати боротьбу за передел сучасних державних кордонів — це було б самогубством. Але сьогодні необхідна така політика, і в цьому ми підтримуємо В. Іванишина, яка забезпечила б духово-культурну соборність усіх українців та їх участь у національно-творчому процесі на базі української державності.

Зрозуміло, що українська нація, знекровлена століттями підневільного стану і, перш за все, політикою московського імперіалізму, і етнічні меншини потребують державного захисту в Українській Державі. Але хто ж в стані забезпечити подібну політику в Україні? Колишня партноменклатура? Передбачаємо саркастичну усмішку читача. Забезпечити її послідовне проведення в Україні може лише українська нація, яка живе на своїй правдивій дідівській землі. Тому творення української національної держави стане і надійним гарантом відродження до повнокровного життя української нації як законного господаря на своїй землі, гарантом забезпечення народовладдя, стабільно прогресуючого політичного, соціального та економічного життя і, одночасно, гарантом збереження своєї етнічної ідентичності представниками всіх етнічних меншин, що проживають сьогодні на Україні, від злиття в безликий, люмпенізований, морально zdegradований, російськомовний абстрактний «народ України». А це і є, в загальних рисах окреслена, державотворча концепція українських націоналістів — так, саме тих, якими ще й сьогодні заликує наївного, збитого з пантелику обивателя російсько-імперська шовіністична та прокомуністична пропаганда.

В. Іванишин у своїй книжці порушує також важливу проблему єдності, так часто експлуатовану сьогодні найрізноманітнішими, нерідко діаметрально протилежними за своїми цілями, політичними силами. І не є таємницею, що, спекулюючи гаслом «єдності», деякі політичні сили ставлять собі за мету роз'єднати, дезорієнтувати найрізноманітніші групи людей, дезорганізувати впливові громадсько-політичні рухи. У сучасному світі об'єднують, в першу чергу, ідеї і зрозуміло, що об'єднати націю — це, перш за все, здолати ідейну стратифікацію суспільства. Саме національна ідея, як ідея надкласова, надгрупова, в стані виконати це надзавдання. Тому чи не найважливішим завданням сучасного політичного моменту є актуалізація національної ідеї, оформлення її таким чином, щоб в реалізації її була зацікавлена більшість членів суспільства. Зауважимо від себе, що не менш важливо вчасно і в переконливій формі донести цю ідею до людей. Адже кожна ідея стає суспільноактивним чинником не лише тоді, коли в її реалізації зацікавлені ті чи інші групи людей, але коли вона стає бажанням, стремлінням, домаганням, підсвідомою і усвідомленою необхідністю, органічно переходить у стан вольових соціально-психічних настанов.

У своїй праці автор робить спробу аналізу важливіших, сутнісних ціх націоналістичної ідеології як такої, що базується на історичному досвіді народу, народжується із глибин його душі, з цілпо забезпечити його повноцінний розвиток, процвітання, творення власної державності та співжиття з іншими народами як рівного з рівними. «Сутнісним в націоналізмі завжди було і є те, що він несе свободу не тільки нації, кожному її представникові, але й іншим народам: націоналізм — не шовінізм, не імперіалізм». Дослідник чітко розмежовує поняття націоналізму та шові-

нізму як абсолютно різні за своєю генезою, суттю і функціями. «Націоналізм — це філософія виживання і буття нації, — зазначає він, — тоді як шовінізм — це філософія поневолення і гноблення інших націй. В основі націоналізму — національна ідея, в основі шовінізму — великодержавно-імперський інтерес. Націоналізм починається з любові до свого, шовінізм — із ненависті до чужого. Мета націоналізму — свобода своєї нації, мета шовінізму — поневолення іншої. . . Для націоналіста національні ознаки інших, їх святині, символи, традиції, тощо — об'єкт поваги і пошанування; для шовініста — це те, що необхідно негайно знищити, викоринити і замінити своїм». (с. 118).

Констатуючи, що справедлива національно-визвольна боротьба українського народу далеко ще не завершена, автор робить доволі успішну спробу політологічної аналізи необхідних факторів успішного її продовження, серед яких чітко формулювання мети, що виростає з реальної проблематики життя поневоленої нації та є безпосереднім продовженням її визвольних традицій, визначення на цій основі пріоритетів боротьби на кожному із конкретних етапів прямування до мети. Дослідник вдало спростовує утопію, яка зараз доволі широко проklamується в Україні, що нібито можливо забезпечити права і свободи людини без забезпечення прав і свободи нації. Визначаючи характер сучасної політичної боротьби як національно-визвольний, незважаючи на всі потуги прокомуністичних сил, деяких сучасних демократичних лідерів та зарубіжних «порадників» надати їй соціал-демократичного характеру, політолог зазначає, що ведеться вона перш за все за забезпечення справедливих та повноправних інтересів українського народу. Не менш цікавими є думки дослідника щодо болочої для нас сьогодні проблеми лідерства. Оригінальною є спроба класифікації різних груп лідерів, що проявили себе за останні п'ять років, на основі різноманітних типологічних ознак: за характером появи на політичній арені, політичною спроможністю, за способом прийняття рішень та керування, за метою використання здобутої влади, за ставленням до громади тощо.

В короткій рецензії важко охопити навіть важливіші ідеї та думки надзвичайно актуальної сьогодні політологічної розвідки Василя Іванишина. Думається, що незважаючи на те, що з автором у деяких випадках можна не погоджуватись і дискутувати, вона зацікавить не лише науковців та політиків, але і широкий загал читачів, кому не байдужа доля Української Держави, української нації, майбутнє власних онуків та правнуків.

*Листопад, 1991 року,
м. Львів.*

ПРО АВТОРА

Процев'ят Тарас Іванович — кандидат історичних наук, науковий працівник Інституту народознавства АН України, викладач кафедри історії України Львівського політехнічного інституту, викладач Львівської греко-католицької духовної семінарії св. Духа, член Співки архітекторів України.

Маркіян КОВАЛЮК

ЯР СЛАВУТИЧ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

(До 75-річчя Яра Славутича)

Існує думка, що перекладати твори на інші мови — дуже складна справа, а в випадку поезії — майже безнадійна. Тим більше, коли це українська чи взагалі слов'янська літературна творчість. Однак переклади віддавна з'являлися й напевне будуть виходити у світ і збагачувати іншу літературу, якщо талановиті перекладачі не лише дотримуються строфіки, ритмики та образності оригіналу, а й творять у певних рамках. Очевидно, ці рамки мають стримувати перекладачів від адаптації, яка часто руйнує національні особливості першотвору.

Поетична творчість Яра Славутича почалася ще в тридцяті роки, коли він був студентом Запорізького педагогічного інституту, який закінчив 1940 р. Під час війни багато було втрачено, але краще з поетичного доробку збереглося в пам'яті автора, що систематично творив, щоправда, в додаток до педагогічної та наукової діяльності в Канаді та США. Внаслідок цієї активності його поезія вийшла в світ у дев'ятох книжках — від першої збірки «Співає колос» (Авісбург, 1945) до дев'ятої «Живі смолоскипи» (Едмонтон, 1983). Були й підсумкові видання: «Трофеї, 1938-1963» (Едмонтон, 1963) та «Зібрані твори, 1938-1978» (Едмонтон, 1978). Ця остання книга отримала першу премію 1982 р. від Українського літературного фонду ім. І. Франка в Чикаго, а згадані вище «Живі смолоскипи» — другу премію звідти ж 1986 р. Були й інші нагороди, зокрема звання поета-лауреата від Української Могиллянсько-Мазепинської Академії Наук у Канаді.

Перша збірка англійськомовних перекладів поезії Яра Славутича вийшла у світ під назвою «Oasis: Selected Poems» translated by Morse Manly (New York: Vantage, 1959). На основі підрядників, зроблених самим автором, строфічно й ритмічно оформив цю збірку Морс Менлі, тоді студент Американської військової школи мов у Монтерей в Каліфорнії, де викладав українську мову також Яр Славутич — після закінчення Пенсильванського університету в Філадельфії 1955 р. з науковим ступенем «доктора філософії зі слов'янських студій».

Уже тоді Яр Славутич, який сам писав англійською мовою наукові статті та рецензії на українські видання, усвідомив собі, що переклади не повністю відтворюють першотвори. Тому його друга перекладна книжка вийшла у світ двомовним виданням. Це була збірка поезій «The Conquerors of the Prairies» (Edmonton, 1974) на канадські теми. Переклади виконав австралійський поет Р. Г. Моррісон. Книжка мала друге видання 1984 р., доповнена перекладом поеми «Скарга» — виконав д-р Роман Орест Татчин. Зоря Оріонна додала свій переклад баллади «Трое». До речі, ця збірка здобула понад 20 рецензійних статей, значно більше, ніж інші видання поета. Відгуки були дуже прихильні, не бракувало похвал і перекладачам. Надруковані вперше 1968 р., «Завойовники прерій» вийшли у світ третім виданням 1984 р.

Більш як тридцятирічне перебування Яра Славутича в Канаді не пройшло мимо канадських літературних журналів та антологій. Варто згадати, що окремі його поезії були включені до таких англійськомовних видань (перекладачів зазначено наприкінці позицій): «The Ukrainian Review»

(London, 1957-1960), Morse Manly, W. Shayan; «*The Ukrainian Poets, 1189-1962*» (University of Toronto Press, 1963), Watson Kirkconnell; «*Chinook Arch: a Centennial Anthology of Alberta Writing* (Edmonton, 1967), Morse Manly; «*Canadian Literature*» (No. 42, 1962, Myra Haas; No. 120, 1989, Orysia Ferbey); «*Volvox: Poetry from the Unofficial Languages of Canada*», ed. J. Michael Yates (The Queen Charlotte Islands, B. C.: The Sono Nis Press, 1971, 238-245), M. P. O'Connor, Myra Haas, Morse Manly; «*The Poets of Canada*», ed. John Robert Colombo (Edmonton: Hurtig, 1978), R. H. Morrison; «*The Alberta Diamond Jubilee Anthology*», ed. John W. Chalmers (Edmonton: Hurtig, 1979), M. P. O'Connor; «*Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War*», ed. Jars Balan (Edmonton: University of Alberta, 1987, 253-263) Jars Balan, Morse Manly, R. H. Morrison, Roman Orest Tatchyn; «*Stroll of Poets*» (Edmonton, 1992), R. H. Morrison.

Третя збірка творчості Яра Славутича в англійських перекладах — «Три поеми і шість поезій» = «*Three Narratives and Six Poems*» — охоплює оповідні поеми «Соловецький в'язень», «Скарга» і «Донька без імені», перекладені Р. О. Татчином, який успішно домігся відтворення першотворів, хоч і не завжди справився з добором рим, що в оригіналі завжди точні й багаті. Трапляються відхилення в змісті, але збережено ритміку й загальну тональність. Д-р Татчин, великий спеціаліст у комп'ютерних справах, успішно переклав також твори інших українських поетів, зокрема «Івана Вишенського» Івана Франка.

Перша поема, «Соловецький в'язень», зображує 25-річне страждання останнього кошового Запорізької Січі Петра Кальнишевського, замурованого у в'язниці з наказу російської цариці Катерини II. Друга поема, «Скарга», повідає про першого українського поселенця в США, о. Агамія Гончаренка, який помер у Калфорнії 1916 р. з нездійсненою фантастичною мрією — створити «українську державу» з земель Каліфорнії, Аляски, Камчатки й Далекого Сходу, бо там поселилися деякі українські козаки після зруйнування Запорізької Січі російським військом 1775 р. Отець А. Гончаренко палко любив рідну Україну, що стогнала тоді під царським тоталітарним устроєм і працював для її визволення. Третя поема в цій книжці — «Донька без імені» — це автобіографічний твір поета, який брав участь в українському підпіллі, що воювало за незалежність України під час Другої світової війни. Яр Славутич утратив тоді дружину з одностаттєвою донькою, яких спалили німецькі загарбники разом зі старшими людьми, що не встигли чи не мали змоги втекти до лісу перед нищенням села.

Короткі ліричні поезії Яра Славутича переклала д-р Оріся Фербей, професор української мови в Калгарському університеті, зі збереженням ритміки. До речі, вона переклала також твори інших українських поетів, зокрема Олени Теліги, розстріляної німцями в Бабиному Яру на околиці Києва. Книжку «Три поеми і шість поезій» завершено сонетом «Трофеї» в перекладі д-ра Ватсона Кіркконела, відомого канадського поета, перекладача антології української поезії від найдавнішого часу до сьогодні, а також творів Тараса Шевченка, у співпраці з д-ром Костем Андрусинишим із Саскачеванського університету.

Три перекладні книжки Яра Славутича та його участь у кількох англійськомовних антологіях і в поширених літературних журналах зробили його, мабуть, найвідомішим сучасним українським поетом у Канаді. Варто додати, що його поезії вийшли у світ окремими книжками також французькою, німецькою, мадярською, російською, польською та білоруською мовами.

Едмонтон, Канада

Події важливого характеру

ВІДБУВСЯ КОНГРЕС АБН '92

У п'ятницю і суботу 20-21 листопада 1992 р. в Українському Культурному Центрі в Торонто, Канада, відбувся Конгрес Антибільшовицького Б'юро Народів (АБН). У Конгресі взяли участь представники 14 національностей, які є членами АБН, та представники крайових організацій АБН Канади, США, Великої Британії, Німеччини й України. Усіх учасників було 72: 60 делегатів і 12 гостей, що включає теж запрошених доповідачів.

Програма Конгресу складалася з п'яти частин: Перегляд і оцінка діяльності АБН — 1946-1992 рр.; звітномлення; програмово-інформативні доповіді; праця Комісій; звітномлення Комісій і вибір Президента АБН та голови Центрального Екзекутивного Комітету; Конгресове прийняття.

Конгрес відкрив голова Національної Екзекутиви АБН-Канада мгр. Орест Стеців, вказуючи на завдання цього Конгресу в історичних часах становлення незалежних держав колишніх поневолених народів советсько-російської імперії.

Перегляд і оцінку діяльності АБН за 1946-92 рр. подала у вичерпній доповіді «АБН: пів століття боротьби» президент АБН п-ні мгр. Слава Стецько. Вона вказала на дипломатичні і політичні методи дії і досягнення АБН на міжнародній арені в користь справи визволення поневолених народів.

У програмово-інформативних доповідях прелегенти порушили наступні суттєві теми, які в'яжуться з дією АБН: 1. «Упадок більшовизму: нова геополітична, соціо-економічна, військова і культурна дійсність в Європі, Центральній Азії, Латинській Америці і Африці» (доповідач: Бертіль Гагман із Швеції); 2. «Питання державного будівництва в новопосталих державах Європи і Азії» (доповідач: проф. Ярема Келебай з Канади); 3. «Внутрішня імперія Російської Федерації» (доповідач: Борис Потапенко зі США); 4. «Залишки більшовицької системи у світі» (доповідач: Герберт Ромерштейн. Інформаційне Агентство США).

Три Конгресові комісії розглядали наступні питання практичного порядку: 1. Потреба рівноваги сил між усамостійненими націями і Росією. Питання незалежності народів «внутрішньої» імперії Російської Федерації (керівник сесії: Борис Потапенко); 2. Роля АБН у творенні позитивної світової публічної opinio до питання демократичних перемін і державного будівництва у новопосталих державах Європи і Азії (керівник сесії: ред. Ігор Дябога із США); 3. Організаційні справи: статутівні зміни, структура АБН, нова назва АБН, видання АБН (керівник сесії: мгр. Слава Стецько).

Політичні принципи АБН уточнено згідно з новою геополітичною дійсністю, а саме: АБН сприятиме усамостійненню народам у будівництві їхніх національних держав за громадянським принципом і демократичною політичною і соціо-економічною системою; АБН сприятиме усуненню з державного, суспільно-економічного і культурного життя залишків більшовицьких

структур і змагатиме до консолідації національних рухів і сил проти всяких сучасних і майбутніх імперіялістичних і неоімперіялістичних зазіхань; АБН виступає проти т. зв. Співдружності Незалежних Держав (СНД) або будь-яких інших подібних міжнародних структур, які можуть довести до відновлення російської імперії у новому виді; АБН підтримує право усіх народів у межах Російської Федерації на їхню державну незалежність.

На цьому Конгресі Антибольшевицький Блок Народів прийняв нову назву: **АСАМБЛЕЯ БЛЮКУ НАРОДІВ Європи і Азії за Незалежність і Свободу** (АБН-ЕАНС). Нова назва відзеркалює сучасні і майбутні державні потреби та інтереси дотичних народів і нав'язує до політичних традицій АБН і Першої Конференції Поневолевих Народів Європи і Азії з 1943 р.

Рішено, що журнал «АБН-Корреспонденс» виходитиме від 1993 р. у формі квартального «Бюлетеня» англійською мовою для Західного регіону дії АБН і мовами народів АБН для Східного регіону.

Конгрес через аклямацію переобрав Президентом Асамблеї Блюку Народів мгр. Славу Стецько і обрав голову Центрального Екзекутивного Комітету АБН мгр. Ореста Стецева з Канади. Згідно із Статутом, інші керівні органи назначуються національними представництвами, а саме: Рада Національностей, Центральний Екзекутивний Комітет і два регіональні (на Схід і Захід) заступники голови Центрального Екзекутивного Комітету.

На закінчення ділової програми підсумки з Конгресу зробив новообраний голова Центрального Екзекутивного Комітету АБН мгр. Орест Стеців. Після закінчення ділової програми Конгресу відбулася пресова конференція.

Головним промовцем на Конгресовому прийнятті була президент АБН-ЕАНС мгр. Слава Стецько. У своїй доповіді вона розвинула основні питання, пов'язані з появою на міжнародній арені відновлених держав країн Європи й Азії на тлі уточнених політичних і стратегічних принципів АБН.

Господарем Конгресу АБН '92 була Національна Екзекутива АБН-Канада і ОУВФ-Канада.

Пресове Бюро АБН

о. Євген НЕБЕСНЯК

МАЛА СЕМІНАРІЯ В РИМІ: 1992-1993

Вакації, літні вакації... По них зараз лишився лишень спомин! Малі семінаристи по мало не тримісячних фєріях влітку поволі-поволі починають з місяцем вереснем з'їжджатися до Риму. Перші, що приїхали, — групка хлопців з колишньої Югославії, що поїхали з о. Ректором на табір Спільки Української Молоді до Франції, на «Верховину». Вони не могли поїхати домів у Сєрбію, Боснію чи Воеводину з огляду на те, що там лютувала, та ще й по сьогодні лютує, громадянська війна. Якщо б вони були поїхали туди, напевно опинилися б на фронті по стороні сєрбів!

12 вересня приїхали наші семінаристи з України! Привезли вони п'ятьох нових, а лишили у Львові одного, котрий не почувався повернутися на науку до Риму. До двадцять другого вересня всі вже були в Семінарії, крім одного з Болгарії, котрий мав великі труднощі з документами: італійці не пускали його до Італії. Він приїде щойно при кінці жовтня.

Остаточне число цього року в Семінарії — 78, з чого з України — 47, з колишньої Югославії — 21, з Чехо-Словаччини — 3, з Англії — 2, з Бразилії — 2, з Німеччини — 1, з Франції — 1, з Болгарії — 1. Минулого року, на шість матуристів, 5 почало свої богословські студії: 4 у Великій Семінарії в Римі, а один у Великій Семінарії в Німеччині. А наступного року по maturі, на 18, вже 15 зголосилось іти на дальші студії в священники! Це є дуже потішачим фактором у будь-якій духовній семінарії, бо вказує на те, що ласка Божя працює і кличе багатьох іти за Христом та працювати на його ниві, бо «жнива великі, та женців мало!»

Перех офіційним початком шкільного року 1992-1993 ще дехто (понад двадцятка) мусить повторити один чи два іспити, які «зрізав» у червні.

Перше жовтня — празник Покрови Прєсвєтої Богородици, і 40 років тому, в цей празник за старим калєндарем, бл. пам. Кир Іван Бучко, в супроводі нашого єпископату, посвєтив Малу Семінарію при вулиці Боччєя 480. Цей день у нас утотожнюється з офіційним відкриттям навчального року та... з прогулькою «на виноград»! У цей час в нас і майже по всій Італії починаються винозбори, так що появляється на ярмарку чи по звичайних придоріжних ладах безліч винограду. В оо. Салєзіян (бо всі салєзіянські установи в той день обходять прогульку «на виноград») ту традицію треба віднести до часів св. Івана Боско, засновника Згромадження оо. Салєзіян. У нього був брат Йосиф, котрий мав великий виноградник, і кожного року на перше жовтня (чи близько тієї дати) св. Іван Боско водив своїх хлопців, з якими розпочав свою душпастирську діяльність, до брата, щоб допомогли йому в збиранні винограду. По праці Йосиф винагороджував юнаків щєдрими гронами винограду. Відтоді завелася традиція, що оо. Салєзіяни, принаймні в Італії, де винограду не бракує, частують свої спільноти солодким виноградом. Пішли ми до Генєрального Дому Християнських Братів — мирянського згромадження, що займається виключно школами. В них просторий футбольний майданчик та гімнастична

заля. День був напрочуд соняшний та без вітру. Семінаристи мали можливість награтись у футбол під відкритим небом чи у баскетбол в заперті. Минули дві години з половиною, по яких прибув о. Економ з пресмачною перекускою та соковитими гронами винограду. Кожний з'їв досита і нікому не було замало!

Відтак зробилось наступної неділі річний загальний знімок. Мали ми честь вітати серед нас українського посла при італійським уряді, п. Анастолія Орла: слухна особа на слухному місці в слухний час! Кращого не можна було вибрати на такий пост, що він займає! Він, на наше запрошення, пристав до нас на знімок, як самі можете бачити: раз при загальнім знімку, а пізніше лишень серед тих, що з України.

Перше Листопада — державне свято, коли-то весь український народ величає і кланяється усім тим, які полягли своєю головою за Рідний Край. Під час Служби Божої в соборі св. Софії ми всі помолились за Митрополита Андрея та Блаженнішого Патріярха Йосифа, за Владика Ромжу та всіх, що полягли в бою за визволення України. Отець І. Музичка сказав глибокозмстовну проповідь про священство. Хто йде в священники з любови до Бога і до рідного Краю, той виконує велику жертву, і його можна прирівняти до воїна, що стоїть в обороні свого Народу! Гарна була проповідь та справила миле вражіння на присутніх. Перше Листопада в нас також ідентифікується з прогулькою «на каштани», яких у той період у нас не бракує, навпаки! Також і ту традицію треба віднести до часів св. Івана Боско. Одного разу сказано було мамі Маргариті, — так всі кликали матір св. Івана Боско, — що прийшла допомогти своєму синові у вихованні хлопців, — приготувати один кілограм каштанів, хоч св. Іван був переказав хлопцеві, щоб мама зварила два кілограми! Хлопців було багато того дня в Ораторії. Св. Іван, думаючи, що роздає два кілограми, почав щедро роздавати каштани, а мішок ніколи не випорожнювався! Всі хлопці отримали каштани і лишилось у мішку лишень п'ять каштанів, що зараз знаходяться в кімнаті св. Івана Боско в Турині. Він зробив чудо: помножив каштани! Пішли ми цього року до салезіянського новіціату в Лянувіо, з тридцять кілометрів від Риму, де під ту пору вчаться дев'ять молодих наших хлопців з України. Так! Вони хочуть стати Салезіянами та, завершивши свої студії, вернутись в Україну і працювати серед рідної молоді. Ми там заграли у футбол проти новаків та виграли з тенісовим вислідом! Відтак смачна перекуска, де головною стравою були теплі спечені каштани.

Життя зараз пливе «неспокійним руслом», бо у підготовці кілька імпрез перед нашою та італійською громадами.

На кінці хочу щиро звернутися до всієї української громади, не лишень до тих, що прочитають цю статтю, але й до тих, яким читачі про неї розкажуть. Хто може, хай і інших заохотить. Італія в цей період знаходиться у великій економічній кризі, і також ми це відчуваємо. Пожертв надходить менше, а дітей треба вбрати, взути, дати «в кишеню», коли приходять на прогульку в місто. В оо. Салезіян є своя парафія в Львові з великою церквою, що по багатолітнім вжитку безбожницького режиму потребує репарацій. На новіціаті дев'ять наших молодців, за яких треба платити... Фонди, фонди... Нам їх треба, як ніколи досі. Тому звертаюсь до кожної щирої української душі, що дорожить майбуттям

Загальний знімок

Семінаристи з України

Церкви й свого Народу! В Римі, в Семінарії, своя молодь, що ще здорова, незруйнована, що рветься закінчити свої студії та кинутись у вир праці на рідній землі!!! Дайте ви і вашу лепту у вихованні їх глибоко релігійної та високо патріотичної душі! Не бійтесь посилати до нас ваші пожертви, бо це буде добре витрачений гріш. Жадна жертва не замала, ні завелика, коли розходиться про добро Української Церкви й Українського Народу! Вже наперед дякую від себе й від усіх Малих Семінаристів у Римі будучим евентуальним добродіям! Най Всевишній втіх вас благословить!

Всякі пожертви посилати на наступну адресу:

Rev. Eugene Nebesniak
Via Boccea 480
00166 Roma
Italia

Українська Видавнича Спілка

- ЦЕ ОДИНОКА У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ЗАРЕЄСТРОВАНА УСТАНОВА, ЩО РОЗПОРЯДЖАЄ ВЕЛИКОЮ МОДЕРНОЮ ДРУКАРНЕЮ, В ЯКІЙ ДРУКУЮТЬСЯ СЛИВЕ ВСІ УКРАЇНСЬКІ ПЕРІОДИЧНІ ПРЕСОВІ ВИДАННЯ, ВИДАННЯ КНИЖКОВІ ТА БРОШУРОВАНІ;
- ЦЕ ТАКОЖ УСТАНОВА, ЩО ЗАСТУПАЄ ІНШІ УКРАЇНСЬКІ ПРІСОВІ ВИДАННЯ В ДІАСПОРІ І В УКРАЇНІ, ПРИЙМАЄ ПЕРЕДПЛАТИ ДЛЯ НИХ І НА ВИПАДОК ПОТРЕБИ ПОЛАГОДЖУЄ ІНШІ СПРАВИ;
- ДРУКАРНЯ УВС ПРИЙМАЄ І ВИКОНУЄ ЗАМОВЛЕННЯ ТАКОЖ МОВАМИ НАРОДІВ СХІДНЬОЇ ЄВРОПИ ТА АНГЛІЙСЬКОЮ;
- В АДМІНІСТРАЦІЇ УВС МОЖНА ЗАМОВЛЯТИ РАНИШІ КНИЖКОВІ ТА БРОШУРОВАНІ ВИДАННЯ.

UKRAINIAN PUBLISHERS LTD.,
200 LIVERPOOL ROAD, LONDON N1 1LF, GREAT BRITAIN

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040.

КАНАДА:

The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES.

НІМЕЧЧИНА:

"Schlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.

БЕЛЬГІЯ:

Mr. O. Kowal
72 Blvd, Charlemagne,
1040 BRUXELLES.

США:

Mr. H. Cebrij
136-2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.

ФРАНЦІЯ:

L'union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06

Чикаго і околиця:

Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.

Перевидання здійснено Товариством з обмеженою відповідальністю «Українська видавничо-інформаційна служба» (293500, Львівська обл., м. Стрий, а с 323. ТОВ «УВІС») з дозволу Української Видавничої Спілки в Лондоні.

Регістраційне свідоцтво в Україні: КП № 946.

Журнал надруковано з діапозитивів, видавця у Стрийській друкарні накладом 2000 прим. Замовлення №1247; 1993 р.